

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และ
การเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ

กันยายน 2552

สัญญาเลขที่ RTA 4980003

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และ
การเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ

คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

บทคัดย่อ

บทที่ 1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	26
บทที่ 4 ผลการวิจัย	29
รายงานความก้าวหน้าปีที่ 3 งวด 2	60

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง"การสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และการเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน" มีระยะเวลา 3 ปี (กรกฎาคม 2549-กรกฎาคม 2552) มีวัตถุประสงค์ 4 ข้อ คือ (1) การสร้างชุดความรู้ของกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (2) การสร้างนักวิจัยที่สามารถดำเนินการวิจัยตามชุดความรู้ใหม่ (3) การทดลองนำชุดความรู้ใหม่ไปใช้ในภาคปฏิบัติ (4) การสร้างประชาคมเครือข่ายนักวิจัยที่สนใจกระบวนการทัศน์ใหม่นี้

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว ทางโครงการได้ออกแบบโดยผนวกเอาขั้นตอนและระเบียบวิธีการวิจัยเข้าอยู่ในกิจกรรม 4 ประเภท คือ การร่วมกันพัฒนาโครงการวิจัยย่อย การจัดเวทีกลุ่มศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมการเผยแพร่ผลงานวิจัยต่อสาธารณะ และกิจกรรมการฝึกอบรม

ผลการวิจัยที่เกิดขึ้นมีดังนี้

(ก) ผลการวิจัยที่เกี่ยวกับชุดความรู้ใหม่ (ประมวลอยู่ในหนังสือเรื่อง"การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน"(2551)และ "สื่อเล็กๆ ที่นำไปใช้ในงานพัฒนา"(2552))

1. ในแง่ทฤษฎีที่ต้องนำมาใช้ในการวิจัย จะต้องใช้ 3 ทฤษฎีเพื่อรองรับกลยุทธ์ "เส้นด้ายคู่ (Double-knit approach):ทั้งใช้ทั้งพัฒนาการสื่อสาร" คือ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารที่เน้นความหลากหลายและมีพลวัต ทฤษฎีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม/การสื่อสาร และทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสาร

2. สำหรับประเภทของสื่อ นั้น ไม่จำเป็นต้องเจาะจงประเภทของสื่อ แต่ควรเน้นการบูรณาการสื่อประเภทต่าง ๆ อย่างมีหลักการและเหตุผลรองรับ และสามารถขยายจากกลยุทธ์"การผสมสื่อ"(Mixed media) มาเป็น "การบูรณาการการสื่อสาร"(integration/Hybridization of communication)เพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดของกลยุทธ์ "การแทนที่"(Substitution)และ"การเสริมเพิ่มเติม"(Addition)

3. ผลการวิจัยได้ค้นพบคุณประโยชน์ของ"สื่อเล็กๆ"(Small media) ซึ่งเป็นสื่อที่ชุมชนมีอำนาจที่บริหารจัดการได้ในการนำมาใช้เพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆของชุมชน ตัวอย่างของสื่อเล็กๆ เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล สื่อค่าย สื่อละคร เป็นต้น

4. ผลจากการนำเอาชุดความรู้ใหม่ที่ค้นพบที่ไปทดลองใช้ในสนามภาคปฏิบัติการ(Field experiment) พบว่า กระบวนทัศน์ใหม่ของการสื่อสารเพื่อพัฒนาที่เน้น "การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม" นั้นเป็นกระบวนทัศน์ที่ใช้งานได้จริง เป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

5. ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการทำงานร่วมกันในการใช้และเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสาร เพื่อการพัฒนาชุมชนระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกนั้นเป็น "ความจำเป็น" และมี "ความเป็นไปได้" ที่จะทำให้เกิดผลตามที่ต้องการ โดยทั้งสองฝ่ายต้องยึดหลักการ "การเคารพสิทธิทางวัฒนธรรม/ทางการสื่อสารของชุมชน"

(ข) ผลการวิจัยด้านวิธีวิทยา

6. ผลการวิจัยพบว่า การใช้สหวิธีวิทยาการวิจัยที่ประสานเอาการถอดบทเรียนอย่างมีทฤษฎี เป็นแนวทางการตั้งคำถาม (After Action Reflection with theoretical inquiry) และการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary analysis) เป็นวิธีวิทยาที่มีประสิทธิภาพ

7. สำหรับการวิจัยสนาม ผลการวิจัยพบว่า เทคนิคการคืนข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์/สังเคราะห์ แล้วให้แก่ชุมชนสามารถทำได้หลายเป้าหมายและออกแบบได้หลายรูปแบบ

(ค) ผลที่เกิดขึ้นในรูปผลผลิตของโครงการ(output) ซึ่งประกอบด้วย ผลผลิตด้านตัวบุคคล นักวิจัยในโครงการประมาณ 70 ท่านได้พัฒนาความสามารถในการทำวิจัยตามกระบวนการที่ใหม่ได้สำเร็จ และโครงการฯสามารถสร้างผลงานที่เป็นเอกสารเผยแพร่และฝึกอบรมตลอด 3 ปี จำนวน 45 ชิ้น

คำสำคัญ : ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร ทฤษฎีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม/ การสื่อสาร การใช้และการเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสาร การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม การ บูรณาการ สื่อสาร สื่อเล็ก ๆ เทคนิคการคืนข้อมูลให้ชุมชน

Abstract

The three-year research project “ Synthesizing the Body of Knowledge on the Use and Empowerment of Communication for Community Development” (July 2006-July 2009) aims to (1) synthesize a new paradigm of development communication; (2) produce potential researchers with new theoretical and practical knowledge; (3) put theoretical knowledge into practice; and (4) generate intellectual networks and platforms for researchers who are interested in this new academic paradigm.

With these aims, the research project adopts methodological approaches on four bases: (1) an initiation of various research projects; (2) a use of study groups for knowledge sharing; (3) knowledge distribution to public; and (4) a use of training programs of development communication.

This research project brings about significant outputs as follows:

A. The outputs about new knowledge and paradigms (cf. the two publications “การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน” [in Thai,2008] and “สื่อเล็กๆ ที่น่าใช้ในงานพัฒนา” [in Thai,2009])

1. Theoretically, this research project introduces a “double-knit approach”, or an approach that uses communication as a tool for development as well as develops communication mechanisms in return. To achieve this approach, development communication activities need three significant theoretical frameworks, namely, media functionalism with a dynamic approach, a concept of communication and cultural reproduction, and a theory of communication process.

2. In regard to a use of communication tools, the research project suggests that differences between communication media are not of much concern. Rather, development communication campaigns should draw upon an articulation between these differences. To overcome a limitation of a “substitution” or “addition” framework, such campaigns need to elaborate further from a “mixed media” to a “communication media integration/hybridization” strategy.

3. The research project reveals that “small media” (e.g., folk media, personal media, a youth camp, a community theatre, etc.) is beneficial for community

development. This small media does not only belong to people in various communities, but also allows them to manage community empowerment.

4. With a field experiment technique, the research project proved that in terms of a new paradigm of development communication, a theoretical model of “participatory communication” can be practically used. This participatory model is empirically effective and efficient.

5. Finally, the research project found that with a “double-knit approach”, a corporation between community people and external supporters is “essential” and “possible” in order to strengthen the use and development of communication for community empowerment. In this respect, these two stakeholders need to rely on a principle of “cultural rights of communication and community people”.

B. The outputs about methodological approaches

6. The research project discovered that a useful method for development communication is an interdisciplinary approach to knowledge synthesis which adopts an “after-action reflection with a theoretical inquiry” along with a documentary analysis method.

7. With regard to a field study, the research project makes visible that after a stage of data analysis and knowledge synthesis, a technique of presenting research results to the parties concerned for collective reflection is required with different goals and various technical designs.

C. The empirical output from the research project

The empirical output from the research project consists of approximately 70 potential researchers who are capable of conducting research activities with new intellectual paradigms. Also, within three years, the research project initiates 45 publications and training programs.

Keywords: functionalist theory of communication, theory of communication and cultural reproduction, a use and an empowerment of communication, participatory communication, an integration/hybridization of communication, small media, a technique

of technique of presenting research results to the parties concerned for collective reflection

โครงการวิจัย

การสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และการเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

บทที่ 1

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

การสื่อสารได้ถูกนำมาใช้เป็นทั้งตัวชี้วัด (indicator) และเป็นเครื่องมือ (tool) ของการพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 โดยกระบวนการทัศน์หลักของการพัฒนาคือ การทำประเทศให้ทันสมัย (Modernistic Paradigm) ที่มีภาครัฐเป็นผู้นำการพัฒนา ส่วนกระบวนการทัศน์ด้านการสื่อสารก็คือแบบจำลองการถ่ายทอดข่าวสารเพื่อการโน้มน้าว (Transmission Model) ที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) และเน้นการใช้สื่อมวลชนสมัยใหม่เป็นหลัก

หลังจาก 2 ทศวรรษของการใช้กระบวนการทัศน์ดังกล่าว ผลจากการพัฒนาที่พบว่า ไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ จึงได้มีการนำเสนอกระบวนการทัศน์ใหม่ทั้งด้านการพัฒนา การสื่อสารและการสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือ การพัฒนาที่เน้นภาคประชาสังคม การสื่อสารที่เน้นการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (shared meaning) จากแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (Ritualistic Model) ที่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีกระบวนการทัศน์เรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) เป็นแนวคิดแกนกลาง (core concept) รวมทั้งเน้นการประสานใช้การสื่อสารทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน

สำหรับแวดวงวิชาการด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของไทยก็ได้เริ่มมีการขานรับต่อกระแสการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์ใหม่ก็ยังขาดแคลนเนื่องจากอยู่ในระยะเริ่มต้น และยังกระจัดกระจาย รวมทั้ง นักวิจัยด้านการสื่อสารรุ่นใหม่ก็ยังขาดความเข้าใจที่กระจ่างชัดเจน ขาดทักษะในการดำเนินการวิจัยแนวใหม่ รวมทั้งยังขาดแนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ในภาคปฏิบัติการ

ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกระแสการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการสื่อสารเพื่อพัฒนานี้ โดยผ่านกิจกรรม 3 ช่วงเวลา คือ

ช่วงที่ 1 ปี พ.ศ. 2542-2543 ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและประมวลองค์ความรู้ของงานวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มีมาในช่วง 2 ทศวรรษ คือ พ.ศ. 2520-2540

ช่วงที่ 2 ช่วงปี พ.ศ. 2543-2548 ผู้วิจัยได้เป็นผู้ประสานงานและผู้สังเคราะห์องค์ความรู้ชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ที่มีโครงการ 30 โครงการ อันเป็นงานวิจัยเบื้องต้นที่ทดลองใช้กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการพัฒนา รวมทั้ง ประสิทธิภาพการใช้ผลการวิจัยปลายทาง (Downstream Management)

ช่วงที่ 3 ช่วงปี พ.ศ. 2546-2549 ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาโครงการพัฒนา “การสื่อสารเพื่อสุขภาพ” (Communication for Health) ซึ่งเป็นการต่อยอดของงานวิจัยเพื่อการใช้งาน โครงการนี้เกิดจากการรวมตัวของนักวิจัยในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ที่ทำงานเพื่อนำการนำผลการวิจัยมาใช้ในการทำงานพัฒนาและการฝึกอบรม

จากการประสบการณ์ที่ผ่านมาได้ให้บทเรียนที่เป็นต้นทุนทางความรู้แก่ผู้วิจัยในหลายประการ คือ

(1) บทเรียนเรื่องข้อจำกัดของกระบวนการทัศน์เดิม ผู้วิจัยได้พบว่า การใช้กระบวนการทัศน์การสื่อสารการพัฒนาแบบ Modernistic Paradigm นั้น ไม่ก่อให้เกิดผลพวงแห่งการพัฒนาที่แท้จริงแก่ชุมชน หรือมีจะนั้นก็มิใช่ผลพวงที่มีความยั่งยืน ตัวอย่างเช่น สื่อที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด และมีศักยภาพเหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนมากที่สุด เช่น สื่อหอกระจายข่าว ซึ่งมีอยู่ในเกือบจะทุกหมู่บ้านประมาณ 70,000 แห่ง แต่มีหอกระจายข่าวที่ใช้งานได้จริง ๆ ไม่ถึง 20% ข้อสงสัยทางการวิจัยก็คือเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

สมมติฐานประการหนึ่งก็คือ กระบวนการนำเอาการสื่อสารสมัยใหม่ต่าง ๆ เข้าไปในชุมชนนั้น ยังขาดกระบวนการสร้างความรู้สึกร่วมกัน สร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของ สร้างความรู้จักและเข้าใจเพื่อการใช้งานสื่อใหม่ ๆ เหล่านั้น

(2) บทเรียนเรื่องประเภทของสื่อที่นำมาใช้และวิธีการใช้สื่อ เนื่องจากกระบวนการทัศน์เดิมนั้นมุ่งหวังที่ใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนาชุมชน แต่ทว่า ผลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องให้ข้อสรุปว่า สื่อมวลชนไม่สามารถจะแสดงบทบาทหน้าที่ตามที่มุ่งหวังไว้ได้ และงานวิจัยหลายชิ้นยังให้คำตอบต่อไปว่า ความไร้ประสิทธิภาพนี้มิได้เกิดขึ้นมาจาก “คุณสมบัติทางเทคนิคของสื่อ” หากแต่เกิดมาจาก “มิติเศรษฐกิจ / ธุรกิจ / การเมือง” ของสื่อมวลชนเอง เนื่องจากในระบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยของสังคมไทย สื่อมวลชนสมัยใหม่ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นธุรกิจหรือมีละนั้นก็มิใช่เป็นเจ้าของ ดังนั้น การนำสื่อที่มี

ลักษณะธุรกิจ / อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐมาใช้งานเพื่อเป้าหมายทางสังคมจึงแทบเป็นไปไม่ได้หรือเป็นไปได้อย่างไม่มีประสิทธิภาพ

และในขณะที่การใช้สื่อมวลชนนั้นมักไม่ได้ผลตามที่คาดหวังไว้ บรรดาสื่อที่เคยมีสถานะเป็น “สื่อนอกสายต่านักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” อันได้แก่สื่อตัวเล็กตัวน้อย เช่น สื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน สื่อกระจายเสียงท้องถิ่น (เช่น หอกระจายข่าว) กลับมีคุณภาพที่น่าสนใจ/น่าจับตามอง และวิธีการใช้สื่อเหล่านี้ก็จะมีลักษณะเป็น “การประสานการสื่อสาร” หลาย ๆ รูปแบบเข้าด้วย รวมทั้ง มีแนวคิดเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสาร” อยู่เบื้องหลัง

แต่ทว่า องค์ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับบรรดาสื่อนอกสายตาเหล่านี้ยังมีอยู่น้อยมาก โดยเฉพาะความรู้ในเรื่องการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่สื่อเหล่านี้ เนื่องจากทิศทางการใช้สื่อดังกล่าวมีแต่ “การใช้” แต่ขาดการ “พัฒนาตัวสื่อ” สภาพเท่าที่เป็นอยู่ก็คือสื่อเล็กตัวน้อยดังกล่าวมักจะถูกปล่อยให้พัฒนาตัวเองไปตามยถากรรม เมื่อขาดความรู้และแนวทางในการพัฒนาตัวการสื่อสาร การนำมาใช้งานพัฒนาก็ย่อมเป็นไปไม่ได้อย่างเต็มที่

นี่จึงเป็นที่มาของการกำหนดขอบเขตของการวิจัยในโครงการนี้ว่า จะประมวลสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการสื่อสาร 3 ประเภท คือ สื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน และสื่อกระจายเสียงท้องถิ่น

(3) บทเรียนเรื่องการประสาน / การบริหารโครงการวิจัย เนื่องจากองค์ประกอบของนักวิจัยในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นั้น มีความหลากหลายอย่างมาก นับตั้งแต่มีนักวิชาการ / นักวิจัยที่มีภูมิลำเนาจากสาขาการสื่อสาร และที่มีภูมิลำเนาจากสาขาวิชาอื่น ๆ มีทั้งที่เป็นอาจารย์ / นักพัฒนา / เจ้าหน้าที่รัฐ / ศิลปินพื้นบ้าน ฯลฯ ผู้วิจัยพบว่า ในขณะที่ความหลากหลายดังกล่าวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การประสานงานและการบริหารโครงการเป็นไปอย่างยากลำบาก แต่ทว่า เมื่อสามารถฝ่าฟันความยากลำบากนั้นไปได้ ความหลากหลายดังกล่าวก็จะมีคุณูปการอย่างดียิ่งในการสร้างองค์ความรู้อย่างครบถ้วน รอบด้าน อย่างมีบูรณาการ

(4) บทเรียนเรื่องการจัดการความรู้ จากตำแหน่ง “ผู้ประสานงานโครงการ” ซึ่งทำหน้าที่หลัก ๆ 2 ประสาน คือ การประสานงานและบริหารงานทั่วไป กับ การประสาน / บริหารการจัดการความรู้ที่ต้องมีผลงานรูปธรรม คือ การสังเคราะห์องค์ความรู้ของชุดโครงการ (จากชุดโครงการนี้

ได้ output ออกมาเป็นหนังสือ 10 เล่ม แยกตามประเด็นของการสื่อสาร) ประสบการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยและทีมงานได้บทเรียนเรื่องการบริหารจัดการความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานวิจัยทั้ง 30 โครงการนั้น 90% ได้ออกแบบเป็น “งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” (Participatory action research) เพื่อให้กลมกลืนไปกับแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการทัศน์ใหม่ จึงช่วยให้ผู้วิจัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “การวางแผนกิจกรรมจากการใช้ผลการวิจัย” (Action based on research) ซึ่งผู้วิจัยได้นำไปใช้อย่างมากในโครงการพัฒนา “การสื่อสารเพื่อสุขภาพ” (ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ-สสส.)

สำหรับเนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้น เนื่องจากชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นั้นใช้กลยุทธ์เชิงรับและปล่อยปละย ดังนั้น “อาณาเขตแห่งความสนใจ” (area of interest) จึงเป็นไปตามภูมิหลังด้านการศึกษาของนักวิจัย ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ (เช่น ธุรกิจชุมชน) การเมือง (อบต/ ประชาคม) สิ่งแวดล้อม (ป่าชุมชน / สิ่งแวดล้อมทางน้ำ) สุขภาพ (โรคเอดส์) การเกษตร (สารเคมี) ฯลฯ ในโครงการวิจัย “การสังเคราะห์องค์ความรู้” ครั้งนี้ ผู้วิจัยจะจำกัดอาณาเขตแห่งความสนใจเอาไว้ที่ 4 ประเด็นเท่านั้น คือ การสื่อสาร (3 ประเด็นที่กล่าวมาแล้ว) การเกษตร สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ เพื่อให้มีความเป็นไปได้ที่จะศึกษาอย่างเจาะลึกในแต่ละเนื้อหาสาระความรู้

(5) บทเรียนเรื่องการใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือพัฒนานักวิจัย เนื่องจากภาระหน้าที่ประการหนึ่งของทีมประสานงานวิจัยในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นั้น จะต้องช่วยบริหารจัดการด้านความรู้ด้วย และเนื่องจากนักวิจัยในชุดโครงการนั้นมีประสบการณ์การวิจัยที่หลากหลายแตกต่างกัน มีทั้งผู้ที่มีประสบการณ์มากและนักวิจัยมือใหม่หัดขับ (Novice) ดังนั้น ในฐานะผู้ประสานงาน ผู้วิจัยจึงได้มีบทเรียนในการใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนานักวิจัยโดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การร่วมพัฒนา proposal การติดตามงาน (monitoring) การให้คำปรึกษาหารือ (consultation) การลงสนามวิจัยร่วมกัน การจัดการฝึกอบรมระหว่างทางตามความต้องการของนักวิจัย การตรวจแก้รายงานการวิจัย การประเมินผลระหว่างทาง/ปลายทางของผู้ทรงคุณวุฒิ การประชุมแลกเปลี่ยนในหมู่นักวิจัย ฯลฯ

ผู้วิจัยจึงมีความมั่นใจว่า การทำวิจัยในลักษณะของชุดโครงการวิจัยที่มีทีมประสานงานนั้น สามารถจะช่วยให้การทำวิจัยครั้งหนึ่ง ๆ บรรลุเป้าหมายได้ 3 ประการ พร้อม ๆ กัน คือ ได้สร้างผลงานวิจัย สร้างคน (นักวิจัย) และได้สร้างเครือข่าย / ประชาคมนักวิจัย

ถึงแม้งานวิจัยในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” จะให้ผลลัพธ์ที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หลายประการ แต่เนื่องจากงานวิจัยในชุดโครงการดังกล่าวยังเป็นเพียงบันไดขั้นแรกๆของการวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ ปริมาณงานวิจัยในสื่อแต่ละประเภทยังคงมีเพียง 1-2 ชิ้น ทำให้ยังไม่มีฐานความรู้ที่แข็งแกร่งพอจะประมวลเป็นองค์ความรู้ที่หนักแน่นได้

ในส่วนของนักวิจัยนั้น หลังจากผ่านงานวิจัยขั้นแรกไปแล้ว นักวิจัยหลายท่านก็ยังมีความต้องการที่จะศึกษาและเจาะลึกในหัวข้อที่เริ่มต้นมาบ้างแล้ว ในด้านหนึ่งก็เพื่อแสวงหาองค์ความรู้ที่กว้างขวาง รอบด้าน ครบคลุม และแม่นยำมากยิ่งขึ้น และในด้านหนึ่ง ก็เพื่อพัฒนาความคิด / ความเข้าใจ และเพิ่มพูนทักษะการวิจัยในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของกระบวนการทัศน์ใหม่

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน
2. เพื่อพัฒนานักวิจัยการสื่อสารเพื่อการพัฒนากระบวนการทัศน์ใหม่
3. เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่เครือข่ายนักวิจัยและประชาคมวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
4. เพื่อนำเอาความรู้จากการวิจัยไปใช้ฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงานผ่านรูปแบบต่าง ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้กลุ่มนักวิจัยที่เข้าใจและมีทักษะการวิจัยตามกระบวนการทัศน์ใหม่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
2. ได้องค์ความรู้ที่สามารถขยายไปเป็นเนื้อหาหลักสูตรการสื่อสารเพื่อพัฒนาแนวใหม่
3. ได้สร้างเครือข่ายและประชาคมนักวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
4. ได้บทเรียนเรื่องการนำผลการวิจัยไปใช้ในการฝึกอบรม

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สังคมไทยได้ใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งในการพัฒนาประเทศ / สังคม / ชุมชน ตั้งแต่เริ่มแรก ที่รู้จักกันในสาขาวิชาย่อยสาขาหนึ่งของการสื่อสารคือ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” (Development communication) แต่ทว่า กลุ่มผู้นำการสื่อสารไปใช้ในการพัฒนานั้น จะเลือกการสื่อสารแบบไหนและนำไปใช้อย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับความเข้าใจและการรับรู้เรื่องการสื่อสาร

หากอยู่ในฐานะนักนิเทศศาสตร์เพื่อการพัฒนา นักวิชาการในสาขานี้ย่อมพิจารณาว่า การสื่อสารนั้นเป็นเสมือน “เส้นเลือดใหญ่” ของการพัฒนาประเทศและชุมชน แต่หากเป็นบุคคลภายนอกวงการ ก็อาจจะรับรู้ความสำคัญของการสื่อสารน้อยลงไป ดังที่มักจะพบเสมอว่า ในงานวิจัยด้านการพัฒนามักจะละเลยที่จะอ้างอิงถึงบทบาทของการสื่อสาร

ตัวอย่างของความเข้าใจเรื่องพลังของการสื่อสารในการขับเคลื่อน / เปลี่ยนแปลงและพัฒนา สังคมนั้น ปรากฏอยู่ในตำรางานเขียนด้านนิเทศศาสตร์อยู่เสมอ เช่น งานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีการสื่อสาร (Communication Technology) ที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยของนักวิชาการสำนัก Toronto เช่น H. Innis ที่ค้นพบว่า เพียงแค่การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการสื่อสารจากการจารึกบนก้อนหินมาเป็นการเขียนลงบนกระดาษก็ทำให้โรมันสามารถสถาปนาจักรวรรดิได้ เช่นเดียวกับที่อียิปต์สามารถสร้างปิรามิดได้

ดังนั้น นักนิเทศศาสตร์พัฒนาการจึงมีความเข้าใจพื้นฐานว่า หากเรามีความเข้าใจเรื่องระบบการสื่อสารแบบต่าง ๆ ในชุมชน สามารถวิเคราะห์ศักยภาพของการสื่อสารระบบต่างๆ สามารถวิเคราะห์เงื่อนไข / ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้การสื่อสารนานาประเภท รวมทั้งล่วงรู้ถึงวิธีการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ระบบการสื่อสารที่มีอยู่ในชุมชนแล้ว เราก็สามารถจะนำเอาระบบการสื่อสารในชุมชนมาใช้ในการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ได้อย่างสูงสุดเต็มศักยภาพและยังสามารถจะใช้ได้อย่างยั่งยืนยาวนานอีกด้วย

เพื่อเป็นการทบทวนฐานความรู้ความเข้าใจของสังคมไทยในเรื่องการใช้การสื่อสารเพื่อชุมชน ภาณุจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ได้ทำการทบทวนงานวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ดำเนินการในช่วง 2 ทศวรรษระหว่างปี พ.ศ. 2520-2540 จำนวน 180 เล่ม และได้ข้อค้นพบสำคัญ ๆ ดังนี้

(1) การใช้กรอบแนวคิด งานวิจัยส่วนใหญ่ใช้กระบวนทัศน์หลักคือ เน้นความทันสมัยและเชื่อในอิทธิพลของสื่อมวลชน (Modernistic paradigm) โดยแทบจะไม่มีงานวิจัยที่ใช้กระบวนทัศน์อื่น ๆ เป็นแนวคิดนำทางในการวิจัยเลย

(2) ระเบียบวิธีวิจัย เนื่องจากยึดถือกระบวนทัศน์การสื่อสารที่เชื่อในอิทธิพลของสื่อมวลชน (Impact / Effect Study) ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้จึงเน้นนักการวิจัยเชิงปริมาณที่ต้องการวัด “ผลกระทบ” อันเกิดจากสื่อมวลชน โดยขาดการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษา “กระบวนการสื่อสาร” (communication process)

(3) ประเภทของสื่อ ถึงแม้กระบวนทัศน์หลักของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะมุ่งมั่นในการใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ แต่อาจจะเพราะความไม่แพร่หลายของสื่อสมัยใหม่ในชนบทในช่วงเวลาที่ศึกษา (พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา) ทำให้ในภาคปฏิบัติ มักมีการศึกษาสื่อหลาย ๆ ประเภทโดยไม่เจาะจงสื่อมวลชนเป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาให้ข้อที่น่าสังเกตว่า การใช้สื่อหลาย ๆ ชนิดรวมกันนั้น ยังเป็นการใช้แบบขาด “กลยุทธ์การประสานสื่อ” (Mixed Media Strategy) ที่มีคุณภาพ

(4) ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสื่อ ในขณะที่ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของสื่อมวลชนนั้นมักไม่ได้ผลตามที่มุ่งหวังไว้ กล่าวคือ สื่อมวลชนมักสร้างผลกระทบได้ในระดับความรู้ / ความเข้าใจ (Knowledge) แต่ไม่อาจส่งผลต่อเนื่องถึงระดับทัศนคติ (Attitude) และระดับการลงมือปฏิบัติ (Performance)

ในทางตรงกันข้าม บรรดาสื่อเล็ก ๆ เช่น สื่อบุคคลและสื่อพื้นบ้าน สื่อชุมชน (เช่น หอกระจายข่าว) กลับสร้างผลกระทบด้านการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้ดีกว่า หากทว่า งานศึกษาวิจัยที่ผ่านมา ยังให้ความสนใจกับการศึกษาสื่อเล็ก ๆ เหล่านี้น้อยมาก แนวคิดทฤษฎี / เกณฑ์การวิเคราะห์สื่อบุคคล / สื่อพื้นบ้าน / สื่อชุมชน ก็มีอยู่อย่างจำกัด รวมทั้ง แนวทางการวิจัย (research approach) นั้น มีแต่มุ่ง “การนำมาใช้” แต่ไม่มีทิศทางการมุ่งสู่ “การพัฒนาสื่อเหล่านั้น”

(5) รูปแบบและทิศทางของการสื่อสาร ข้อค้นพบจากการประมวลภาพรวมของงานวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ผ่านมาพบว่า ทิศทางของการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น ยังมีลักษณะขาดสมดุลอย่างมาก กล่าวคือ มีแต่ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (Vertical communication) จากหน่วยงานรัฐไปยังประชาชน (Top-down approach) แต่ไม่ค่อยมีการศึกษาเรื่องการไหลของข่าวสารจากล่างขึ้นบน (Bottom-up approach) หรือการสื่อสารแนวนอนในระหว่างหมู่ประชาชนด้วยกัน (Horizontal communication)

ส่วนรูปแบบของการสื่อสารนั้น อาจจะเนื่องมาจากความคับแคบในการให้คำนิยามของคำว่า “สื่อ” ที่จำกัดอยู่แต่เฉพาะ “สื่อสมัยใหม่” เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เทปเสียง ฯลฯ ทำให้งานวิจัยส่วนใหญ่กำหนดวัตถุที่จะศึกษา (object of study) ไปจากคำนิยามเชิงทฤษฎีที่กล่าวมา และมองข้ามหรือละเลยรูปแบบการสื่อสารเดิม ๆ ที่ชาวบ้านกำลังใช้อยู่ในชีวิตจริง เช่น การพูดคุยได้ ด้นไม้อย่างไม่เป็นทางการ สภาคาเฟ่ของชาวบ้าน การไปพบปะเยี่ยมเยียนกัน ฯลฯ หัวข้อเหล่านี้จะเป็นประเด็นที่ชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” (2544-2548) จะมาเสริมเพิ่มเติมต่อไป

(6) บทบาทของการสื่อสาร เนื่องจากกรอบทฤษฎีด้านการสื่อสารที่นำมาใช้ศึกษายังมีข้อจำกัดบางประการ เช่น การใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ซึ่งมุ่งใช้แต่เฉพาะกับสื่อมวลชนเท่านั้น ทำให้ผลการวิจัยที่วัดการแสดงบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารต่อชุมชนมีข้อจำกัดตามไปด้วย กล่าวคือ การสื่อสารมีอยู่เพียงไม่กี่บทบาทหน้าที่ ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว การสื่อสารรูปแบบอื่น ๆ เช่น สื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน สื่อชุมชน สามารถแสดงบทบาทหน้าที่ได้หลากหลายกว่ามาก เช่น บทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชน บทบาทในการรักษาสังแวดล้อม ฯลฯ

(7) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากในช่วงทศวรรษ 2520-2540 นั้น แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ยังมีสถานะเป็นแนวคิดรองเท่านั้น ดังนั้น ผลงานวิจัยส่วนใหญ่จึงยังไม่ได้ใช้แนวคิดนี้เป็นแนวคิดหลักในการวิจัย

แต่ทว่า แนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชน” นี้ จะกลายมาเป็น “แก่นแนวคิด” (core concept) ของกระบวนทัศน์ใหม่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ปาริชาต สถาปิตานนท์ (2548) สรุปว่า แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในเรื่องการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น จะมีอยู่ 2 นัยยะ คือ

- การใช้การสื่อสารเพื่อที่จะเป็นวิถีทางในการเข้าไปมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ (Public life) เช่น การโทรศัพท์เข้าไปแจ้งข่าวสารการจราจรกับสถานีวิทยุ จส. 100 เป็นต้น

- การเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการสื่อสารเอง ซึ่งอาจจะเป็นการเข้ามาร่วมในบทบาทของผู้ฟังที่ active (เช่น การส่ง sms เข้าไปแสดงความคิดเห็นในรายการโทรทัศน์) การเข้ามาร่วมในฐานะผู้ผลิต (เช่น มาเป็นผู้จัดรายการวิทยุชุมชน) หรือเข้าร่วมในฐานะผู้วางนโยบายระบบการสื่อสารของชุมชน (เช่น เข้ามาเป็นคณะกรรมการของหอกระจายข่าว)

การใช้แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสื่อสารนี้จะเชื่อมโยงไปถึงประเด็นการวิจัยอีกหลายประเด็นที่เป็นหัวข้อที่ยังขาดหายไป เช่น เรื่องสิทธิในการสื่อสารของประชาชนที่มักจะมุ่งเน้นแต่ “สิทธิในฐานะผู้รับสาร” ของประชาชน แต่ยังขาดแง่มุมในการวิจัย “สิทธิในฐานะผู้ส่งสาร” ของประชาชน

(8) แนวคิดเรื่อง “กลยุทธ์สาร” (Message Strategy) ในขณะที่ยังคงประกอบสำคัญของการสื่อสารนั้นประกอบด้วยเรื่อง “สื่อ” และ “สาร” นั้น จากอิทธิพลของแนวคิดที่เชื่อใน “พลังของสื่อ” (Media Effect) ทำให้ทิศทางของการวิจัยสนใจแต่จะตอบโจทย์ว่า “จะต้องใช้สื่อประเภทไหนจึงจะได้ผล” รวมทั้ง มีการค้นคว้าเรื่อง “กลยุทธ์การใช้สื่อ” (Media Strategy) โดยมองข้ามความสำคัญของ “สาร” และ “กลยุทธ์การสร้าง/ใช้สาร” เนื่องจากถือว่า ถ้ามีสื่อดีมีประสิทธิภาพแล้ว เนื้อหาอะไรก็ยอมใช้ได้กับคนทุกกลุ่มได้ (One message fits for all) องค์ความรู้ในเรื่อง “การคัดเลือก / สร้างและออกแบบสาร” ในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงขาดหายไปในงานวิจัยยุคเริ่มแรกนี้

(9) หน่วยของการศึกษา เนื่องจากกรอบการวิจัยแบบ “อิทธิพลของสื่อ” (Media Effect Study) นั้น จะศึกษาหน่วยของผู้รับสารเป็น “ปัจเจกบุคคล” แต่ทว่า กระแสการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนยุคใหม่นั้น มีการทำงานเป็น “กลุ่ม / ชุมชน” เช่น กลุ่ม อบต. กลุ่มออมทรัพย์ ชุมชนรักษามะนาว กลุ่มพระสงฆ์ เพื่อการพัฒนา ฯลฯ ดังนั้น จึงควรมีการเพิ่มขยายหน่วยที่ใช้ในการศึกษาจาก “ปัจเจกบุคคล” มาเป็น “กลุ่ม / ชุมชน” เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

หลังจากที่ได้มีการประมวลทบทวนองค์ความรู้ในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาแล้ว โดยอาศัยการสนับสนุนจากฝ่ายชุมชนของ สกว. ที่ได้ริเริ่มให้มีการวิจัยต่อยอดมาจากฐานความรู้เดิมด้วยการสร้างชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” (พ.ศ.2543-2548) โดยมี ดร.กาญจนา แก้วเทพ เป็นผู้ประสานงานและเป็นผู้สังเคราะห์องค์ความรู้จากชุดโครงการนี้

ลักษณะเด่นของงานวิจัยทั้ง 30 โครงการย่อยในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ก็คือ เป็นงานวิจัยที่เปิดโอกาสให้กับการสื่อสารทุกรูปแบบอย่างไม่จำกัด รวมทั้ง กลยุทธ์การใช้สื่อหลาย ๆ ชนิดมาประสานกัน ทั้งนี้โดยทุกโครงการจะต้องมี “แกนความคิดร่วม” อันเดียวกัน คือ แนวคิดเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” ตามกระบวนทัศน์ใหม่

สำหรับประเด็นเนื้อหา / ปริมาณที่สนใจนั้น ก็เปิดกว้างตามความเชี่ยวชาญของนักวิจัยตั้งแต่เรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน (กลุ่มออมทรัพย์ ธุรกิจชุมชน) สิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม/ สื่อพื้นบ้าน การต่อสู้เพื่อสิทธิในที่อยู่อาศัย การเสริมพลังสตรีในการปกครองท้องถิ่น การใช้สิทธิในการเป็นผู้ส่งสารของเด็ก ฯลฯ

และข้อที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของงานวิจัยในชุดโครงการนี้ก็คือ งานวิจัยเกือบทุกชิ้นขึ้นจะเป็น “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ” (Participatory Action Research) กล่าวคือ หลังจากที่นักวิจัยได้ศึกษาสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ ได้วิเคราะห์ปัจจัย / เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องแล้ว คณะวิจัยก็ได้ร่วมมือกับชุมชนในการสร้างสรรค์กิจกรรมการสื่อสารรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อทดลองแก้ไขปัญหาชุมชน ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อแก้ปัญหาขยะของชาวบ้านโนนป่าดิว อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ที่สิทธิชัย เทวธีระรัตน์ และ คณะวิจัย (2547) ได้พบว่า เนื่องจากระบบการสื่อสารที่ชุมชนใช้แก้ปัญหา เช่น รูปแบบการร่ำป่น การไปยื่นจดหมายร้องเรียนเป็นรายบุคคล ฯลฯ เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ไร้พลัง คณะวิจัยจึงได้ทดลองคิดตั้งการสื่อสารในรูปแบบของ “เวทีเสวนาชุมชน” ในระดับชุมชน หลังจากนั้นก็ขยายขอบเขตออกไปเป็นการจัดเวทีพบปะระหว่างตัวแทนชาวบ้านกับหน่วยงานเทศบาล เพื่อแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน เป็นต้น

ผลจากการทดลองออกแบบกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของงานวิจัยในโครงการวิจัยเหล่านี้ ได้พิสูจน์ให้เห็นศักยภาพของการสื่อสารว่า เราสามารถจะใช้การสื่อสารเพื่อเป็นพลังหนึ่งในการขับเคลื่อนทั้งการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน หรือการพัฒนาชุมชนให้ก้าวไปในทิศทางที่พึงปรารถนา

งานวิจัย 3 ใน 4 จากทั้งหมดประสบความสำเร็จในการฝึกฝนให้ประชาชนคิดตั้งรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับเล็ก ๆ ภายในชุมชน (micro) เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยในการใช้การ

สื่อสารรูปแบบดังกล่าว และเป็นการเตรียมตัวสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับมหภาค / ระดับจังหวัด-ประเทศ เช่น กรณีงานวิจัยเรื่องขยะที่กล่าวมาข้างต้น

ในขณะที่ A.Tocqueville (1835) เขียนบทสรุปจากการเห็นศักยภาพของการใช้สื่อหนังสือพิมพ์ในชุมชนที่สามารถผนึกชุมชนให้แข็งแกร่งเหนียวแน่น และถือว่า สื่อดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการธำรงรักษา “การผนึกแนบ” (Attachment) และ “ความผูกพัน” (Involvement) ของคนในชุมชนที่มีต่อชุมชนที่เราอาศัยอยู่ ดังที่เราจะรู้จักกันในชื่อของ “สำนึกรักบ้านเกิด” งานวิจัยของโศจิวัจน์ บุญประดิษฐ์ และคณะ (2547) หนึ่งในงานวิจัยในชุดโครงการนี้ก็ได้พบบทสรุปดังกล่าวเช่นกันในกรณีของชุมชนบ้านครัว และยังได้เพิ่มขยายบทเรียนว่า การสื่อสารที่นำมาใช้นั้นมีมากกว่าสื่อหนังสือพิมพ์เท่านั้น

จากรูปแบบการสื่อสารที่หลากหลายนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจสื่อ 3 ประเภทที่ได้ค้นพบจากการสังเคราะห์ผลการวิจัยว่า สื่อพื้นบ้าน สื่อกระจายเสียงชุมชน และสื่อบุคคลนั้น เป็นสื่อที่มีศักยภาพสูงสุดและมีคุณลักษณะที่ชุมชนจะสามารถใช้และบริหารจัดการได้อย่างดี ในที่นี้ จึงจะขอสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับสื่อทั้ง 3 ประเภทจากโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ดังต่อไปนี้

(1) งานวิจัยสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน

โดยสถานะของสื่อพื้นบ้านแล้ว สื่อประเภทนี้เป็นสื่อที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับชุมชนและอยู่ร่วมกับชุมชนมาอย่างยาวนาน อย่างน้อยก็อยู่มาก่อนยุคสื่อสารมวลชน โดยถือเป็น “การสื่อสารสาธารณะ” (public communication) ของชุมชน ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนมีความคุ้นเคยกับรหัส (code) และสัญลักษณ์ต่าง ๆ (sign) ดังนั้น สื่อพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นจึงทำหน้าที่เป็นเสมือน logo เป็นตัวตนเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนนั้น และอัตลักษณ์ดังกล่าวนี้เป็นบ่อเกิดแห่งพลังของศักดิ์ศรีของชุมชน หรือความมั่นอกมั่นใจของชุมชนเอง

แต่ในเวลาเดียวกัน สื่อพื้นบ้านก็มีข้ออ่อนอยู่หลายประการ เนื่องจากเป็นสื่อที่ถือกำเนิดมาจากการสร้างสรรค์และการใช้งานของคนรุ่นก่อน และเกิดมาในช่วงเวลาที่บริบทของการสื่อสารนั้น มีแต่สื่อพื้นบ้านเท่านั้น ไม่มีคู่แข่ง ดังนั้น ในช่วง 40-50 ปี ที่ผ่านมา เมื่อเกิดสื่อมวลชนสมัยใหม่เข้ามาเป็นเจ้าใหม่ในระบบการสื่อสารของสังคม (social communication) ประกอบกับการขาด

กระบวนการพัฒนาสื่อพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดภาวะชะงักงันของการสื่อสารพื้นบ้าน และไม่สามารถเชื่อมต่อสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ได้

ภาวะชะงักงันของการพัฒนาและปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในช่วง 4-5 ทศวรรษที่ผ่านมาทำให้สื่อพื้นบ้านสูญเสียสถานภาพและบทบาทที่เคยมีอย่างหลากหลายลงไปทุกที ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นตัวอย่างก็เช่น งานมหรสพในชุมชนจะเล็กว่าจ้างโนรา / หนังตะลุง / ลิเก / เเทงตึก / ฯลฯ และหันไปจ้างวงดนตรีลูกทุ่งมาแทน

แต่เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของการสื่อสารของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อพื้นบ้านมีสถานเป็น “คันธาร” ของการสื่อสารสารประเภทอื่น ๆ แม้แต่การสื่อสารมวลชน เช่น เรื่องราวต่าง ๆ ในละครโทรทัศน์ล้วนมีต้นกำเนิดมาจากนิทานพื้นบ้าน ดังนั้น หากสังคมปล่อยให้คันธารแห้งเหือด ปลายธารก็อาจจะจมน้ำต่อไปไม่ได้

ก่อนหน้านี้จะมีการทำวิจัยเรื่องสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ในแวดวงนิเทศศาสตร์พัฒนาการก็มีหัวข้อการวิจัยในประเด็นดังกล่าวอยู่อย่างประปราย แต่ทว่า ในทิศทางในการวิจัยนั้น จะมุ่งแต่การตอบโจทย์ด้านเดียว คือจะมีการนำเอาสื่อพื้นบ้านมาใช้งานพัฒนาชุมชน / สังคมได้อย่างไร แต่แทบจะไม่พบงานวิจัยที่ตั้งคำถามว่า “แล้วเราจะมีแนวทางในการพัฒนาสื่อพื้นบ้านได้อย่างไร”

ในชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นี้ มีงานวิจัยเรื่องสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาอยู่ 4 ชิ้น โดยทั้งงานทั้ง 4 ชิ้น นั้น ได้แสดงให้เห็นลักษณะที่เป็น “พลวัต” (dynamic) มิได้หยุดนิ่งของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งปฏิเสธทัศนคติแบบสามัญสำนึกที่มีต่อสื่อประเภทนี้

เริ่มตั้งแต่งานวิจัยสื่อพื้นบ้านประเภทสื่อพิธีกรรมเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” ของ อุดุลย์ ดวงดีวิรัตน์ และคณะ (2547) ซึ่งได้ใช้หลักการ “สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม” ให้ชุมชนเลือกสื่อพื้นบ้านที่ชุมชนจะนำมาใช้ ผลปรากฏว่าชุมชน ต.วอแก้ว จ.ลำปาง ได้เลือกพิธีกรรมการไหว้ผีปู่ย่าที่เป็นพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษซึ่งมีหน้าที่สำคัญคือการควบคุมประเพณีของลูกหลานมาเป็นสื่อที่จะทดลอง สื่อประเภทนี้อยู่ในภาวะใกล้หรือได้สูญหายไปแล้วจากชุมชน และผลจากการสูญเสียดังกล่าว ทำให้ชุมชนถูกจู่โจมจากปัญหาเรื่องเพศสัมพันธ์ เช่น โรคเอดส์อย่างรุนแรง

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ขยายม่านฟ้าใหม่ของการศึกษาเรื่องสื่อพื้นบ้าน คือ การพิสูจน์ว่า แม้สื่อพื้นบ้านที่ตาย / สูญหายไปแล้ว แต่หากคณะวิจัยได้ใช้แนวคิดทฤษฎีเรื่อง “การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม” (Cultural Reproduction) มาทางทางการวิจัย ก็สามารถจะรื้อฟื้นสื่อที่ตายไปแล้วให้คืนชีพมาได้ และในการเกิดขึ้นมาใหม่นี้ นอกจากจะได้รื้อฟื้นทั้งในแง่รูปแบบและเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านแล้ว การให้วิพากษ์ก็ยังได้ “งอกหน่อที่ใหม่ ๆ” ของตนเอง เช่น ขยายหน้าที่ของกลุ่มผู้ย้ายออกไปเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการการศึกษาของลูกหลานไปเป็นกลุ่มฝักอาชีวะ เป็นต้น

ส่วนสื่อพื้นบ้านประเภทสื่อการแสดงนั้น มีสื่อพื้นบ้านขนาดใหญ่และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย (popularity) คือ สื่อหมอลำในภาคอีสาน และสื่อโนราในภาคใต้ ผลจากการวิจัยให้ข้อสรุปเกี่ยวกับตัวแปรเรื่อง “ขนาด” และ “การดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านในบริบทปัจจุบัน” ว่า ในขณะที่สื่อพื้นบ้านขนาดเล็ก เช่น ฝัปปูย่า เเทงตุ๊ก มวยลา ฯลฯ จะพบกับสถานะสูญหาย แต่สื่อที่มีขนาดใหญ่เช่น หมอลำ และโนรา นั้น จะพบกับชะตากรรมอีกแบบหนึ่ง กล่าวคือ จะไม่สูญสลาย หากทว่า จะ “กลายพันธุ์” ซึ่งหมายความว่า จะมีการปรับตัวจนผิดเพี้ยนไปจากรูปแบบ/เนื้อหาและหน้าที่ดั้งเดิมที่เคยเป็นมา

กระบวนการกลายพันธุ์เกิดมาจากการปรับตัวที่มีได้มาจากแรงผลักดันภายในของเจ้าของวัฒนธรรมชุมชน หากแต่เกิดมาจากแรงผลักดันจากภายนอก เช่น ระบบธุรกิจ เช่น การปรับตัวของหมอลำซึ่งที่เกิดจากการผสมผสานระหว่าง “หมอลำ” กับ “การชิง” แต่ทว่า เน้นหนักไปด้าน “การชิง” มากกว่า “การลำ” กรณีของ “โนราหางเครื่อง” ก็เช่นเดียวกัน

และเมื่อเกิดอาการปรับตัวอย่างผิดเพี้ยนกลายพันธุ์ดังกล่าว บทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนที่สื่อพื้นบ้านเหล่านี้เคยกระทำมาก่อน เช่น การบ่มเพาะจริยธรรมแก่บุคคล การฝึกวินัยและความขยันหมั่นเพียร การสร้างความสามัคคี การเสริมขวัญและกำลังใจ ฯลฯ ก็จะพลอยสูญสิ้นไปด้วยคงเหลือแต่เพียงบทบาทหน้าที่ที่ถูกคัดสรรเอาไว้ 2-3 อย่าง เช่น การให้ความบันเทิง เป็นต้น

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านของชุมชนชาวเขาปกาเกอะญอ (กระเหรี่ยง) ที่เพิ่งสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนสื่อพื้นบ้านดั้งเดิมที่หายไป แต่เดิมนั้น ระหว่างหมู่บ้านปกาเกอะญอจะมีเครือข่ายหนุนช่วยกันในวิธีการผลิตแบบทำไร่หมุนเวียน โดยจะหมุนเวียนความช่วยเหลือกันแบบ “ลงแขก” (เอามือเอาแรง) แต่ปัจจุบัน บริบทแวดล้อมของการทำไร่หมุนเวียนไม่อาจเป็นไปได้ ดังนั้น

เพื่อรักษาคุณค่าของเครือข่ายการช่วยเหลือกันเอาไว้ ชุมชนจึงสร้างสรรค์ประเพณี “กองทุนข้าว” ที่มีลักษณะการหมุนเวียนการทอดผ้าป่าข้าวเพื่อธำรงรักษาเครือข่ายระหว่างชุมชนเอาไว้

หลังจากจบโครงการวิจัยสื่อพื้นบ้านของ สกว. แล้ว นักวิจัยจากโครงการนี้ได้มารวมตัวกันทำโครงการพัฒนา “สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาวะ” (สพส.) (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ-สสส. ช่วงเวลา พ.ศ. 2546-2549) เพื่อถ่ายโอนความรู้ที่ได้จากงานวิจัยมาใช้ในภาคปฏิบัติการของงานพัฒนา โครงการ สพส. ได้ร่วมกับภาคีทั่วประเทศจำนวน 59 โครงการทดลองทั้งการรื้อฟื้น การสืบทอด การปรับประยุกต์ การสร้างเครือข่ายตามแนวทางของฐานความรู้ที่ได้จากงานวิจัย และพบว่า การทำงานพัฒนาที่มีฐานความรู้จากงานวิจัยที่ทางโครงการได้ผูกเป็นคำขวัญว่า “ขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้” นั้น ส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีโจทย์ของการวิจัยที่แนวทางการทำงานสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนเหล่านี้จะต้องศึกษาค้นคว้าอีกมาก เช่น การนำเอาสื่อพื้นบ้านเหล่านี้มาปรับใช้เพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนกำลังเผชิญหน้าอยู่ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาความสามัคคี ปัญหาการใช้เวลาว่างของเยาวชน ฯลฯ มีหลักแนวคิดอย่างไร การสร้างมูลค่าเพิ่มให้สื่อพื้นบ้านสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบทสังคมสมัยใหม่และกลุ่มคนรุ่นใหม่จะเป็นได้อย่างไร เป็นต้น

(2) งานวิจัยสื่อกระจายเสียงท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา

ผลจากการติดตามเรื่องการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ของคนในชนบทอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน พบว่า ปริมาณการขยายตัวของการใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ นั้น ตัวเลขการใช้งานจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ซึ่งตรงกันข้ามกับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุและโทรทัศน์ ซึ่งมีการขยายตัวของการใช้อย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์

เหตุผลง่าย ๆ เบื้องหลังปรากฏการณ์นี้ก็คือ สื่อสิ่งพิมพ์นั้นเป็นสื่อที่เรียกร่อง “ต้นทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural capital) จากผู้รับสารสูงกว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ความสามารถที่จะอ่านออกเขียนได้ การเข้าถึงสื่อ (Accessibility) ในขณะที่สื่อวิทยุและโทรทัศน์นั้น ซึ่งเป็นสื่อภาพและเสียงได้ยกเลิกข้อเรียกร่องดังกล่าว

ในชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นี้ได้เลือกศึกษาสื่อกระจายเสียงท้องถิ่น 3 ชนิดที่มีขนาดไล่ตามลำดับคือ สื่อขนาดเล็ก-หอกระจายข่าว สื่อขนาดกลาง-วิทยุชุมชน และสื่อขนาดใหญ่-โทรทัศน์ท้องถิ่น

สำหรับหอกระจายข่าวนั้น ดวงพร คำณูวัฒน์ และคณะ (2545) รายงานว่า จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2542 พบว่า หมู่บ้านไทยเกือบจะทุกแห่งมีหอกระจายข่าวอยู่ในหมู่บ้านแล้ว (มี 63,989 หอ) แต่พบว่า มีหอที่ใช้งานอย่างได้มาตรฐานเพียง 25% เท่านั้น คณะวิจัยจึงได้คัดเลือกที่จะฟื้นฟูชุมชนชีวิตหอกระจายข่าว 7 แห่ง ใน จ.ชุมพร ด้วยการนำกลยุทธ์การทำงานที่สำคัญหลายกลยุทธ์ เช่น การสร้างความเข้าใจและการรับรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับสื่อหอกระจายข่าว การบริหารจัดการสื่ออย่างมีส่วนร่วม การเสริมพลังของคณะทำงาน การสร้างเครือข่ายของสื่อ ฯลฯ และพบว่า กลยุทธ์ดังกล่าวใช้งานได้อย่างดีในการฟื้นฟูสื่อประเภทนี้ และยังพบว่า กระบวนการทำงานดังกล่าวสามารถนำไปขยายผลได้ในที่อื่น ๆ ที่มีเงื่อนไขและกลไกสนับสนุนที่เหมาะสมเพียงพอ

ส่วนการวิจัยสื่อกระจายเสียงที่มีขนาดใหญ่ คือ สื่อโทรทัศน์ท้องถิ่นนั้น หฤทัย ชัดนาคและคณะ (2547) พยายามที่จะเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ผู้ชมให้มากขึ้นในสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นช่อง 11 จ.พิษณุโลก แต่พบว่า ผลการวิจัยพบว่า ยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากลักษณะความซับซ้อนทั้งในเชิงเทคนิค ทั้งสภาพการเป็นสื่อที่มีรัฐเป็นเจ้าของ ฯลฯ

ส่วนสื่อกระจายเสียงที่มีขนาดกลาง ๆ เช่น สื่อวิทยุชุมชนนั้น เนื่องจากในช่วงเวลาที่ทำ มีการดำเนินงานเป็นชุดโครงการนี้ กำลังเป็นยุคเริ่มต้นของ “การมีวิทยุชุมชน” ตามเนื้อหาของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ปี พ.ศ. 2540 ที่ระบุให้ประชาชนมีสิทธิเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของสื่อกระจายเสียง ดังนั้น จึงเกิดมีวิทยุชุมชนหลากหลายรูปแบบอย่างแพร่หลาย และก็เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจสำหรับการค้นคว้าวิจัย

ในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นี้ จึงมีงานวิจัยเรื่อง วิทยุชุมชนถึง 4 เรื่อง ใน 5 จังหวัด คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ น่าน ปัตตานี และมหาสารคาม ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังต่อไปนี้คือ

เนื่องจากวิทยุชุมชนมีอยู่หลายระดับ เริ่มตั้งแต่ระดับที่น้อยที่สุดคือ การเป็นวิทยุเพียงแต่ละระดับรายการที่ตัวรายการ การบริหารจัดการ รวมทั้งการเป็นเจ้าของคลื่น/ เจ้าของสถานี ยังอยู่ในมือรัฐ ซึ่ง

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานั้น จะจัดอยู่ในวิद्यุชุมชนระดับรายการนี้มากที่สุด เช่น วิद्यุชุมชนคนโคราช วิद्यุชุมชน จ.บุรีรัมย์ วิद्यุชุมชนคนเมืองน่าน เป็นต้น

ในอีกประเภทหนึ่ง คือ วิद्यุชุมชนที่กลุ่มประชาชนจัดตั้งขึ้นเอง เป็นเจ้าของคลื่นเอง เป็นเจ้าของสถานีเอง บริหารจัดการเอง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาวิद्यุชุมชนประเภทนี้คือกรณีของวิद्यุชุมชน จ.ปัตตานี และ จ.มหาสารคาม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ของกฎหมายที่เกี่ยวกับวิद्यุชุมชน ทำให้สถานภาพของวิद्यุชุมชนประเภทนี้ยังคงมีความคลุมเครือว่าเป็น “วิद्यุเถื่อน” หรือไม่ และส่งผลต่อการระดมการมีส่วนร่วมจากประชาชนในลำดับต่อมา

วิद्यุชุมชนทั้ง 2 ประเภทนี้ มีวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน รวมทั้งมีปัญหาที่ต้องเผชิญแตกต่างกันไปด้วย ผลจากการวิจัยพิสูจน์ว่า ในกรณีของวิद्यุชุมชนที่อยู่ภายใต้สถานีของรัฐ (เป็นส่วนหนึ่งของโครงการนำร่องทดลองดำเนินงานวิद्यุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์) ยังไม่สามารถที่จะดึงดูดการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามาไม่ว่าจะในระดับผู้ฟัง ระดับผู้ผลิต หรือระดับผู้วางนโยบายได้อย่างแท้จริง รวมทั้ง ยังไม่สามารถที่จะแสดงบทบาทของการเป็น “วิद्यุโดย / ของ / เพื่อประชาชน” ได้อย่างสมบูรณ์ การบริหารจัดการวิद्यุชุมชนในระดับรายการหนึ่งของสถานีรัฐนั้นก็ยังมีรูปแบบและเนื้อหาเป็นแบบ “วิद्यุสาธารณะของข้าราชการ”

และสำหรับวิद्यุชุมชนในระดับรายการหนึ่งของสถานีรัฐนี้ ก็ยังขาดความยั่งยืนมั่นคง เพราะเมื่อใดที่มีการเปลี่ยนแปลงนโยบาย รายการวิद्यุชุมชนก็พร้อมที่จะถูกโยกย้ายเวลาหรือหลุดจากผังรายการ ดังนั้น อย่างมากที่สุดที่วิद्यุชุมชนที่เติบโตอยู่ภายใต้โครงสร้างเดิมของรัฐจะกระทำได้ก็คือ การเป็นห้องเรียนเพื่อฝึกซ้อมการทำงานของกลุ่มประชาชนที่เข้าไปทำวิद्यุชุมชนเท่านั้น

สำหรับวิद्यุชุมชนที่จัดตั้งโดยกลุ่มประชาชน (ส่วนใหญ่ใช้ชื่อว่า “จุดปฏิบัติการ / ศูนย์การเรียนรู้วิद्यุชุมชน” เพื่อหลีกเลี่ยงการทำผิดกฎหมาย) จะมีปัญหาใหญ่ในเรื่องความรู้ในการบริหารจัดการวิद्यุชุมชน เนื่องจากมิได้มีการจัดการฝึกอบรมในเรื่องดังกล่าว การฝึกอบรมที่มีหน่วยงานต่าง ๆ จัดให้ผู้ปฏิบัติงานวิद्यุชุมชนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการฝึกอบรมเรื่องการผลิตรายการวิद्यุ

แต่ไม่ว่าจะเป็นวิद्यุชุมชนแบบใดก็ตาม รากฐานของปัญหาของวิद्यุชุมชนทุกแบบก็คือ การขาดความเข้าใจเบื้องต้นและพื้นฐานที่สุดว่า “วิद्यุชุมชนนั้นคืออะไร” มีความแตกต่างจากวิทยุที่เคยมีมาก่อน คือ วิทยุสาธารณะและวิทยุธุรกิจอย่างไร เพราะถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงตัวบทกฎหมายตาม

รัฐธรรมนูญที่ส่งผลให้มี “การกระจายสิทธิในการเป็นเจ้าของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า” แต่ทว่า กระบวนการ “กระจายความรู้เกี่ยวกับวิद्यุชุมชน” นั้น ยังไม่ได้เกิดขึ้นตามไปด้วย เมื่อขาดความเข้าใจที่ถ่องแท้เกี่ยวกับวิद्यุชุมชน กลุ่มคนที่เข้ามาทำงานวิद्यุชุมชนจึงโยกความรู้ที่เคยทำวิทยุสาธารณะและวิทยุธุรกิจมาใช้ ซึ่งทำให้แทบจะไม่มี ความแตกต่างเลยระหว่างวิद्यุชุมชนกับวิทยุประเภทอื่น ๆ

จากงานวิจัยเรื่องวิद्यุชุมชนทั้ง 4 ชิ้น ซึ่งส่วนใหญ่ทำการศึกษาวิद्यุชุมชนระดับรายการที่อยู่ภายใต้สถานีรัฐนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า อนาคตของวิद्यุชุมชนระดับรายการนี้ยากที่จะพัฒนาไปเป็นวิद्यุชุมชนที่แท้จริง ดังนั้น จึงควรมีงานศึกษาวิจัยวิद्यุชุมชนที่เรียกว่า “จุดปฏิบัติการหรือศูนย์เรียนรู้วิद्यุชุมชน” ซึ่งมีงานวิจัยจากกรณีของวิद्यุชุมชน จ.ปัตตานี และ จ.มหาสารคาม ที่เริ่มศึกษานำร่องมาเป็นแนวทางให้เห็นโจทย์การวิจัยที่จะต้องตอบต่อไป เช่น

- จะต้องมีการบวนการสร้างความเข้าใจเรื่อง “เนื้อแท้ของวิद्यุชุมชน” ซึ่งเป็นการแก้ไข ปัญหาที่ระดับรากฐานเลยดังที่ได้กล่าวมาแล้วได้อย่างไรบ้าง
- การบริหารจัดการวิद्यุชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงาน บริหารบุคคล บริหาร งบประมาณ / สิ่งของ จะต้องทำอย่างไร ทั้งนี้ เนื่องจากธรรมชาติที่แตกต่างของวิद्यุชุมชนซึ่งเป็น “วิทยุ อาสาสมัคร” มิใช่ “วิทยุของมืออาชีพ” เช่น วิทยุสาธารณะ / วิทยุธุรกิจ
- จะต้องมีการกระบวนการผลิตรายการเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ อย่างไร ทั้งนี้ เพราะบทบาทหน้าที่หลักของวิद्यุชุมชน รวมทั้ง การดำรงอยู่ของวิद्यุชุมชนก็ขึ้นอยู่กับ ความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของชุมชนนั่นเอง
- จะมีกระบวนการติดตาม / ประเมินผลอย่างไร เนื่องจากธรรมชาติของวิद्यุชุมชนนั้น จะต้องเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ดังนั้น การรับรู้ปฏิกิริยาของผู้ฟังเพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงวิद्यุ ชุมชนจึงต้องเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยผ่านกลไกการติดตามประเมินผล รวมทั้งจะต้องมีลักษณะพิเศษอะไรบ้างในการประเมินผลแบบวิद्यุชุมชน
- จะมีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างไร หลักการที่สำคัญ ประการหนึ่งของวิद्यุชุมชนก็คือ ต้องไม่เป็นวิทยุที่จัดอยู่ที่สถานีเท่านั้น และจะต้องทำกิจกรรมอย่าง อื่น ๆ ที่ “มากไปกว่าการจัดรายการ” ทั้งนี้ เพื่อเป็นกลไกในการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ รูปแบบต่าง ๆ ของประชาชน และในเวลาเดียวกัน ก็เพื่อเป็นกระบวนการที่วิद्यุชุมชนจะผนวกรวม ตนเองเข้าไปเป็นสถาบันหนึ่งของชุมชน
- จะขยายบทบาทหน้าที่ของวิद्यุชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เพื่อให้เป็นไป ตามหลักการของการเป็น “สื่อของชุมชน / สื่อของท้องถิ่น” ได้อย่างไร

- การประสานจัดความสัมพันธ์ระหว่าง “สื่อสมัยใหม่เช่นวิทยุชุมชน” กับสื่อดั้งเดิม / แหล่งการเรียนรู้เดิมของชุมชน นักวิชาการสาขานิเทศศาสตร์ เช่น R.Park เคยเสนอว่า เมื่อสังคม / ชุมชนทันสมัยขึ้น สื่อมวลชนท้องถิ่นแบบใหม่ ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น วิทยุท้องถิ่น ก็จะเข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่แทนสื่อเดิม ๆ ของชุมชน เช่น การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารตามกลุ่มประเพณี สภากาแฟ ฯลฯ (ใช้กลยุทธ์ Substitution) แต่ผู้วิจัยสนใจว่า ในกรณีของสังคมไทย เราสามารถจะจัดความสัมพันธ์ระหว่าง “สื่อมวลชนสมัยใหม่” เช่นวิทยุชุมชนในรูปแบบของ “การทำงานร่วมกัน/แบ่งงานกันทำ” (ใช้กลยุทธ์ Addition/ Articulation) กับ “สื่อดั้งเดิม / แหล่งเรียนรู้เดิม” ได้หรือไม่ / อย่างไร

(3) งานวิจัยเรื่องสื่อบุคคลและเครือข่ายเพื่อการพัฒนาชุมชน

จากการทบทวนองค์ความรู้เรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชนของกาญจนา แก้วเทพ และคณะ ในปี พ.ศ. 2543 มีข้อค้นพบว่า สื่อประเภทที่มีคุณภาพการอย่างสูงส่งต่อการพัฒนาชนบทนั้น ก็คือ สื่อที่เป็นมนุษย์ด้วยกันเอง ที่เรียกว่า “สื่อบุคคล” เช่น พระภิกษุสงฆ์ ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา ศิลปินพื้นบ้าน หมอพื้นบ้าน ฯลฯ

แต่ในขณะที่มีข้อค้นพบถึงคุณภาพการของสื่อบุคคลเหล่านี้ ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีข้อเท็จจริงว่า มีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “สื่อบุคคล”อยู่น้อยมาก รวมทั้งวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาก็มีข้อจำกัดอย่างมาก กล่าวคือ

- สื่อบุคคลนั้นจะถูกศึกษาในฐานะ “ผู้นำทางความคิด” (Opinion Leader) ตามแบบจำลอง “การไหลของข่าวสารแบบสองจังหวะ” (Two-step Flow of Information) เท่านั้น
- งานวิจัยส่วนใหญ่จะทำการวิเคราะห์ “คุณลักษณะ” ของสื่อบุคคลเหล่านี้ และมีมิติที่วัดคุณลักษณะก็มีเพียง 2-3 มิติ เช่น ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) ความเชี่ยวชาญ (Credibility) และทักษะการสื่อสาร
- งานศึกษาสื่อบุคคลนั้น มักจะศึกษาแค่ “ตัวบุคคล” นั้น เท่านั้น หากแต่ไม่ได้ศึกษา “บริบทแวดล้อม” สื่อบุคคลนั้น จึงขาดการวิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่าง “ตัวบุคคล” (text) กับ “บริบทแวดล้อม” (Context)
- กลุ่มบุคคลที่นำมาศึกษานั้น จะจำกัดอยู่ในกลุ่มบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น เช่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ทั้ง ๆ ที่ความจริงในชนบทของไทยมีกลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่เป็น “สื่อบุคคล” อย่างหลากหลายมาก

- วิธีการศึกษาสื่อบุคคลนั้น จะมองแต่ “ด้านการสื่อสารขาออก” (Output) คือ การวิเคราะห์ว่า สื่อบุคคลนั้น มีการส่งสารออกไปอย่างไร แต่ขาดการศึกษา “ด้านการสื่อสารขาเข้า” (Input) คือ การที่สื่อบุคคลนั้นเปิดรับหรือแสวงหาข้อมูล / ข่าวสาร / ความรู้เข้ามาอย่างไร สื่อบุคคลมีกระบวนการจัดการความรู้อย่างไร ทำให้เกิดลักษณะการศึกษาวิจัยที่ไม่ครบวงจร

- และเชื่อมโยงมาจากลักษณะการศึกษาวิจัยสื่อบุคคลที่ไม่ครบวงจรดังกล่าว สะท้อนให้เห็นวิธีการรับรู้ “สื่อบุคคล” ในการพัฒนาชุมชนว่า ยังคงมีทัศนคติที่จะ “ใช้หรือเก็บเกี่ยว” เท่านั้น กล่าวคือ มีแต่การตั้งโจทย์วิจัยว่า จะนำเอาสื่อบุคคลมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้อย่างไร หากทว่า ยังขาดการตั้งโจทย์ที่ว่า “จะมีกระบวนการสร้างหรือพัฒนาสื่อบุคคลได้อย่างไร”

เบื้องหลังปรากฏการณ์ที่ขัดแย้งกันดังที่กล่าวมาคือ ทั้ง ๆ ที่สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีคุณภาพการอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชน แต่ก็กลับมีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลอยู่น้อยมากนั้น น่าจะมีสาเหตุหลายประการ คือ

- การศึกษาสื่อบุคคลนั้นเป็นเรื่องที่ยากลำบาก ทั้งนี้ เพราะสิ่งที่จะศึกษาเป็น “มนุษย์” ด้วยกัน และผลการศึกษาจะต้องก้าวล่วงเข้าไปทั้งในชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวของบุคคล ดังนั้น จึงต้องอาศัยทั้งความสัมพันธ์ใกล้ชิด ความไว้วางใจ การให้ความร่วมมือจากกลุ่มตัวอย่างเต็มที่

- จากเหตุผลประการแรก การศึกษาสื่อบุคคลเท่าที่จะเป็นไปได้นั้น ผู้วิจัยและกลุ่มตัวอย่างก็มักต้องมีความสัมพันธ์อันสนิทสนมแน่นแฟ้นกันมาก่อนที่จะมาเกิดงานวิจัย เช่น เป็นเครือญาติ เพื่อนฝูง ครู-ศิษย์ ฯลฯ แต่เมื่อมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดก็ก่อให้เกิดปัญหาในการวิจัยอีกแบบหนึ่งคือ เรื่องอคติในการวิจัย

ฉะนั้น วิธีการศึกษาสื่อบุคคลจึงตกอยู่ในภาวะ “กลืนไม่เข้าคายไม่ออก” (dilemma) และหากจะมีการศึกษาจริง ๆ ก็ต้องมีการวางกลไกการแก้ไขปัญหาที่กล่าวมาเช่นเรื่องอคติในการวิจัย

- ปัญหาเรื่องการรับรู้ “สื่อบุคคล” ซึ่งมีทั้ง “คุณสมบัติเฉพาะตัว” และ “ลักษณะทั่วไปร่วมกับคนอื่น” แต่หากมีการรับรู้ที่โน้มเอียงไปในด้าน “คุณสมบัติเฉพาะตัว” มากเกินไปจนมองไม่เห็นลักษณะร่วมทั่วไป ก็จะทำให้เห็นว่า การศึกษาสื่อบุคคลท่านั้น ๆ ไม่มีประโยชน์เพราะไม่สามารถจะนำไปขยายผลในกรณีอื่น ๆ

ในชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นี้มีงานวิจัยสื่อบุคคลอยู่ 2 ชิ้น ที่พยายามฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคที่กล่าวมา รวมทั้งได้แสวงหาแนวทางในการปิดจุดอ่อนต่าง ๆ ของการศึกษาสื่อบุคคลเพื่อบุกเบิกมิติใหม่ ๆ ของการศึกษาสื่อบุคคล งานวิจัยทั้ง 2 ชิ้นนี้ได้ใช้แนวคิดหลักเดียวกันคือ การวัด “สมรรถนะ” ด้านการสื่อสาร (communication competency) ของสื่อบุคคล 2 ท่านคือ ประธานชุมชนใน จ.อุดรธานี และพระพยอมแห่งวัดสวนแก้ว จ.นนทบุรี

อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ และคณะ (2547) ศึกษาสื่อบุคคลที่เป็น “ประธานชุมชน” อันเป็นตำแหน่งที่เข้ามาแทนที่ตำแหน่ง “ผู้ใหญ่บ้าน” เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหน่วยการปกครองจากหมู่บ้านในชนบทเป็นชุมชนเมือง / เขตเทศบาล และเนื่องจากหน่วยงานรัฐ เช่น เทศบาลต้องการที่จะให้ประชาชนในเขตชุมชนมีการ “พัฒนาชุมชนด้วยตนเอง” โดยที่หน่วยงานรัฐ เล่นบทบาทเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น ดังนั้นจึงมอบหมายให้ “ประธานชุมชน” ทำหน้าที่เป็น “ตัวสื่อกลาง / ผู้ประสานงาน” ระหว่างชุมชนกับเทศบาล

ผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าความตั้งใจของหน่วยงานรัฐเช่นเทศบาลจะมุ่งหมายให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง โดยมีประธานชุมชนเป็นกลไกหนึ่ง แต่งานวิจัยก็ได้พบว่า เนื่องจากการขาดการชี้แจงทำความเข้าใจระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ตรงกัน (Shared meaning) ดังนั้น การรับรู้ตำแหน่งที่ตั้งขึ้นมาใหม่นี้ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ จึงไปคนละทิศละทาง เมื่อเริ่มตั้งแต่ “ความเข้าใจไม่ตรงกันเสียแล้ว” การทำงานร่วมกันซึ่งเป็นขั้นตอนต่อไปก็คงยากที่จะราบรื่น

สำหรับการศึกษา “คุณลักษณะ” ของสื่อบุคคลนั้น อมรรัตน์และคณะได้แก้ไขข้ออ่อนของการศึกษาสื่อบุคคลที่ผ่านมาด้วยการศึกษาบริบทของชุมชนที่สื่อบุคคล “ประธานชุมชน” นั้นทำงานอยู่ เพื่อจะตอบคำถามว่า “บริบทของชุมชนแบบนี้” จึงต้องการ “สื่อบุคคลที่มีคุณลักษณะเช่นนี้”

งานวิจัยสื่อบุคคลอีกชิ้นหนึ่งในชุดโครงการนี้ เป็นงานศึกษาสื่อบุคคลด้านศาสนา คือ พระพยอม ตำแหน่งแห่งที่ของงานวิจัยก็คือ พระพยอมเป็นตัวอย่างของสื่อบุคคลในสถาบันดั้งเดิมของสังคม (สถาบันศาสนา) ที่มีการดำเนินงานที่มุ่งจะปรับเปลี่ยน / พัฒนาตนเองให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม และมีวิธีการปรับเปลี่ยนที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ มิติของการสื่อสาร

แต่ทว่า การปรับเปลี่ยนสื่อบุคคลเช่นพระพยอมนั้น จะต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขบีบรัด (constraint) หลายประการ เนื่องจากสถาบันที่ท่านสังกัดเป็นสมาชิกอยู่นั้นเป็นสถาบันสงฆ์ที่เป็นสถาบันที่มีโครงสร้างที่เข้มงวด ดังนั้น ทศนีย์ เจนวิสิสุข และคณะ (2547) จึงได้วิเคราะห์กลยุทธ์ต่าง ๆ ที่พระพยอมได้นำมาในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการปรับเปลี่ยน โดยเฉพาะกลยุทธ์ที่ต้องใช้การสื่อสารหลากหลายรูปแบบได้อย่างเหมาะสม ที่ตกผลึกอยู่ในแนวคิดเรื่อง “สมรรถนะด้านการสื่อสาร”

สำหรับการวัด “สมรรถนะด้านการสื่อสาร” ของสื่อบุคคลนั้น คณะผู้วิจัยทั้ง 2 โครงการได้ขยายมิติการวัดอย่างรอบด้านเพื่อแก้ไขจุดอ่อนของงานศึกษาในอดีตที่เคยมีมา กล่าวคือ ศึกษาทั้ง การศึกษาขาเข้า (Input) และการศึกษาขาออก (Output) เพื่ออธิบายที่มาและที่ไปของสมรรถนะด้านการสื่อสาร

จากข้อกังขาที่ว่า การศึกษาสื่อบุคคลในลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำเป็นเพียงกรณีศึกษาแต่ศึกษาอย่างเจาะลึกนั้น จะสามารถนำมาขยายผลในที่อื่น ๆ ได้หรือไม่ อมรรรัตน์ และคณะ ได้แสวงหาสู่แนวทางที่จะขยายผลจากการวิจัยที่ศึกษาประชาชนชุมชนเพียง 1 ท่าน (และเป็น success case) ในช่วงของการเผยแพร่และใช้งานวิจัย (Downstream management) โดยให้นำเอาผลการวิจัยมาเสนอต่อประชาชนชุมชนอีก 50 แห่งใน จ.อุดรธานีรวมทั้งได้ใช้งานวิจัยเป็นกลไกในการเสริมความเข้มแข็งให้แก่สื่อบุคคลเช่นประชาชนชุมชน โดยต้องสกัด “ลักษณะที่เป็นส่วนร่วม” ออกมาใช้

เอกสารอ้างอิง

รายงานวิจัย 30 ชิ้นในโครงการชุดการวิจัยเรื่อง "การสื่อสารเพื่อชุมชน"

1. โครงการเรื่อง "แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน จ.นครราชสีมา และจ.บุรีรัมย์ "วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, เสกสรรค์ พรหมพิทักษ์, นิภากร กำจรเมฆกุล, 2545.
2. โครงการเรื่อง "การพัฒนาหอกระจายข่าวเพื่อตอบสนองความต้องการชุมชน", ดวงพร คำณวนวัฒน์, วาสนา จันทร์สว่าง, มณฑา โมพี, 2545.
3. โครงการเรื่อง "การพัฒนาการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนสะมะแก ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี", วราพร ศรีสุพรรณ, อรสา ประยูรพงษ์, นุชจรี ท้าวไทยชนะ, เกษม กุลประดิษฐ์, 2547.
4. โครงการเรื่อง "รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี", กมลรัฐ อินทรทัศน์, เชาวลักษณ์ ชัยวิรัตน์, มณฑาวดี คุรุทมิชัย, ธนากร เทียนน้อย, 2547.
5. โครงการเรื่อง "ศักยภาพและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบสาธารณะทั้งของหมอตำ", ประยุทธ์ วรรณอุดม, มงคล คำดวง, 2547.
6. โครงการเรื่อง "การพัฒนาแบบจำลองของการจัดการข้อมูลข่าวสารของชุมชนโดยชุมชนเพื่อชุมชน, อัจฉริยา เนตรเชย, รุจน์ โกมลบุตร, กาญจนา เชี่ยววิทย์การ, พิระพล แก้วศักดิ์ศิริ, เพ็ญพร ประไพพิน, 2547.
7. โครงการเรื่อง "การวิจัยเพื่อสรุปบทเรียน: กระบวนการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี", ชาลิสา มากแผ่นทอง, 2547.
8. โครงการเรื่อง "ความสามารถด้านการสื่อสารของพระพิศาลธรรมพาที (พระพยอมกัลยาโณ) กับกระบวนการระดมพลังการพัฒนาชุมชน", ทศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2547.
9. โครงการเรื่อง "กระบวนการสื่อสารเพื่อขยายผลของการทำเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมี", จำรัส เสือดี, สุนทร ตูตะพะ, ประกาศิต แจ่มจำรัส, เพ็ญศรี แจ่มจำรัส, นพดล พึ่งวัฒนะ, 2547.
10. โครงการเรื่อง "การสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตร "ทฤษฎีใหม่" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช", พรทิพย์ เย็นจะบก และคณะ, 2547.

11. โครงการเรื่อง “สมรรถนะด้านการสื่อสารของสื่อบุคคลกับการระดมพลังการพัฒนา, อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, วีรวัฒน์ อำพันสุข, จรส ศิริพนิช, รัตนา รัตนภาสุร, ประภัศร รัตนภาสุร, 2547.
12. โครงการเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารกับศักยภาพการดำรงอยู่ของชุมชน ศึกษากรณี ต.ทุ่งขวาง อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี”, สมสุข หินวิมาน, กำจร หลุยยะพงศ์, เขียวชัย อิศรเดช, 2547.
13. โครงการเรื่อง “การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มมะขามป้อม, ดวงแข บัวประโคน, สุคนธ์จิต วงษ์เผือก, สุพงศ์ จิตต์เมือง, สมศักดิ์ ศิริพันธุ์, ขวัญหทัย บุญลือ, 2547.
14. โครงการเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุเพื่อชุมชน”, วีระวรรณ ยังกิจการ, อรวรรณ ศรีสวัสดิ์, ศิริพร เสรีกิตติกุล, 2547.
15. โครงการเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อจัดการปัญหาขยะของประชาชนท้องถิ่น อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา”, สิทธิชัย เทวธีระรัตน์, เสาวนีย์ โคตรพันธ์, จตุรภัทร ชัยสุวรรณ, ประสิทธิ์ เฉิดจินดา, รักจิต มั่นพลศรี, 2547.
16. โครงการเรื่อง “การสื่อสารกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านครัว ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระบวนกรจราจร”, ไชยวัฒน์ บุญประดิษฐ์, ลัดดาวัลย์ วัฒนเสถียร, พตท.(หญิง) วันเพ็ญ ปรีดิยาร, 2547.
17. โครงการเรื่อง “บทบาทการสื่อสารในการเสริมสร้างพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น”, อ้อมทิพย์ เมฆรักษาวนิช แค้มป์, นเรศ สังเคราะห์สุข, 2547.
18. โครงการเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่”, ศรีธรรม ไรจน์สุพจน์, ภัทมัย อินทจักร, นิคม ชัยขุนพล, 2547.
19. โครงการเรื่อง “ การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภา, จำนวนัก บัวเนียว, มนทิรา วิโรจน์อนันต์, สมยศ ทองคำ, วิจิต แก้วมณี, ฉลองรัฐ บัวเนียว, 2547.
20. โครงการเรื่อง “การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคม จ.มหาสารคาม”, ชاکิต สุดสายเนตร, วีรพล อันมัย, ชัยวิภรณ์ เวฬุวนารักษ์, 2547.
21. โครงการเรื่อง” แนวทางการส่งเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”, อดุลย์ ดวงดิวิรัตน์, ศักดิ์ รัตนชัย, สุพรรณ ไชยลังกา, 2547.

22. โครงการเรื่อง “ศักยภาพของโนราในการพัฒนาท้องถิ่น”, เขียวชัย อิศรเดช, มาณพ อิศรเดช, ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์, ชีรพจน์ นามอินทราภรณ์, ปราภนา จันทุพันธุ์, 2547.
23. โครงการเรื่อง “กระบวนการทัศน์ใหม่ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา กลุ่มออมทรัพย์ จ.สุรินทร์”, ศุภาง นันตา, ภาวดี เลิศพงษ์, กันตินันท์ ลับโกษา, 2547.
24. โครงการเรื่อง “โครงการอินเทอร์เน็ตตำบล: กรณีศึกษา จ.สุรินทร์”, ศิวพร ศรีสมัย, ประชิด อินทะกนก, 2547.
25. โครงการเรื่อง “การสื่อสารในระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเอดส์ใน จ.เชียงราย”, จำริญ ไชยิด, วิชาวี รวิสุวรรณ, ปรียานุช ไชยิด, ระเด่น สุริยะวงศ์, 2547.
26. โครงการเรื่อง “การวิเคราะห์กระบวนการทำข่าวของสำนักข่าวเด็กและเยาวชน ขบวนการตา สับประด”, รณชาติ บุตรแสนคม, ผลิตา คงสุข, วีรพันธ์ วิบูลย์พันธ์, 2547.
27. โครงการเรื่อง “การดำเนินงานหอกระจายข่าวสารเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่าง ยั่งยืน”, ดวงพร คำณูวัฒน์, วาสนา จันทรสว่าง, มณฑา โมพี, ปิยะนันท์ สำเภาเงิน, 2547.
28. โครงการเรื่อง “การสื่อสารความหมายการพัฒนา ระหว่างชาวบ้าน: กรณีศึกษากองทุนชุมชน “เครือข่ายกองทุนข้าว”, อริยา เสวตามร, สุนทร วงศ์จอมพร, นัยนา วิจิตรพร, 2547.
29. โครงการเรื่อง “การสื่อสารในการพัฒนาประชาคมทับเที่ยง”, อรุณีวรรณ นาศรี และคณะ, 2547.
30. โครงการเรื่อง “สถานีวิทย์โทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 พิษณุโลก ในฐานะโทรทัศน์เพื่อ ท้องถิ่น”, ฤทัย ชัดนาค และคณะ, 2547.

เอกสารอ้างอิง

1. กาญจนา แก้วเทพ, (2543)
สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
2. กาญจนา แก้วเทพ, (2547)
"อีกครั้งกับเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม", วารสารการวิจัยและพัฒนา, ปีที่ 1:2 (ม.ค.-มิ.ย. 2547), คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่.
3. กาญจนา แก้วเทพ, (2547)
"มองของเล่นให้เป็นสื่อ, เอกสารประกอบการบรรยาย, สถาบันวิจัยและพัฒนาภาษาและวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยมหิดล (16 ส.ค. 2547).
4. ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ (2549)
การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน:จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
1. Innis ,H.(1951)
The Bias of Communication, Toronto : University of Toronto Press.
2. Park, R. (1940) “ News as a Form of Knowledge” in R.H. Turner (ed) **On Social Control and Collective Behavior** , Chicago: University of Chicago Press,1967
3. Tocqueville, A. de (1835)
Democracy in America ,London.

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยและวิธีการทำงานโดยสรุป

เนื่องจากโครงการนี้มีลักษณะพิเศษ คือ มีเป้าหมายทั้งการพัฒนา นักวิจัยซึ่งจะมีการดำเนินการทำโครงการวิจัยย่อยของตนเอง ควบคู่ไปกับกระบวนการสร้างชุดความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ตามแบบวิธีของกระบวนการจัดการความรู้ ดังนั้น ระเบียบวิธีที่ใช้จึงเป็นสหวิทยาการวิจัย กล่าวคือ ใช้วิธีการวิจัยหลายๆประเภท ใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลหลายๆ ชนิด ตั้งแต่การวิเคราะห์เอกสาร(Documentary analysis) การทดลองในสนาม การจัดกลุ่มศึกษา ร่วมกัน การสำรวจ ฯลฯ โดยภาพรวม วิธีการวิจัยจะผนวกอยู่ในกิจกรรม 4-5 ลักษณะดังต่อไปนี้

- (1) ร่วมกันพัฒนาโครงการวิจัยย่อย ๆ เพื่อตอบโจทย์ใหญ่ของโครงการตามความถนัด/ ความเชี่ยวชาญของนักวิจัย 3 กลุ่ม
- (2) ร่วมกันดำเนินการวิจัยโดยในระหว่างดำเนินงานจะใช้กระบวนการ action สลับ reflection ระหว่างคณะนักวิจัยทั้งทีมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัยให้สูงขึ้น(capacity building)
- (3) ร่วมกันสังเคราะห์องค์ความรู้ตามโจทย์การวิจัย โดยอาศัยแนวคิดจากทฤษฎีเป็นเครื่องนำทาง
- (4) นำเสนอผลการสังเคราะห์ต่อประชาคมวิจัยเพื่อการปรับปรุงแก้ไข
- (5) ร่วมกันพัฒนากิจกรรมการใช้ความรู้จากงานวิจัยผ่านกิจกรรม การฝึกอบรม และเก็บรับบทเรียนในลักษณะของ field experiment

แผนการดำเนินงานวิจัยในแต่ละช่วง 6 เดือน ตลอดระยะเวลาโครงการ

กิจกรรมของโครงการจะประกอบด้วย 4 กิจกรรมหลัก ๆ

- (1) กิจกรรมการพัฒนาโครงการวิจัยย่อย
- (2) กิจกรรมการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- (3) กิจกรรมการเผยแพร่ต่อวงวิชาการและสาธารณะ
- (4) กิจกรรมการฝึกอบรม

จำนวนโครงการวิจัยย่อย มีประมาณ 20 โครงการ

- ปีที่ 1 ช่วง 6 เดือนแรก (20 กรกฎาคม 2549 – 19 มกราคม 2550)
 1. ประชุมคณะวิจัยและที่ปรึกษาอย่างน้อย 2 ครั้ง
 2. ร่วมกันพัฒนาโครงการวิจัย / โครงร่างวิทยานิพนธ์ของ 3 สื่อ
 3. วางแผนการทำงานตลอดทั้งโครงการ
 4. ทีมวิจัยย่อยจัดประชุมอย่างน้อย 2 เดือนละ 1 ครั้ง (3 ทีมย่อย x 3 ครั้ง)
 5. เสนอผลความก้าวหน้ารอบ 3 เดือนของแต่ละทีม (1 ทีมรวม x 2 ครั้ง)
 6. จัดประชุมแลกเปลี่ยนระหว่าง 3 ทีมย่อย 2 ครั้ง (1 ทีมรวม x 2 ครั้ง)

(ส่งผลการดำเนินงานต่อ สกว. ในรอบ 6 เดือนแรกภายใน 31 มกราคม 2550)
- ปีที่ 1 ช่วงที่ 6 เดือนหลัง (20 มกราคม – 19 กรกฎาคม 2550)
 1. ประชุมคณะวิจัยและที่ปรึกษาอย่างน้อย 2 ครั้ง
 2. ทีมย่อยเริ่มดำเนินงานวิจัย (ประชุม 3 ทีมย่อย x 2 ครั้ง)
 3. คณะวิจัยเริ่ม Monitoring และ Consultation แก่ทีมวิจัยย่อย
 4. จัดประชุมเสนอร่างผลงานวิจัยเบื้องต้นระหว่าง 3 ทีมย่อย (1 ทีมรวม x 2 ครั้ง)
 5. จัดประชุมทางวิชาการ 1 ครั้ง (งบ 100,000บาท)
 6. เริ่มเผยแพร่ผลงานวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ

(ส่งผลการดำเนินงานต่อ สกว. ในรอบ 6 เดือนหลังภายใน 30 กรกฎาคม 2550)
- ปีที่ 2 ช่วง 6 เดือนแรก (20 กรกฎาคม 2550 – 19 มกราคม 2551)
 1. ประชุมคณะวิจัยและที่ปรึกษาอย่างน้อย 2 ครั้ง
 2. จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานวิจัยที่ทำเสร็จภายใน 1 ปีอย่างน้อย 1 ครั้ง (งบ 100,000บาท)
 3. จัดกิจกรรมนำผลการวิจัยไปฝึกอบรม / จัดทำหลักสูตร
 4. ทีมย่อยจัดประชุมแลกเปลี่ยนอย่างน้อย 3 ครั้ง (3 ทีมย่อย x 3 ครั้ง)
 5. จัดประชุมทีมรวมทั้งหมดอย่างน้อย 1 ครั้ง (3 ทีมรวม x 1 ครั้ง)
 6. คณะวิจัย Monitoring และ Consultation แก่ทีมวิจัยย่อย

(ส่งผลการดำเนินงานต่อ สกว. ในรอบ 6 เดือนแรก ภายใน 31 มกราคม 2551)

● ปีที่ 2 ช่วง 6 เดือนหลัง (20 มกราคม 2551- 19 กรกฎาคม 2551)

1. ประชุมคณะวิจัยและที่ปรึกษาอย่างน้อย 2 ครั้ง
2. จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานวิจัยที่ทำเสร็จภายใน 1 ปีอย่างน้อย 2 ครั้ง (งบ 100,000บาท)
3. จัดกิจกรรมนำผลการวิจัยไปฝึกอบรม / จัดทำหลักสูตร
4. ทีมย่อยจัดประชุมแลกเปลี่ยนอย่างน้อย 3 ครั้ง (3 ทีมย่อย x 3 ครั้ง)
5. จัดประชุมทีมย่อยทั้งหมดอย่างน้อย 1 ครั้ง (3 ทีมรวม x 1 ครั้ง)
6. คณะวิจัย Monitoring และ Consultation แก่ทีมวิจัยย่อย

(ส่งผลการดำเนินงานต่อ สกว. ในรอบ 6 เดือนหลัง ภายใน 30 กรกฎาคม 2551)

● ปีที่ 3 ช่วง 6 เดือนแรก (20 กรกฎาคม 2551- 19 มกราคม 2552)

1. ประชุมคณะวิจัยและที่ปรึกษาอย่างน้อย 2 ครั้ง
2. จัดประชุมเพื่อการสังเคราะห์ภายในทีมย่อย 3 ครั้ง (3 ทีมย่อย x 3 ครั้ง)
3. จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานวิจัยที่ทำเสร็จภายใน 1 ปีอย่างน้อย 2 ครั้ง งบ 100,000บาท)
4. จัดกิจกรรมนำผลการวิจัยไปฝึกอบรม / จัดทำหลักสูตร
5. จัดประชุมทีมย่อยทั้งหมดอย่างน้อย 1 ครั้ง (3 ทีมรวม x 1 ครั้ง)

(ส่งผลการดำเนินงานต่อ สกว. ในรอบ 6 เดือนแรก ภายใน 31 มกราคม 2552)

● ปีที่ 3 ช่วง 6 เดือนหลัง (20 มกราคม 2552- 19 กรกฎาคม 2552)

1. ประชุมคณะวิจัยและที่ปรึกษาอย่างน้อย 2 ครั้ง
2. จัดประชุมเพื่อการสังเคราะห์ภายในทีมย่อย (3 ทีมย่อย x 1 ครั้ง)
3. จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานวิจัยที่ทำเสร็จภายใน 1 ปีอย่างน้อย 2 ครั้ง (งบ 100,000บาท)
4. จัดกิจกรรมนำผลการวิจัยไปฝึกอบรม / จัดทำหลักสูตร
5. จัดประชุมทีมย่อยทั้งหมดอย่างน้อย 1 ครั้ง (3 ทีมรวม x 1 ครั้ง)

(ส่งผลการดำเนินงานต่อ สกว. ในรอบ 6 เดือนหลัง ภายใน 30 กรกฎาคม 2552)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

สำหรับผลการดำเนินงานนั้น ผู้วิจัยได้จัดทำรายงานต่อ สกว. ในทศรอบ 6 เดือน ในเอกสารนี้ จึงจะมีแต่รายงานของ ปีที่ 3 รอบ 6 เดือนหลังเท่านั้น ซึ่งเป็นการประมวลภาพรวมทั้งหมดของงานวิจัยที่ได้ ดำเนินมาในช่วง 3 ปี

ผลผลิตของโครงการ (Output)

ผลผลิตของโครงการตลอดช่วง 3 ปีประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

1. การพัฒนานักวิจัย ข้อมูลนี้จะอยู่ใน ภาคผนวก ซ (ข้อมูลโครงการเมธี ปี2549-2552)
2. ผลงานการเผยแพร่และการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ข้อมูลอยู่ในภาคผนวก ซ (ข้อมูลโครงการเมธี ปี2549-2552)

ผลการวิจัยที่เป็นชุดความรู้

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อแรกของโครงการฯ คือ การสร้างชุดความรู้เรื่อง “การใช้และการพัฒนาการสื่อสารเพื่อชุมชน” นอกเหนือจากชุดความรู้ที่คณะผู้วิจัยได้ประมวลอยู่ในรูปแบบเอกสารเผยแพร่หรือเอกสารฝึกอบรมที่กล่าวมาแล้ว สำหรับบทสรุปสุดท้ายที่ถือเป็นผลการวิจัยสำคัญนั้น ผู้วิจัยได้ประมวลเพื่อนำเสนอในการประชุมวิชาการประจำปี 3 /2552 เรื่อง “บทเรียนดีๆ ใน 3 ปีที่ได้รับ : การสื่อสารเพื่อชุมชน” ณ ห้องประชุมใหญ่ อาคารพิทยพัฒน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วันที่ 12 กรกฎาคม 2552 ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้

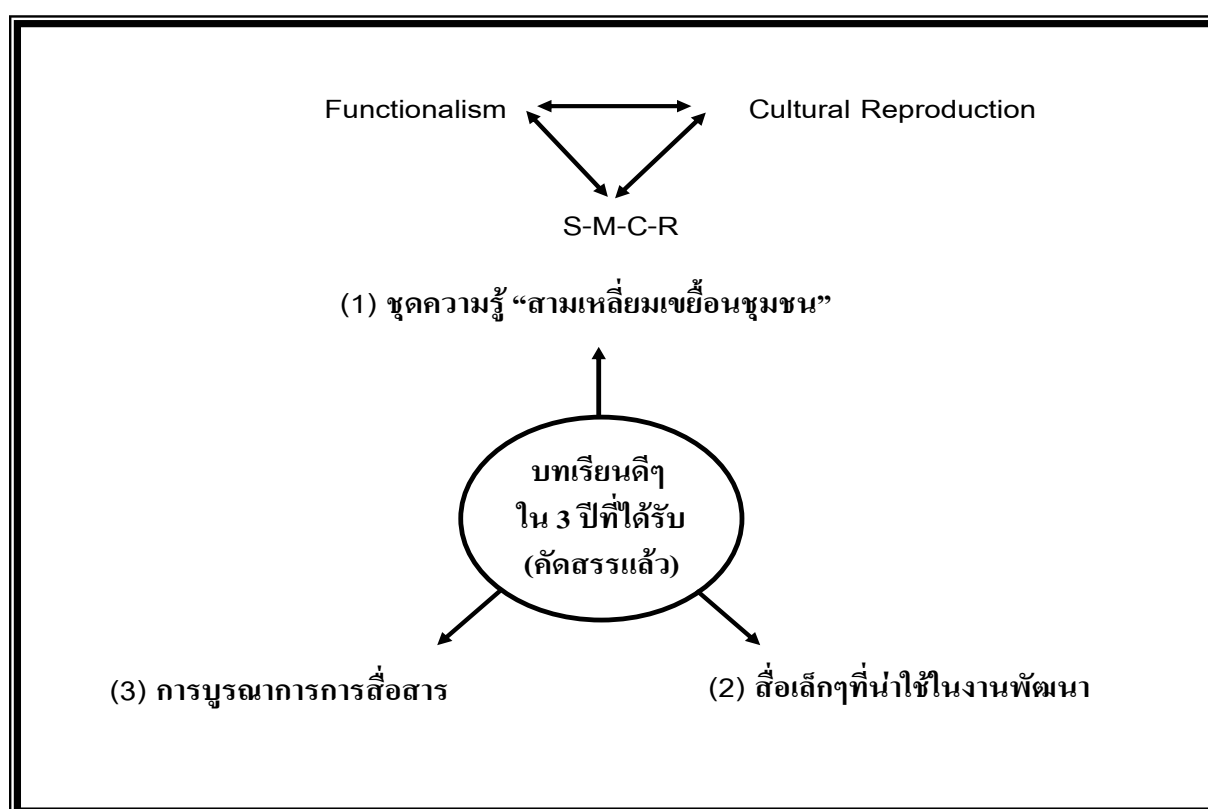
บทเรียนดีๆ ใน 3 ปีที่ได้รับ : การสื่อสารเพื่อชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ

เกริ่นนำ

ข้อเขียนชิ้นนี้มาจากการจัดการความรู้ของผู้เขียนเองในฐานะผู้ที่รับผิดชอบโครงการเมธีวิจัยอาวุโส “การสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และการเสริมความเข้มแข็งแก่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน” ที่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2549 – กรกฎาคม 2552 อันที่จริงในช่วงเวลา 3 ปี ที่ผู้เขียนทำงานร่วมกับนักวิจัยเกือบ 70 ท่าน ภายใต้โครงการวิจัยกว่า 20 โครงการนั้น ผู้เขียนได้รับบทเรียนต่างๆ อย่างมากมาย สำหรับส่วนที่จะนำมาเสนอนี้ เป็นเพียงเสี้ยวเล็กๆ ที่ผู้เขียนนำมาจุดประกายเพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะมีการศึกษาวิจัยกันต่อไปเท่านั้น

บทเรียนที่ได้คัดสรรมานำเสนอเป็นตัวอย่างในที่นี้จะมี 3 เรื่องดังแสดงในภาพ

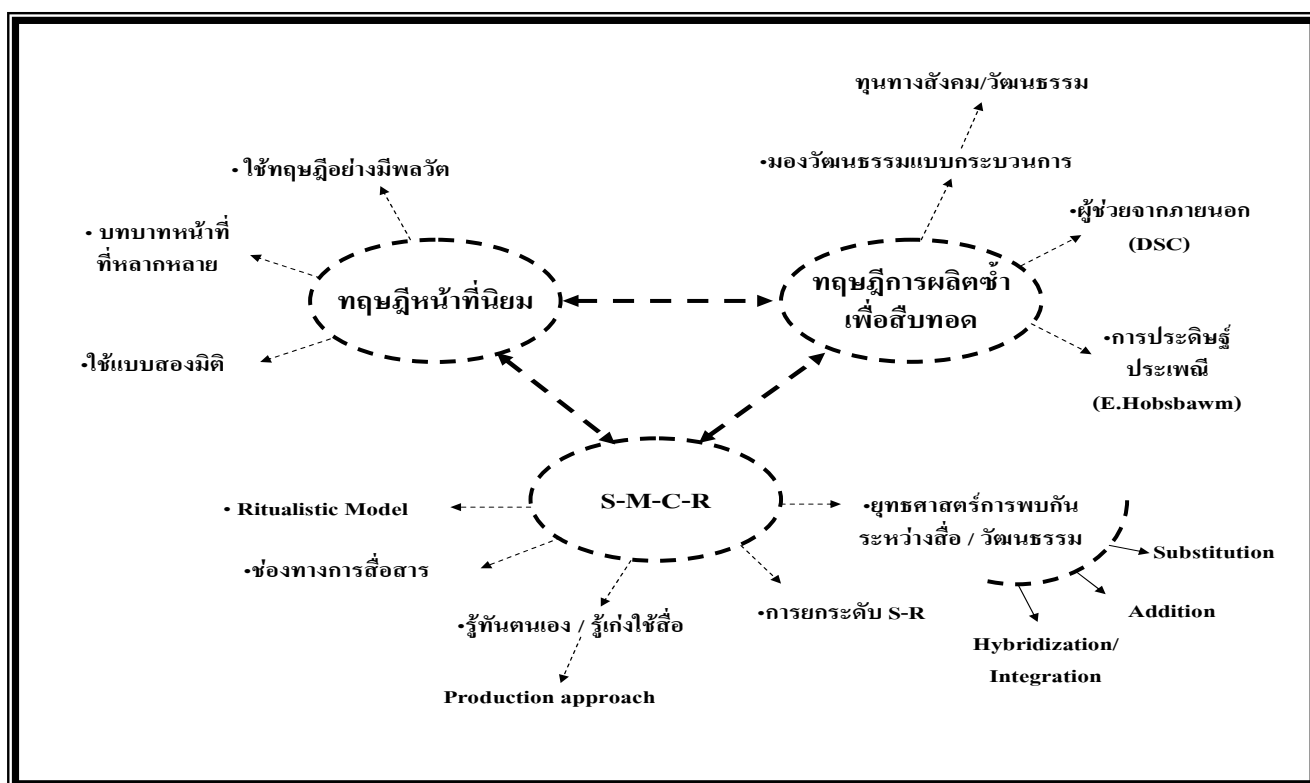
ภาพที่ 1 แสดงบทเรียนที่ได้คัดสรรมานำเสนอเป็นตัวอย่าง

บทเรียนที่ 1 : ชุดความรู้เรื่อง “ทฤษฎีในการวิจัยเรื่องการสื่อสารชุมชน”

จากประสบการณ์ของการเป็นนักวิจัยเองและการทำงานร่วมกับนักวิจัยคนอื่นๆ ผู้เขียนคิดว่า การวิจัยนั้นเปรียบเสมือนการเดินทางเข้าสู่ถ้ำมืดแห่งปัญหา ถึงแม้เราจะลืมหาคู (เช่น ลงไปเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต) หรือเปิดหูฟังใช้ปากถาม (เช่น การสัมภาษณ์) แต่หากเราขาด “ไฟฉายส่อง” แล้ว เราก็อาจจะเกิดอาการ “แม้มืดก็ไม่เห็น แม้มืดก็ไม่ได้อิน” ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องมีทฤษฎี/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ซึ่งจะปรากฏอยู่ในบทที่ 2 ของรายงานการวิจัย) ที่ทำหน้าที่เป็น “ไฟฉายส่อง” ให้เห็นปรากฏการณ์ / ประเด็นปัญหาให้ชัดเจน แต่ทว่าการที่จะเลือกใช้ “ไฟฉายยี่ห้อใด / ทฤษฎีอะไรมาฉายส่อง” ก็คือปัญหาประการหนึ่งของนักวิจัย

ชุดความรู้ในโครงการเมธีวิจัยอาวุโสฯ ที่ผ่านมามีได้ให้แนวทางหลักๆ ดังนี้

(1) ไตรลักษณ์ของทฤษฎีการสื่อสารเพื่อชุมชน ผู้เขียนพบว่า ในการทำงานวิจัยเรื่องการสื่อสารชุมชนนั้น ควรจะใช้แนวคิดทฤษฎีพื้นฐานอย่างน้อย 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ทฤษฎีการผลิตและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม/การสื่อสาร (Cultural production & reproduction) และ ทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสาร (S-M-C-R) โดยควรใช้ให้ครบทั้ง 3 ทฤษฎี ไม่ควรขาดทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง (ในที่นี้จะใช้คำว่า “วัฒนธรรม” และ “การสื่อสาร” ในลักษณะที่ทดแทนกันได้ตามทัศนะของสำนักวัฒนธรรมศึกษา)

ภาพที่ 2 ไตรลักษณ์ของทฤษฎีการสื่อสารเพื่อชุมชน

สำหรับเหตุผลเบื้องหลังของความจำเป็นที่ต้องใช้ “สามทฤษฎีเขยื้อนความเข้าใจเรื่องการสื่อสารชุมชน” นั้น เริ่มจากทฤษฎีแรกคือ “ทฤษฎีหน้าที่นิยม” ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีกระแสหลักที่นักนิเทศศาสตร์คุ้นเคยกันอยู่แล้ว เพราะเป็นทฤษฎีที่ตอบคำถามเรื่อง “บทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร” ว่าเราจะสามารถเอาการสื่อสารมาใช้งานอะไร กับใครได้บ้าง อย่างไรก็ตาม หากใช้แต่ทฤษฎีหน้าที่นิยมเพียงอย่างเดียว ก็จะเกิดการเสียสมดุลของการใช้สื่อ เนื่องจากมีแค่ “การใช้” แต่ “ไม่มีการธำรงรักษา หรือไม่มีการพัฒนาการสื่อสาร” ซึ่งทำให้เกิดการใช้แบบไม่ยั่งยืน

ดังนั้นจึงต้องนำเอาทฤษฎีที่สองคือ ทฤษฎีการผลิตและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด เนื่องจากเนื้อหาของทฤษฎีนี้จะพูดถึงการดูแล การซ่อมแซม การบูรณะปฏิสังขรณ์ การปรับเปลี่ยน ฯลฯ ตัวการสื่อสารเอง เพื่อจะสืบทอดชีวิตของการสื่อสาร / วัฒนธรรมนั้นให้ยืนยาวต่อไป อย่างไรก็ตาม หากมุ่งเน้นใช้แต่ทฤษฎีนี้ ก็จะเห็นแต่แง่มุมที่จะ “สร้างชีวิตของการสื่อสารให้ยืนยาว” แต่ไม่รู้ว่าจะยืนยาวไปเพื่อทำประโยชน์อะไร การสืบทอดนั้นก็อาจจะไปไม่รอด (แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยไม่ชี้แจงให้เห็นประโยชน์ / ความจำเป็นของสื่อที่จะอนุรักษ์ อาจจะตกหลุมพรางอันนี้)

ส่วนคำถามที่ว่าจะเอาการสื่อสารมาใช้ประโยชน์ในแง่มุมไหนได้บ้าง หรือจะต้องซ่อมแซม / ปรับปรุง / สร้างใหม่ส่วนใดของการสื่อสาร คำตอบนี้ก็จะมีความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ 3 คือ แนวคิดเรื่ององค์ประกอบทั้ง 4 ของกระบวนการสื่อสาร S-M-C-R (Sender-Message-Channel-Receiver) ที่จะช่วยเป็นเครื่องมือตรวจวัด / วิเคราะห์สภาพความเป็นจริงของกระบวนการสื่อสารที่นักวิจัยทำงานอยู่ด้วยว่ามีความบกพร่องอยู่ตรงส่วนใด เช่น ในกรณีของสื่อพื้นบ้าน อาจจะตรวจพบว่า ปัญหาใหญ่ของสื่อพื้นบ้านอยู่ที่ “การขาดช่องทางการสื่อสาร และขาดผู้ชมที่มีคุณภาพ” การปรับแก้จะได้ทำอย่างถูกต้อง

(2) รายละเอียดของการใช้ทฤษฎีทั้งสาม บทเรียนจากการนำทฤษฎีทั้ง 3 ทฤษฎีมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยเรื่องต่างๆ ในชุดโครงการเมธีวิจัยฯ นั้น ทำให้ได้ชุดความรู้ที่เป็นการปรับแต่ง การเพิ่มพูน การพลิกแพลง รวมทั้งได้ความเข้าใจที่ละเอียดลึกซึ้งมากขึ้นในการใช้ทฤษฎีทั้งสาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(2.1) การใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม ทฤษฎีนี้มีฐานะเป็นทฤษฎีกระแสหลักของสาขาการสื่อสารเลยทีเดียว เพราะเป็นทฤษฎีที่สนใจบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารที่มีต่อบุคคล / กลุ่ม / ชุมชน / สถาบันสังคมทางสังคมต่างๆ และสังคมโดยรวม (ดูกาญจนา, 2548) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ได้พบแนวทางในการใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมจากประสบการณ์การทำงานร่วมกับนักวิจัยในโครงการฯ ดังนี้

(i) **การใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมอย่างครบทั้งสองมิติ** ตามต้นฉบับของทฤษฎีหน้าที่นิยมนั้นได้ระบุหน้าที่ของสื่อมวลชนเอาไว้ 2 แง่มุม ด้านหนึ่ง คือการธำรงรักษาระบบที่มีอยู่ (Static function) อีกด้านหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงระบบที่เป็นอยู่ (Dynamic function) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในระยะเริ่มแรก แนวทางการใช้ทฤษฎีจะมีทั้งสองมิติ แต่ในระยะหลังๆ การนำทฤษฎีหน้าที่นิยมมาใช้ก็มีลักษณะเน้นแต่ด้าน Static function มากกว่า ดังนั้นจึงควรจะมีการนำทฤษฎีหน้าที่นิยมมาใช้ให้ครบทั้งสองมิติ เพื่อก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคม / ชุมชน

(ii) **บทบาทหน้าที่อันหลากหลายของการสื่อสาร** เนื่องจากแต่แรกเริ่มนั้น ทฤษฎีหน้าที่นิยมได้ถูกนำมาใช้อธิบายกับสื่อประเภท “สื่อมวลชน” เท่านั้น จึงทำให้ประเภทของบทบาทหน้าที่ที่จะแสดงมีได้จำกัดเพียง 4-5 บทบาท (เช่น เฝ้าระวังเหตุการณ์ / สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน / ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม / ให้ความบันเทิง) แต่จากประสบการณ์ของงานวิจัยในโครงการฯ ผู้เขียนได้พบว่า เมื่อขยายประเภทของสื่อออกมาถึง “สื่อประเภทอื่นๆ” เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล ฯลฯ ก็ได้พบบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายมาก เช่น เพียงแค่สื่อพื้นบ้านอย่างเดียวก็มีหน้าที่ถึง 10 กว่าหน้าที่ (สนใจโปรดดูกาญจนา,

2549) หรือในงานวิจัยหลายๆ ชิ้นในโครงการฯ ก็ได้พบการยับยั้งบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารชุมชน ออกไปอย่างสม่ำเสมอ เช่น บทบาทในการธำรงรักษาหรือแสดงอัตลักษณ์ / ตัวตนของชุมชน (ซึ่งมีความสำคัญมากในโลกปัจจุบันที่ทุกสิ่งทุกอย่างดูคล้ายกันไปหมด) บทบาทของสื่อพิธีกรรมในการรักษาสังเวดล้อม เช่น พิธีสืบชะตารักษาแม่น้ำป่าสัก จ.สระบุรี (อุกัททิรา, 2551) บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่เช่น อินเทอร์เน็ต / การรวมกลุ่มกันเชียร์ทีมฟุตบอล/การสวมเสื้อยืดของทีม ฯลฯ ที่สามารถสร้างความรู้สึก "ท้องถิ่นนิยม" ให้เกิดขึ้นในแฟนทีมฟุตบอล "ฉลามชล" ของชาวชลบุรี (อุกัททิรา, 2551) บทบาทในการผลิตซ้ำ / ซ่อมแซมความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนรุ่นวัยต่างๆ เช่น ของเล่นพื้นบ้าน (อุกัททิรา, 2548) รวมทั้งบทบาทในการประกอบสร้างโลกแห่งความเป็นจริงทางสังคม (Social construction of reality) ซึ่งบทบาทสุดท้ายนี้จะเป็นสะพานเชื่อมต่อกับทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม ตัวอย่างเช่น ความเป็นจริงต่อความหมายของการทำพิธีกรรมไหว้ผี "แซงชะนอม" จะถูกรับรู้จากลูกหลานชาวไทโส้ จ.นครพนม ว่าเป็น "ความมั่งงาย" หรือเป็น "ความน่าภาคภูมิใจของชนเผ่า" ก็ขึ้นอยู่กับบทบาทของการสื่อสารนั่นเอง (อุกัททิรา, 2551)

(iii) การใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมอย่างมีพลวัต โดยทั่วไป งานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่มาศึกษาสื่อมวลชนนั้น มักจะมีวิธีการศึกษาแบบนิ่งๆ คือนำเอากรอบทฤษฎีที่ระบุว่ามียุทธศาสตร์หน้าที่อะไร แล้วก็นำเอาการสื่อสารที่ศึกษามาวางเทียบ แล้วตอบว่า การสื่อสารประเภทนั้นได้ทำหน้าที่อะไรบ้าง แต่นับตั้งแต่งานวิจัยในชุดโครงการ "การสื่อสารเพื่อชุมชน" (พ.ศ. 2542-2549) ซึ่งผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สังเคราะห์ชุดโครงการ มีงานวิจัยบางชิ้น เช่น เชียรชัย อิศรเดช (2547) ซึ่งศึกษาเรื่องสื่อพื้นบ้านโนราและได้ใช้ parameter เรื่อง "กาลเวลา" คือ อดีตและปัจจุบันเข้าไปจับ (periodization) ทำให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารที่แตกตัวได้เป็น 4 แบบ คือ หน้าที่ดั้งเดิม หน้าที่ที่สูญหาย หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่สร้างใหม่ หลังจากนั้นก็มีนักวิจัยในโครงการฯ หลายท่านได้ใช้แนวทางนี้ในการศึกษา เช่น งานศึกษาปูนปั้น จ.เพชรบุรี (ขนิษฐา, 2550) งานศึกษาการสวดสรภัญญะ จ.นครราชสีมา (มโนรส, 2551) และต่อจากนั้น ก็อาจจะมีการวิเคราะห์เชิงประเมินค่าเพิ่มเติมต่อยอดออกไปว่า บรรดาหน้าที่ทั้ง 4 ประการนั้น หน้าที่ที่สูญหายนั้นเป็นหน้าที่สำคัญและมีคุณค่าหรือไม่ หน้าที่สร้างใหม่นั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งจะช่วยให้เราสามารถกำกับทิศทางของการแสดงบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารได้มากขึ้น

(2.2) การใช้ทฤษฎีการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในขณะที่ทฤษฎีหน้าทึมนิยมเป็นทฤษฎีกระแสหลักของเรื่องการสื่อสารนั้น ทฤษฎีการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมกลับมีสถานะตรงกันข้าม กล่าวคือ เป็นทฤษฎีที่มาทีหลังและยังมีการใช้กันอยู่น้อยมากในงานวิจัยด้านการสื่อสารโดยทั่วไป บทเรียนที่ทางโครงการฯ ได้นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยมีดังนี้

(i) การพิจารณา “การสื่อสาร” ในแง่ “กระบวนการผลิต” ตามปกติหากเรามีฐานะเป็น “ผู้รับสาร” เช่น เป็นผู้ฟังวิทยุหรือดูโทรทัศน์ เราก็จะสนใจการสื่อสารในแง่ “ผลผลิต” (product) แต่ถ้าเราเปลี่ยนจุดยืนมาเป็น “ผู้ผลิต” เราก็จะเริ่มมอง “การสื่อสาร” ในแง่กระบวนการผลิต เช่น เราจะไม่ดูเพียงภาพว่าพระเอก-นางเอก วิ่งเข้ามาหากันเท่านั้น หากแต่จะต้องคิดถึงแง่มุมของการผลิตว่า “จะต้องถ่ายจากมุมไหน ต้องถ่ายด้วยระยะเท่าไร ต้องใช้แสงขนาดไหน” เป็นต้น

อันที่จริง การมองการสื่อสารในแง่ “กระบวนการผลิต” นั้นเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกันอยู่แล้วในการเรียนการสอนด้านสื่อสารศึกษา อย่างไรก็ตาม การมองกระบวนการผลิตจากทัศนะแบบกระแสหลักนั้นก็เป็นการมอง “กระบวนการผลิตในเชิงเทคนิค” ดังเช่นตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น หากทว่าทฤษฎีการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้นจะมองกระบวนการผลิต “ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม” มากกว่า

ทัศนะพื้นฐานของการผลิต/ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้น ได้โยกชุดความรู้มาจากระบวนการผลิตทางวัตถุ (Material production) ที่ว่า ในการผลิตสิ่งของนั้น จำเป็นต้องมีทุน มีวัตถุดิบ มีสถานที่ มีเครื่องจักร มีแรงงาน มีชุดความรู้ที่จะผลิต เป็นต้น เช่นเดียวกับในการผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural production) ก็จำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่กล่าวมาเหมือนกัน เพียงแต่ทุน / ชุดความรู้ / วัตถุดิบที่จะนำมาใช้ผลิตนั้นอาจจะแตกต่างจากการผลิตสิ่งของ เช่น วัตถุดิบสำคัญสำหรับการผลิตวัฒนธรรม คือ ความทรงจำร่วมกัน (Collective memory) ความรู้สึกผูกพัน ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ การให้ความหมาย เป็นต้น (คูกาญจนา, 2545)

ส่วนกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้นก็เป็นไปตามหลักการเกี่ยวกับการผลิตวัตถุ กล่าวคือ หากสิ่งของใด ความคิดอันใด ความรู้สึกอันใด ขาดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด วัฒนธรรมนั้นก็ย่อมจะสูญสลายไป ดังนั้น หากมีแต่การนำเอาสื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ มาใช้โดยไม่มีการทำนุบำรุงรักษา ซ่อมแซม ตลอดจนพัฒนาเพื่อการสืบทอดให้มั่นคง บรรดาการสื่อสารเหล่านั้นก็ย่อมสูญสลายหรือมีละนั้นก็ก็จะกลายพันธุ์ไป

จากทัศนะพื้นฐานเรื่องของการพิจารณา “วัฒนธรรม / การสื่อสาร” ในแง่ “กระบวนการผลิต” งานวิจัยหลายชิ้นได้ก้าวลงไปสู่รายละเอียดในเรื่องของ “ทุน” (Capital) ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของการผลิต ทั้งนี้โดยได้อาศัยแนวคิดของ P. Bourdieu ที่ได้เพิ่มขยายประเภทของทุนออกไปให้กว้างขวางขึ้น เป็นทุนทางวัตถุ (เศรษฐกิจ) ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ (ดูกาญจนาและสมสุข , 2551) แนวคิดนี้ นำทางมาสู่วิธีการปฏิบัติในการทำวิจัย กล่าวคือ แม้จะเป็นการศึกษาเรื่องการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทใดก็ตาม ก็จำเป็นต้องมีการสำรวจ “บริบทชุมชน” และเป้าหมายสำคัญเบื้องหลังการสำรวจบริบทชุมชน ก็คือ การขุดค้นแสวงหา “ทุนแบบต่างๆ” ที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง (สนใจตัวอย่างทุนประเภทต่างๆ โปรดดู กาญจนา ,การจัดการความรู้, 2551)

การสำรวจทุนของชุมชนนั้นมีความสำคัญต่อเนื่องมาถึงประเด็นเรื่อง “ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน” เราอาจคิดเทียบกับกระบวนการผลิตระดับประเทศได้ว่า หากการผลิตของประเทศ ไม่เน้นการระดมทรัพยากรการออมจากประชาชนในประเทศ เราก็จำเป็นต้องไปกู้เงินจากต่างประเทศและจำเป็นต้องพึ่งพาการกู้ยืมจากภายนอกไปตลอด ฉะนั้นใครก็ตาม หากไม่มีการสำรวจต้นทุนของชุมชนในการผลิตการสื่อสาร / วัฒนธรรม ก็จำเป็นต้องนำทรัพยากรทุกอย่างหรือส่วนใหญ่เข้าไปจากภายนอกซึ่งจะก่อให้เกิดผลสืบเนื่องตามมา คือ การครอบงำจากภายนอกหรือการต้องพึ่งพาจากภายนอก

ตัวอย่างที่ตีมาของการสำรวจต้นทุนของชุมชนอย่างรอบด้านและเป็นระบบ คือ งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสื่อบุคคลในชุมชนสำหรับการสื่อสารเพื่อสุขภาพของหมู่บ้านห้วยแก้ว อ.สารภี จ.เชียงใหม่” ของ ศิวีไล ลิ้มจิระจรัสและคณะ(2552) ซึ่งทีมวิจัยได้ทำการสำรวจกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่มีศักยภาพที่จะนำมาพัฒนาเป็น “นักสร้างเสริม / นักสื่อสารสุขภาพ” กลุ่มบุคคลเหล่านี้ก็คือ “ต้นทุนของชุมชน” การสำรวจดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลที่ทีมวิจัยนำมาใช้ในการออกแบบคัดเลือกกลุ่มคนและค้นคิดกิจกรรมต่างๆ (Action based-on research) แทนที่จะเลือกเอากำนัน/ผู้ใหญ่บ้านสำหรับทำงาน

(ii) ความสัมพันธ์ระหว่าง “ชุมชน” กับ “ผู้ช่วยจากภายนอก” ในอีกด้านหนึ่ง ถึงแม้เราจะทำการสำรวจต้นทุนของชุมชนอย่างเต็มที่ หากทว่าในการใช้และการพัฒนาการสื่อสารชุมชนในยุคปัจจุบันก็จำเป็นต้องอาศัย “การหนุนช่วยจากภายนอก” (external intervention) เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า แม้ว่าการสื่อสารชุมชน / วัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นจะมีศักยภาพในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก หากทว่าในโลกยุคสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปอย่างรวดเร็วและรุนแรงเกินกว่าที่ศักยภาพ

ของชุมชนจะรับมือไหว เมื่อปัญหาของชุมชนเกิดมาจาก “ปัจจัยภายนอก” ก็ต้องอาศัย “ปัจจัยภายนอก” เข้าไปร่วมแก้ไขเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การหนุนช่วยจากองค์กร / กลุ่ม / หน่วยงานจากภายนอก (เช่น คณะวิจัย) นั้น จำเป็นต้องมีการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ให้ถูกต้อง มิฉะนั้น แม้ว่าอาจจะเริ่มจากเจตนาดี แต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ก็อาจกลายเป็นการไปบดบังศักยภาพของชุมชน การครอบงำความคิด หรือการสร้างความสัมพันธ์แบบพึ่งพาขึ้นมา เพื่อสร้างความตระหนักในเรื่องนี้ ในกระบวนการทัศน์ใหม่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาได้ เปลี่ยนศัพท์ที่ใช้เรียก “Development communication” แบบเดิมเป็น “Development Support Communication” (DSC) เพื่อสะท้อนแนวคิดเบื้องหลังว่า สำหรับการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น ชุมชนจะเป็นผู้ดำเนินการเอง ส่วนหน่วยงานภายนอกนั้นมีบทบาทเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น (ดู Melkote ,2001)

จากประสบการณ์ของผู้เขียน ซึ่งได้พบว่า รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ในภาคปฏิบัติจะดำเนินการได้อย่างไร ผู้เขียนได้เรียนรู้จากงานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารในระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเอดส์ใน จ.เชียงราย” ของจำเริญ ใยชิดและคณะ(2547) ซึ่งเป็นงานวิจัยหนึ่งในชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน”(พ.ศ. 2542-2549) ที่ผู้เขียนดูแลอยู่ คณะวิจัยได้พบคำตอบเรื่อง การแบ่งงานกันทำระหว่าง “ชุมชน” กับ “หน่วยงานวิจัยจากภายนอก” ในกระบวนการผลิตการรณรงค์ของชุมชนว่า คณะวิจัยจะนำเอา “กระบวนการ” (process) จากภายนอกเข้าไป แต่ชุมชนจะเป็นฝ่ายนำ “เนื้อหา” (content) มาผสมผสาน หากเปรียบกับการทำอาหาร หน่วยงานจากภายนอกจะเป็นผู้นำความรู้เรื่อง “วิธีการผัด แกง ทอด” เข้าไป แต่ชุมชนจะเป็นคนนำ “เครื่องปรุง” มาช่วยกันผสมผสานในกระบวนการผลิตวัฒนธรรม / การสื่อสารแต่ละครั้ง รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เป็นรูปแบบหลัก เมื่อผู้เขียนได้รับผิดชอบทำโครงการพัฒนาฝึกอบรม “การสื่อสารเพื่อสุขภาพ” ในช่วงเวลาต่อมา

(พ.ศ.2548-2550)

สำหรับตัวอย่างงานวิจัยในชุดโครงการเมธีวิจัยฯ ที่สกัดเอาบทเรียนเรื่องการจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกออกมาอย่างเด่นชัดที่สุด ได้แก่งานวิจัยเรื่อง “การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีทุ่งตึก จ.จันทบุรี” ของสุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ (2549)

(iii) ความรู้เรื่อง “การประดิษฐ์ประเพณี” (Invention of tradition) เนื่องจากในชุดงานวิจัยที่ผู้เขียนรับผิดชอบนั้น มีงานวิจัยกลุ่มใหญ่ที่ศึกษาเกี่ยวกับ “สื่อพื้นบ้าน” (ซึ่งเป็นหนึ่งในสามของสื่อ

เป้าหมายของโครงการฯ) ในหมวดของสื่อพื้นบ้านนี้ ทางโครงการฯ ได้แยกแยะออกไปเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ สื่อพิธีกรรม สื่อการแสดง และสื่อวัตถุ

สำหรับแนวคิดใหม่ๆ ในการวิเคราะห์สื่อพิธีกรรมนั้น ทางโครงการฯ ได้เริ่มนำแนวคิดเรื่อง “การประดิษฐ์ประเพณี” (Invention of tradition) ของ E.Hobsbawm & T.Ranger (1992) ที่นำเสนอถึงปรากฏการณ์ในยุคปัจจุบัน มักจะมีการ “ประดิษฐ์ประเพณีใหม่ๆ” ขึ้นมาโดยที่เป้าหมายของการประดิษฐ์นั้นก็เพื่อรับใช้อุดมการณ์บางอย่าง เช่น ความรู้สึกชาตินิยม การประดิษฐ์ประเพณีดังกล่าวนี้ หากกล่าวในภาษาของสำนักวัฒนธรรมศึกษา ก็คือ รูปแบบพิเศษชนิดหนึ่งของการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องการประดิษฐ์ประเพณีนี้ก็มีความสำคัญตรงที่ว่า แนวคิดนี้ได้ปรับเปลี่ยนความเข้าใจของคนทั่วไปที่มีต่อ “ประเพณี” ที่มักจะรับรู้กันว่า ประเพณีนั้นเป็นเรื่องเก่า เกิดมาแต่ครั้งอดีตและคนรุ่นหลังมีหน้าที่เพียง “สืบทอด” แต่งานของ Hobsbawm ได้พิสูจน์ว่า ประเพณีนั้นเป็นเรื่องของทุกยุคทุกสมัย และไม่จำเป็นต้อง “สืบทอด” เท่านั้น หากแต่คนทุกยุคสามารถจะ “ประดิษฐ์” ประเพณีขึ้นมาใหม่อยู่ตลอดเวลา แต่ข้อสำคัญก็คือ เมื่อมีการใช้รูปแบบ “ประเพณี” แม้เพียงทำขึ้นมาใหม่ๆ แต่ก็สามารถทำให้ดู “ขลังว่าเก่าแก่” ไปได้

ในขณะที่งานของ Hobsbawm และคณะได้วิเคราะห์การประดิษฐ์ประเพณี (สมัยใหม่) เป็นกรณีที่มีผู้มิอำนาจในสังคมเป็นเจ้าของการประดิษฐ์ เนื่องจากกลุ่มผู้มิอำนาจในสังคมก็มักจะมีอำนาจใน “การผลิตวัฒนธรรม / การสื่อสาร” เพราะมีต้นทุน มีทรัพยากร มีแรงงาน มีชุดความรู้ และองค์ประกอบอื่นๆ ที่จำเป็นต่อกระบวนการผลิตวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ในกรณีของงานวิจัยของไทย ภัททิรา วิริยะสกุลธรณ์ (2551) ได้พบว่า ในหมู่ประชาชนเองก็มีความสามารถและมีอำนาจเพียงพอที่จะประดิษฐ์ประเพณีใหม่ๆ ได้ เช่นเดียวกัน เช่น ประเพณีการสืบทอดแม่น้ำที่ศึกษา (ในกรณีอื่นๆ เราอาจจะเคยได้ยินการบวชต้นไม้ การเผาพริกเผาเกลือในการชุมนุมประท้วง ฯลฯ) และแน่นอนว่า การประดิษฐ์ประเพณีใหม่ๆ เหล่านี้ก็ย่อมมีเป้าหมายที่จะรับใช้อุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกัน และประเพณีที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่นั้น จะมีอายุยืนยาวเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มผู้ประดิษฐ์ที่จะรู้จัก “ประเพณีแห่งการคัดสรร” (Tradition of Selection) ที่เหมาะสมมากน้อยเพียงใด

2.3 แนวคิดเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสาร S-M-C-R เนื่องจากสาขาที่ทำวิจัยนั้นเป็นสาขาการสื่อสาร ดังนั้นจึงต้องใช้แนวคิดพื้นฐานด้านการสื่อสารคือ เรื่ององค์ประกอบทั้ง 4 ของกระบวนการสื่อสาร (ผู้ส่งสาร / เนื้อหา / ช่องทาง – สื่อ / ผู้รับสาร) มาใช้อย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม จากการนำเอาชุดความรู้

พื้นฐานดังกล่าวมาใช้ภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ทางโครงการฯ ก็ได้บทเรียนเกี่ยวกับการใช้แนวคิดพื้นฐานดังกล่าวอย่างเพิ่มขยาย ปรับแต่ง และพลิกแพลงจากฐานความรู้เดิมไปอย่างมาก เช่น

(i) ความเข้าใจเรื่องแบบจำลองที่ควรใช้ แบบจำลองด้านการสื่อสารที่ควรใช้คือแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (Ritualistic Model) ซึ่งเป็นแบบจำลองที่เน้นเป้าหมายการสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์สายสัมพันธ์ (Relation building) มากกว่าการโน้มน้าวชักจูง เป็นแบบจำลองที่เปิดทางให้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ง่ายกว่า

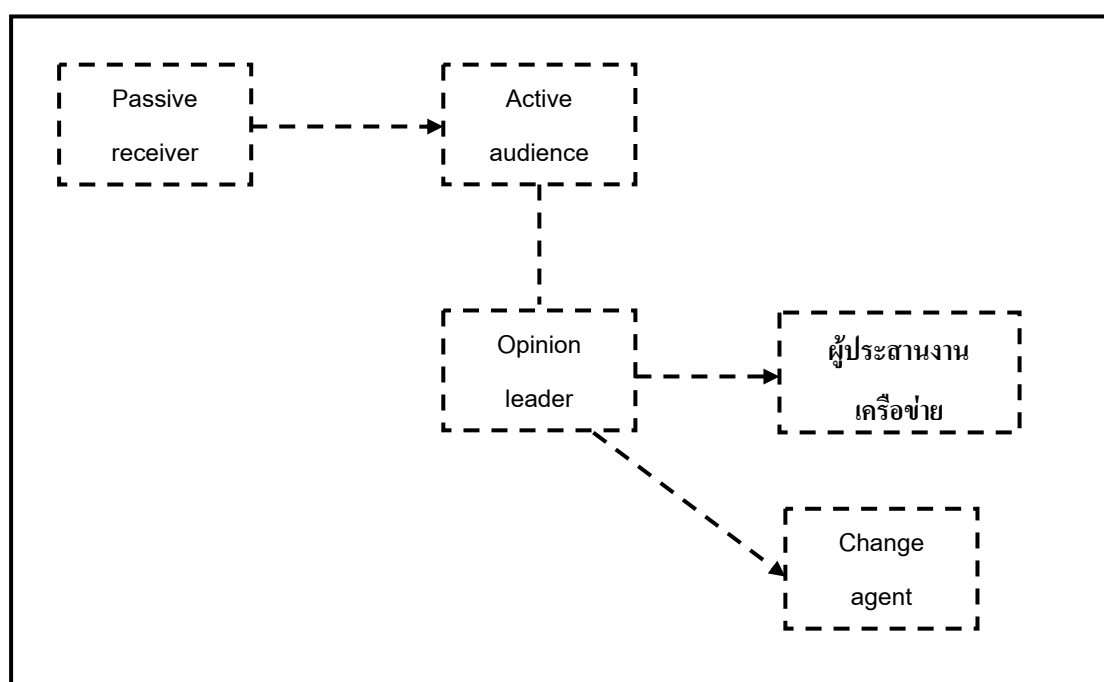
(ii) ความเข้าใจเรื่องช่องทางการสื่อสาร ในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของการสื่อสารชุมชน ส่วนใหญ่ ผลการวิจัยพบว่า จากองค์ประกอบทั้ง 4 คือ S-M-C-R นั้น จุดที่เริ่มเป็นปัญหาอย่างมาก มักอยู่ที่ตัว C – channel หรือช่องทางการสื่อสาร ซึ่งทำให้เกิดผลสืบเนื่องไปถึงองค์ประกอบอื่นๆ เช่น การที่ข่าวสาร / เนื้อหาสารไปไม่ถึงผู้รับสาร ผู้ส่งสารกับผู้รับสารขาดโอกาสสร้างความสัมพันธ์กัน (เช่น กลุ่มคนเฒ่าคนแก่กับลูกหลาน) ดังนั้นการแก้ไขปัญหาก็ต้องเริ่มต้นที่การแสวงหา ทั้งการฟื้นฟูช่องทางการสื่อสารเดิมและสร้างสรรค์ช่องทางการสื่อสารแบบใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อให้เกิดความหลากหลายช่องทางการสื่อสาร เช่น กรณีงานวิจัยเรื่องของเล่นพื้นบ้าน บ้านป่าแดด จ.เชียงราย โดยรัตติกาล เจนจัด (2548)

(iii) บทเรียนเรื่อง “การรู้ทันตนเอง รู้แก่ใช้สื่อ” สำหรับเรื่องการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ “สื่อบุคคล” ซึ่งเป็นสื่อเล็กๆ ที่มีอุปการะอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชน / สังคมนั้น ทางโครงการฯ ได้บทเรียนเรื่องการนำแนวคิด 2 แนวคิด คือเรื่อง “สมรรถนะทางการสื่อสาร” (Communication competency) และ “การรู้เท่าทันสื่อ” (Media literacy) ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นแนวคิดที่ถูกใช้อย่างแยกจากกัน ด้วยฐานะของ “ผู้ส่งสาร” (เป็นเรื่อง “สมรรถนะการสื่อสาร”) และ “ผู้รับสาร” (เป็นเรื่อง “การรู้เท่าทันสื่อ”) ในงานวิจัยสื่อบุคคลได้นำเอาทั้ง 2 แนวคิดมาผนวกรวมเข้าด้วยกัน กลายเป็น แนวคิดเรื่อง “รู้ทันตนเอง รู้แก่ใช้สื่อ” ซึ่งต้องครอบคลุมทั้งการสื่อสารขาเข้า / ภาครับ (receptive communication) และการสื่อสารขาออก / ภาคว่า (expressive communication)

นอกจากนั้น จากแนวคิดพื้นฐานของแบบจำลองเชิงพิธีกรรม (Ritualistic model) ที่ได้รับรู้ถึงคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งของ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” ที่วางอยู่บนแบบจำลองดังกล่าว คือ การสลับบทบาทกันไปมาระหว่างผู้ส่งสาร / ผู้รับสาร (Role shifting) กล่าวคือ ไม่มีใครผูกขาดเล่นบทเป็น

“ผู้ส่งหรือผู้รับอยู่คนเดียว” การสลับบทบาทดังกล่าวส่งผลให้เกิดอำนาจที่เสมอภาคกันระหว่าง “ผู้ส่งสาร” และ “ผู้รับสาร” จากแนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำมาปรับเป็นกลยุทธ์หนึ่งของการสร้างการรู้เท่าทันสื่อ (Media literacy) คือ การเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็น “ผู้ส่งสาร” บ้าง ที่เรียกว่า production approach ซึ่งในหลายโครงการวิจัยได้มีการลงมือปฏิบัติการดังกล่าว กลยุทธ์ production approach ซึ่งมีกิจกรรมที่คล้ายคลึงการฝึกหัด “นักวิชาชีพด้านการสื่อสาร” เนื่องจากมีการให้ผู้เข้ารับการอบรมลงมือ “ผลิต / สร้างสื่อ” หากทว่า “เป้าหมายของการกระทำ” นั้นจะแตกต่างจากการฝึกนักวิชาชีพการสื่อสาร เนื่องจากการปฏิบัติการดังกล่าวมิได้มุ่งสร้าง “ผู้ส่งสารที่เชี่ยวชาญ” หากแต่ต้องการสร้าง “ผู้รับสารที่มีความตระหนักในพลังอำนาจและเข้าใจในกระบวนการ / กลไกของการสื่อสาร” มากกว่า

(iv) บทเรียนเรื่องการเพิ่มสมรรถนะของผู้รับสาร ในโครงการวิจัยหลายๆ โครงการ ได้มีการปฏิบัติการที่ยกระดับ “ผู้รับสาร” ที่อาจจะเคย “เฉื่อยชา” (passive) หรือ “ไม่รู้เท่าทันสื่อ / สาร” ให้ได้ระดับความสามารถขึ้นมาเรื่อยๆ ดังที่แสดงในภาพ

ภาพที่ 3 แสดงการเพิ่มสมรรถนะของผู้รับสาร

จากภาพ ระดับแรกที่สุด คือ การยกระดับจากการเป็น passive audience ให้กลายเป็น active audience ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่องสื่อสำหรับเยาวชน โดยอภิรักษ์ ธรรมเสนาและคณะ (2551) ต่อจากนั้น ก็ยังสามารถยกระดับเยาวชนบางคนให้กลายเป็น “ผู้นำทางความคิด” (opinion leader)

ในระดับต่อมา งานวิจัยเรื่องการพัฒนาสื่อบุคคลของ ศิวีไล ลัมจิระจรัส และคณะ (2552) ได้แสดงให้เห็นการยกระดับ อสม. ของชุมชนจากที่เคยเป็น “ผู้นำทางความคิด” ให้ขึ้นมาเป็นผู้ประสานงานเครือข่าย “นักสื่อสารเพื่อสุขภาพ” ของชุมชน หรือในกรณีของสื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชน ของดวงแข บัวประโคน และคณะ (ดูกาญจนา ,ละครให้เป็นการสื่อสาร, 2552) ก็ได้แสดงให้เห็นการยกระดับแกนนำเยาวชนที่มาฝึกหัดละครให้ออกไปเป็น “แกนนำแห่งการเปลี่ยนแปลง” (change agent) ของชุมชนได้

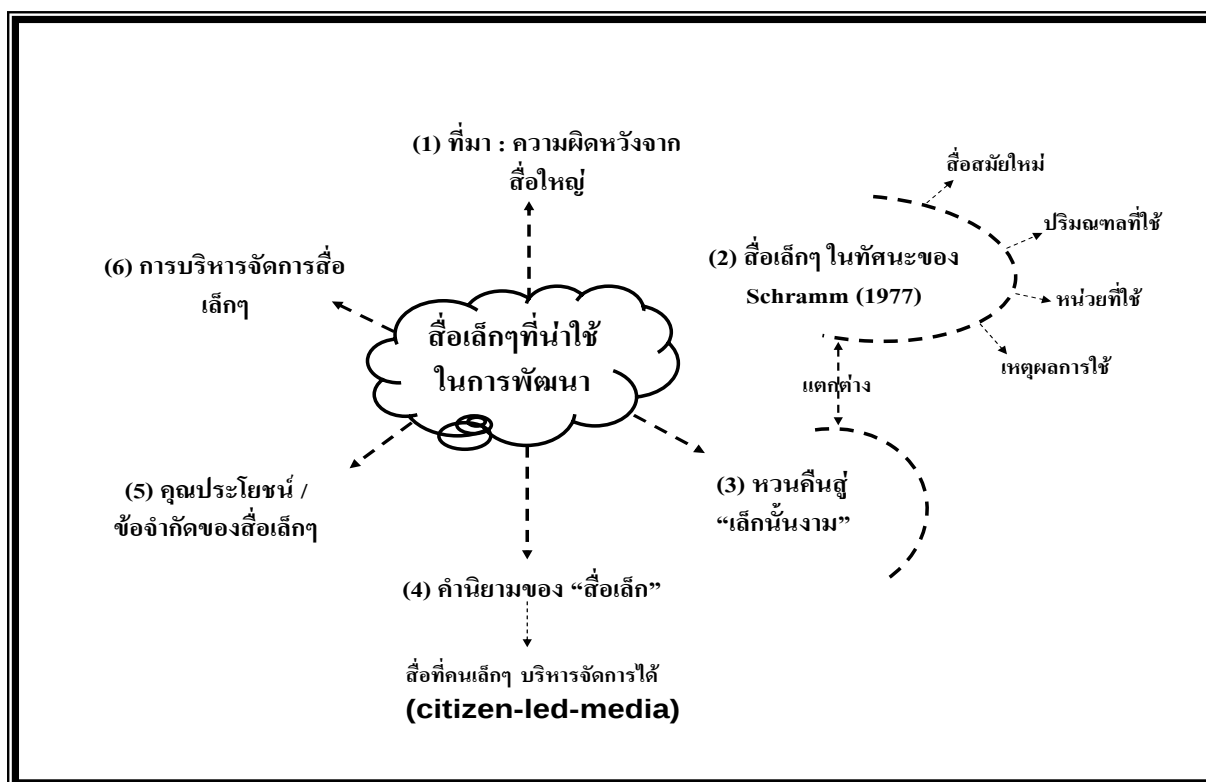
(v) 3 ยุทธศาสตร์ของการพบกันระหว่างสื่อประเภทต่างๆ ในทางหลักทฤษฎี เมื่อมีสื่อ / วัฒนธรรมตั้งแต่ 2 ชนิดมาพบกันนั้น รูปแบบหลักๆ ของความสัมพันธ์ของการพบกัน อาจจะมีได้ 3 รูปแบบ คือ Substitution เป็นรูปแบบที่สื่อประเภทหนึ่งเข้าแทนที่สื่อประเภทหนึ่งทั้งหมด รูปแบบนี้พบเห็นได้โดยทั่วไปเมื่อมีสื่อสมัยใหม่เข้ามา สื่อพื้นบ้านก็ต้องถูกแทนที่จนสูญสลายไป รูปแบบที่สอง Addition เป็นรูปแบบที่ชุมชนเก็บรักษาวัฒนธรรมทั้ง 2 แบบเอาไว้ แบบแผนนี้พบมากในการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน เช่น หมอลำ หนังตะลุง โนรา ฯลฯ ที่เก็บรักษาทั้งเครื่องดนตรีแบบเก่า / การแสดงแบบโบราณ พร้อมทั้งนำเอาเครื่องดนตรี / การแสดงแบบใหม่ๆ เข้ามาร่วมด้วย แบบแผนนี้หากจะใช้ก็ต้องมีทรัพยากรมากพอที่จะเก็บรักษาทั้งของใหม่และของเก่าเอาไว้ได้

ส่วนรูปแบบสุดท้าย คือ “การปรับประสาน” (Hybridization) หรือที่เราอาจจะเรียกว่า “การบูรณาการการสื่อสาร” (Integration of communication) อันเป็นรูปแบบที่คัดเลือกเอาข้อเด่นทั้งของใหม่และของเก่ามาผสมผสานกัน แล้วคัดเอาข้อจำกัดของทั้งสองทิ้งออกไป การจะเลือกใช้ยุทธศาสตร์การบูรณาการวัฒนธรรม / การสื่อสารนั้นก็ต้องมี “กระบวนการจำแนกแยกแยะ” ข้อเด่น/ข้อด้อย ของทั้งสองสิ่งใหม่ / สิ่งเก่าอย่างใช้ปัญญา ซึ่งในโครงการวิจัยฯ ที่อยู่ในชุดโครงการนี้ได้แสดงให้เห็นวิธีการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ของการปรับประสาน /การบูรณาการได้อย่างดี

บทเรียนชุดที่ 2 : ชุดความรู้เรื่อง “สื่อเล็กๆ ที่นำไปใช้ในงานพัฒนา”

เนื่องจากข้อจำกัดของเวลาในการทำโครงการวิจัยซึ่งมีเพียง 3 ปี ดังนั้นผู้เขียนจึงได้กำหนดขอบเขตของโจทย์การวิจัยระยะแรก โดยใช้ “ประเภทของสื่อ” เป็นตัวกำหนด และโดยอาศัยฐานความรู้จากงานวิจัยชุด “การสื่อสารเพื่อชุมชน” (พ.ศ. 2542-2549) ที่มีมาก่อนหน้านั้น ผู้เขียนจึงได้กำหนดประเภทของสื่อที่คาดว่า ชุมชนสามารถจะฝากความหวังเอาไว้ได้ สื่อประเภทที่จะวิจัยนั้นจะมีอยู่ 3 ประเภท คือ สื่อพื้นบ้าน สื่อวิทยุชุมชน และสื่อบุคคล/เครือข่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อดำเนินการวิจัยไป ผู้เขียนก็ได้พบว่า ประเภทของ

สื่อที่สามารถจะนำมาใช้ในงานพัฒนาชุมชน / สังคม ได้อย่างดีนั้น กลับมีมากมายเกินกว่าที่กำหนดขอบเขตเอาไว้ เช่น สื่อค่าย สื่อละคร สื่อวิทัศน์ สื่อของเล่นพื้นบ้าน ฯลฯ โดยที่สื่อเหล่านี้มีคุณสมบัติร่วมกันที่เรียกในภาษาวิชาการว่า “สื่อเล็กๆ” (small media) ชุดความรู้ที่เก็บเกี่ยวมาในระยะเริ่มแรกเกี่ยวกับ “สื่อเล็กๆ” มีพอประมวลได้ดังนี้

แผนภาพที่ 4 แสดงสื่อเล็กๆ ที่น่าใช้ในการพัฒนา

(1) ที่มา : ความผิดหวังจากสื่อใหญ่

ในประวัติศาสตร์ของการเปิดตัวเรื่องการใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในช่วงทศวรรษ 1950 โดยเฉพาะจากกระบวนการทัศนกระแสหลัก คือ กระบวนการใช้สื่อเพื่อสร้างความทันสมัยแก่สังคมนั้น ประเภทของสื่อที่ถูกหมายตาเอาไว้มักจะหมายถึงแต่ "สื่อมวลชน" ที่มีขนาดใหญ่ เช่น หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อมั่นในพลังอำนาจโดยเฉพาะพลังอำนาจเชิงเทคโนโลยีที่บรรดาสื่อมวลชนขนาดใหญ่เหล่านี้ เป็นสื่อที่เข้าถึงผู้คนได้ปริมาณมหาศาล สามารถฝ่าข้ามเอาชนะระยะทางและเวลาได้ เป็นการสื่อสารเชิงรุกที่ทำได้เร็ว มาได้แรง อย่างไรก็ตาม ในภาคปฏิบัติ อาจจะเนื่องมาจากความขาดแคลนสื่อใหญ่ๆที่จะใช้ หรือความไม่มั่นใจในพลานุภาพของสื่อใหญ่ๆ แต่ยังไม่

แปลกหน้า ทำให้ยังมีงานศึกษาที่พบว่า มีการใช้พวกสื่อเล็กๆ เช่น เทปบันทึกเสียง โปสเตอร์ แผ่นพลิก ฯลฯ ในงานพัฒนาปะปนอยู่บ้าง

และเมื่อช่วงเวลาผ่านไปได้สักหนึ่งทศวรรษ (ค.ศ. 1960-1970) ก็เริ่มมีการค้นพบว่า นักพัฒนาชุมชน /สังคม ไม่อาจจะฝากความหวังในการพัฒนาสังคมไว้ที่สื่อมวลชนได้ทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากสื่อใหญ่ๆทั้งหลายนั้นมีเงื่อนไขบีบรัด (constraint) จากด้านมิติการเมืองและเศรษฐกิจของสื่อมวลชนนั่นเอง ด้วยความจำเป็นที่ไม่อาจใช้สื่อมวลชนได้อย่างเต็มที่ สื่อเล็กๆ หรือรูปแบบการสื่อสารแบบเล็กๆจึงกลายเป็น “ตัวเลือกที่น่าสนใจ”

(2) สื่อเล็กๆในทัศนะของ W.Schramm จากข้อจำกัดของสื่อมวลชน ทำให้เริ่มมีการขยับความคิดในหมู่นักวิชาการที่จะหันมาใช้สื่อเล็กๆ ดังนั้นในกลางทศวรรษ 1970 นักสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มีชื่อเสียง เช่น W.Schramm จึงได้เขียนหนังสือ เช่น Big Media Little Media (1977) ในหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่เริ่มแนะนำให้มีการนำ “สื่อเล็กๆ” (Small media) เข้ามาใช้ร่วมกับสื่อมวลชน อย่างไรก็ตาม การนำเสนอ “สื่อเล็กๆ” ของ Schramm ก็มีข้อน่าสังเกตดังนี้

- สื่อเล็กๆ นั้นยังจำกัดประเภทว่าเป็นพวกสื่อสมัยใหม่ เช่น เทปบันทึกเสียง แผ่นใส แผ่นพับ ฯลฯ เป็นส่วนใหญ่
- ปริมาณที่นำมาใช้ จะเป็นแวดวงการศึกษา ดังนั้นจึงนำมาใช้ในลักษณะ “สื่อการสอน” (Instructional media)
- หน่วยที่ศึกษา ก็ยังหวังให้เกิดผลกระทบระดับบุคคล
- เหตุผลสำคัญของการใช้สื่อเล็กๆนั้นก็มาจากเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ เช่น ความสะดวก คุ้มค่า เป็นสำคัญ

(3) ประสบการณ์ของโครงการวิจัยฯ สำหรับประสบการณ์ของผู้เขียนนั้น เริ่มตั้งแต่งานวิจัย “ประมวลองค์ความรู้เรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชน” (พ.ศ. 2542) ที่ผู้เขียนได้อ่านงานวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชนในรอบ 2 ทศวรรษ คือในระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2520-2540 จำนวนเกือบ 200 เล่ม ผู้เขียนก็ได้ข้อสรุปเบื้องต้นแล้วว่า “สื่อยังมีขนาดเล็ก ก็ยังมีคุณภาพต่อการพัฒนาชุมชนได้มาก” และเมื่อมารับผิดชอบชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ในช่วงปี พ.ศ. 2542-2549 ซึ่งเป็นชุดรวมสื่อมานานาประเภท ตั้งแต่สื่อที่มีขนาดใหญ่ เช่น โทรทัศน์ท้องถิ่น ขนาดกลางเช่นวิทยุชุมชน สื่อที่มีความทันสมัยระดับแถวหน้า เช่น อินเทอร์เน็ตตำบล เป็นต้น แต่จากจำนวนโครงการวิจัยถึง 30 โครงการ ในท้ายที่สุด โครงการวิจัยที่มีผลใน

การปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง และยังสามารถขยายผลต่อไปได้อย่างสวยงาม ก็คือ สื่อเล็กๆ ที่อยู่ติดกับทุกชุมชน เป็นสื่อที่ประชาชนใช้ได้ง่ายที่สุด ไม่มีความซับซ้อนทางเทคโนโลยีมากนัก และมีคุณสมบัติแบบ “สื่อเล็กๆ” ทั่วไป ก็คือสื่อหอบกระจ่ายขำนั่นเอง

แต่ถึงแม้ชุดงานวิจัยของไทยจะได้ข้อสรุปที่ให้หวนกลับคืนมาสู่แนวคิดเรื่อง “เล็กนั้นงาม” (Small is beautiful) ที่คล้ายกับข้อเสนอของ W.Schramm แต่ทว่าก็มีความแตกต่างหลายประการจากประสบการณ์ของโครงการฯ กับ Schramm ดังนี้

- สื่อเล็กๆ นั้นไม่จำเป็นจะต้องพกสื่อสมัยใหม่เท่านั้น เพราะคำว่า “สื่อเล็กๆ” นั้นอาจจะไม่ได้ทั้งสื่อตามแบบประเพณีเดิมๆ เช่น ของเล่นพื้นบ้าน หรืออาจจะเป็นสื่อสมัยใหม่ เช่น วิดีทัศน์ก็ได้
- ปริมาณที่นำมาใช้นั้นก็มีขอบเขตกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อม สุขภาพ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี ศาสนาความเชื่อ ฯลฯ
- หน่วยที่นำมาใช้การศึกษา นอกจากจะดูผลกระทบระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ก็ยังดูระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ระดับองค์กร ฯลฯ
- เหตุผลสำคัญของการนำสื่อเล็กๆ เหล่านั้นมาใช้มิใช่เหตุผลทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นเหตุผลเชิงอำนาจ (Power relation) กล่าวคือ บรรดาสื่อขนาดใหญ่เช่น สื่อมวลชนนั้น แม้จะมีพลังอิทธิพลที่สร้างผลกระทบได้อย่างแรงและกว้างขวาง หากทว่าประชาชนก็ไม่ได้เป็นเจ้าของสื่อมวลชนเหล่านั้น เมื่อปราศจากอำนาจในการเป็นเจ้าของ (Power of ownership) ก็ทำให้ขาดความสามารถในการควบคุม กำกับ ดูแล หรือบริหารจัดการเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งแตกต่างจากสื่อเล็กๆ ที่ชุมชน / ประชาชน เป็นเจ้าของสื่อเอง

(4) คำนิยามของ “สื่อเล็กๆ” ต่อเนื่องจากที่กล่าวมาในข้อ 3 ทำให้คำนิยามของคำว่า “สื่อเล็กๆ” นั้น ขยับขยายออกไปว่า ไม่จำเป็นว่าต้องเป็นสื่อที่มีขนาดเล็ก มิได้จำกัดว่าต้องเป็นสื่อสมัยใหม่ / สมัยเก่า หากทว่า “สื่อเล็กๆ” นี้มีลักษณะของนิยามที่คล้ายคลึงกับคำว่า “วัฒนธรรมย่อย” (subculture) ว่า มิใช่ “ย่อย” ในแง่ปริมาณของกลุ่มคน หากแต่ “ย่อย” ในแง่ของ “อำนาจ” ดังนั้นทางโครงการ ฯ จึงคิดว่า คำนิยามที่เหมาะสมกับ “สื่อเล็กๆ” นั้น น่าจะเป็นไปตามที่ A.Ghosh (2006) ซึ่งสรุปประสบการณ์ของการใช้สื่อเล็กๆ ในประเทศอินเดียว่า สื่อเล็กๆ เป็นสื่อที่มีลักษณะ “กระจายตัว” (decentralized) ในแง่ของการเป็นเจ้าของ (ownership) ซึ่งส่งผลถึงรูปแบบของการวางแผนและการนำไปใช้ที่มีลักษณะกระจายตัวและสอดคล้องกับ

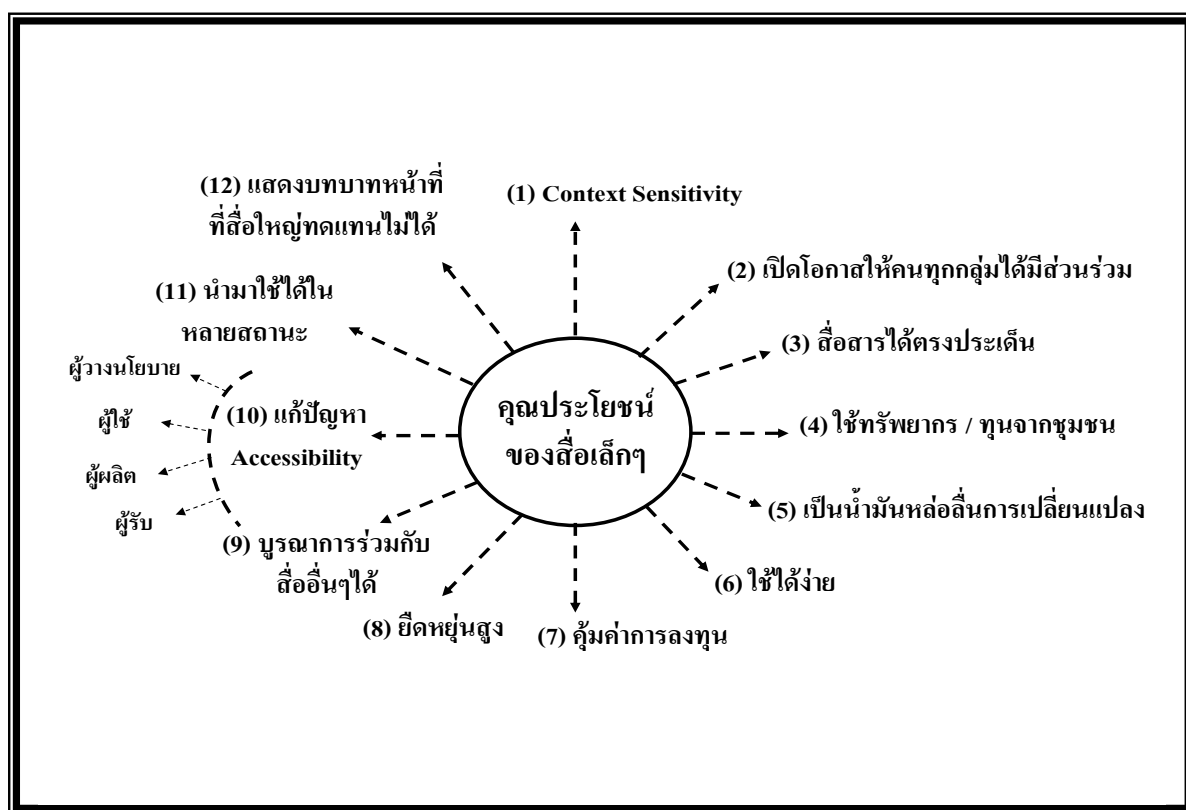
สภาพความเป็นจริงของแต่ละท้องถิ่นไปด้วย (localized) หัวใจสำคัญของคำว่า “สื่อเล็กๆ” ก็คือ เป็นสื่อที่อยู่
ในอำนาจที่ประชาชนคนเล็กๆ สามารถจะบริหารจัดการได้ที่เรียกว่า citizen-led-media นั่นเอง

(5) คุณสมบัติและข้อจำกัดของสื่อเล็กๆ สื่อเล็กๆ ก็เหมือนเครื่องมือทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก
กล่าวคือ มีทั้งคุณสมบัติและข้อจำกัด ซึ่งหากผู้ใช้เครื่องมือจะใช้สื่อเล็กๆเหล่านี้อย่างชาญฉลาดก็
จำเป็นต้องทราบถึงคุณสมบัติทั้ง 2 ด้าน

ภาพที่จะแสดงต่อไปจะระบุถึงคุณสมบัติและข้อจำกัดบางประการของสื่อเล็กๆ

(5.1) คุณสมบัติของสื่อเล็กๆ

หากพิจารณาดูในรายละเอียดของคุณสมบัติของสื่อเล็กๆ แล้ว ก็จะพบว่าคุณสมบัติเหล่านี้ก็
มักจะเป็นด้านที่เป็นข้อจำกัดของสื่อใหญ่นั่นเอง

แผนภาพที่ 5 แสดงคุณสมบัติของสื่อเล็กๆ

(i) มีคุณลักษณะที่เหมาะสมและไวต่อบริบท (context sensitivity) กล่าวคือ สามารถออกแบบการ
ใช้งานให้เหมาะสมกับกาละ / เทศะ ต่างๆ ได้ง่าย ตัวอย่างเช่น สื่อเท่งตุ๊กของ อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี เมื่อแสดง

ให้ชาวบ้านดู ก็จะเลือกเนื้อหา / ทำซ้ำ / การแต่งกายแบบหนึ่ง แต่เมื่อนำไปแสดงให้นักศึกษามหาวิทยาลัย
บูรพาชม ก็จะเลือกเนื้อหา / ทำซ้ำ / การแต่งกายอีกแบบหนึ่ง

(ii) เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วม เนื่องจากสื่อเล็กๆ มักเป็นสื่อของชุมชน มีลักษณะ
อาสาสมัคร คนทุกคนทุกกลุ่มจึงเข้าร่วมได้ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีอำนาจน้อยและด้อยโอกาส

(iii) สามารถสื่อสารได้ตรงประเด็น อันสืบเนื่องมาจากลักษณะการเป็นสื่อของชุมชนนั่นเอง

(iv) ใช้ทรัพยากร /ทุนจากชุมชน ตั้งแต่ทรัพยากรที่เป็นรูปธรรม เช่น สถานที่ อุปกรณ์ จนกระทั่งถึง
ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม เช่น ค่านานา รสนิยม ภาษา ความทรงจำของชุมชน เป็นต้น

(v) เป็นน้ำมันหล่อลื่นการเปลี่ยนแปลง จากประสบการณ์ของผู้เขียนได้พบเห็นการปรับเปลี่ยนของ
สื่อพื้นบ้านที่เข้าร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชน เช่น เพลงเรือที่แต่งเนื้อหาเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออก
หรือตัวอย่างการใช้หอกระจายข่าวเพื่อสารพัดประโยชน์สำหรับชุมชน

(vi) ใช้ได้ง่าย เนื่องจากคุณลักษณะที่เรียบง่าย มีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อน ไม่ต้องใช้
เทคโนโลยีที่ยุ่งยาก เป็นต้น

(vii) คุ่มค่าการลงทุน ในความหมายที่ว่า ถึงแม้จะเป็นสื่อเล็กๆ แต่ก็จำเป็นต้องมีการลงทุนบ้าง แต่
เมื่อลงทุนผลิตไปแล้ว ก็สามารถจะทำการสื่อสารได้กับกลุ่มคนที่มีจำนวนมากพอสมควร

(viii) มีความยืดหยุ่นสูง ในกรณีของการใช้สื่อขนาดใหญ่ เช่น วิทยุ/โทรทัศน์นั้น หากเกิดไฟฟ้า
ขัดข้อง โอกาสที่จะได้ทำการสื่อสารก็จะหมดไป แต่หากเป็นการแสดงละครของชุมชน แม้ไฟฟ้ามดับ ก็
สามารถจะจุดตะเกียงเล่นกันต่อไปได้ เป็นต้น

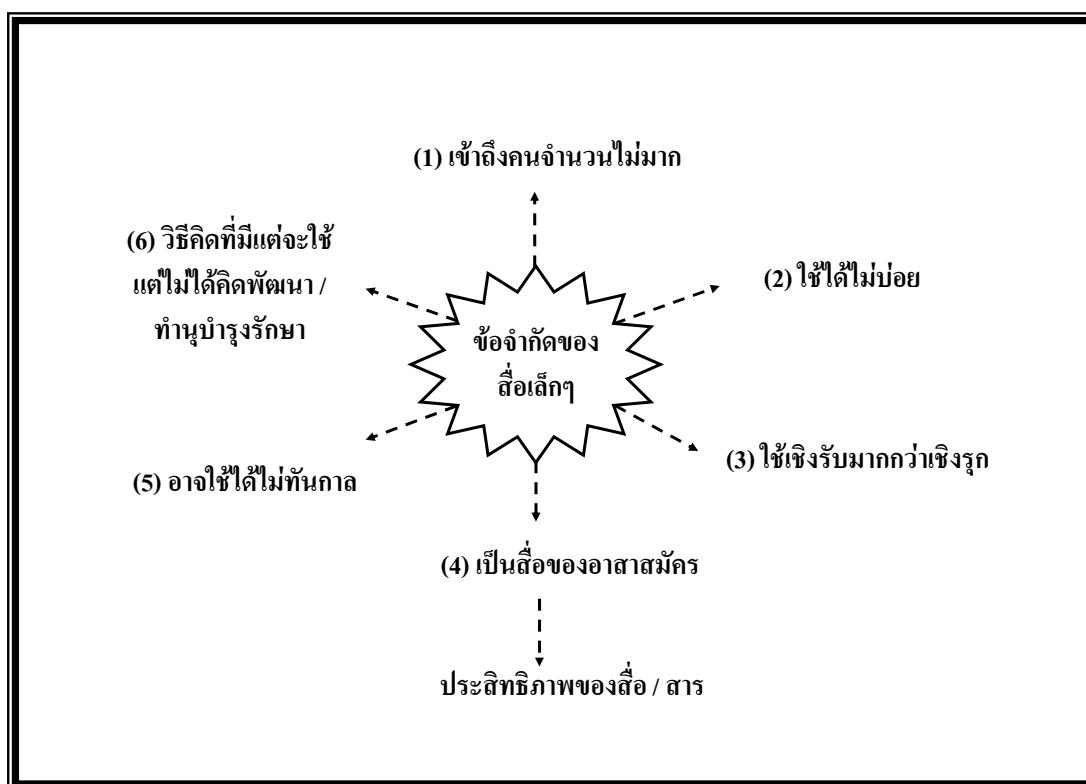
(ix) สามารถนำไปบูรณาการร่วมกับสื่ออื่นๆได้ ตัวอย่างเช่น การแสดงละครของชุมชนสามารถที่จะ
ถ่ายวิดีโอ และนำไปเผยแพร่ในที่อื่นๆต่อไปได้ หรือการใช้หอกระจายข่าวต่อเชื่อมกับวิทยุ เป็นต้น

(x) การแก้ปัญหาเรื่อง “การเข้าถึง” สำหรับเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” ที่จะเชื่อมโยงกับเรื่อง
“การเข้าถึง” (Accessibility) นั้น สำหรับสื่อขนาดใหญ่ ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ระดับชาติ วิทยุระดับชาติ
โทรทัศน์ระดับชาตินั้น ระดับการเข้าถึงของประชาชนจะยังอยู่ใน “สถานะบางฐานะ” เท่านั้น คือ สามารถ

เข้าถึงในระดับการเป็น “ผู้รับสาร” เท่านั้น แต่ไม่สามารถจะเข้าถึงในฐานะ “ผู้ผลิต / ผู้ใช้ / ผู้วางนโยบาย” ได้ หากแต่สื่อเล็กๆ จะเปิดโอกาสให้คนเล็กๆ ได้เข้าถึงในทั้ง 4 ฐานะ

(xi) สื่อเล็กๆ สามารถทำหน้าที่หลายอย่างที่สื่อใหญ่ๆ ไม่สามารถจะกระทำได้ เช่น หน้าที่ในการจัดเกลา / ปั้นแต่งบุคลิกภาพของคน (เช่น สื่อพื้นบ้านโนราทำได้อย่างมาก) หน้าที่ในการให้ความมั่นใจแก่คนในชุมชน (เช่น การใช้สื่อพื้นบ้านสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดัก) และที่สำคัญ คือการสร้างอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีให้แกคนในชุมชน (เช่น สื่อพิธีกรรมแข่งขันนามของชาวไทใต้ อ.นครพนม)

(5.2) ข้อจำกัดของสื่อเล็กๆ

แผนภาพที่ 6 แสดงข้อจำกัดของสื่อเล็ก ๆ

(i) เนื่องจากเป็นสื่อที่มีขนาดเล็ก และมักมีขอบเขตอยู่ในระดับท้องถิ่น ดังนั้นในการใช้แต่ละครั้ง จึงเข้าถึงผู้คนที่มีความไม่มากเท่ากับสื่อใหญ่ เช่น สื่อมวลชน

(ii) ในแง่ความถี่ ในขณะที่สื่อมวลชนนั้นมีลักษณะเป็นระบบธุรกิจและเป็นการทำงานของมืออาชีพ แต่สื่อเล็กๆ นั้นมีลักษณะการทำงานแบบ “สมัครใจ / อาสาสมัคร” ดังนั้น ปริมาณความถี่ในการผลิต เผยแพร่

และบริโภคจึงน้อยกว่าสื่อขนาดใหญ่อย่างเทียบกันไม่ได้ เช่น ในขณะที่รายการข่าวและละครหลังข่าวนั้นมีทุกวัน แต่บรรดาสื่อพิธีกรรมต่างๆ อย่างมากก็อาจจะจัดทำขึ้นปีละ 1-2 ครั้ง เป็นต้น

(iii) วิธีการนำเสนอ มีลักษณะเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ในขณะที่ละครโทรทัศน์นั้นสามารถจะรุกเข้าไปหาคนดูไปถึงในห้องนอน แต่ทว่าละครเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้น ชาวบ้านจะต้องออกมาดูละคร ณ ที่แสดง

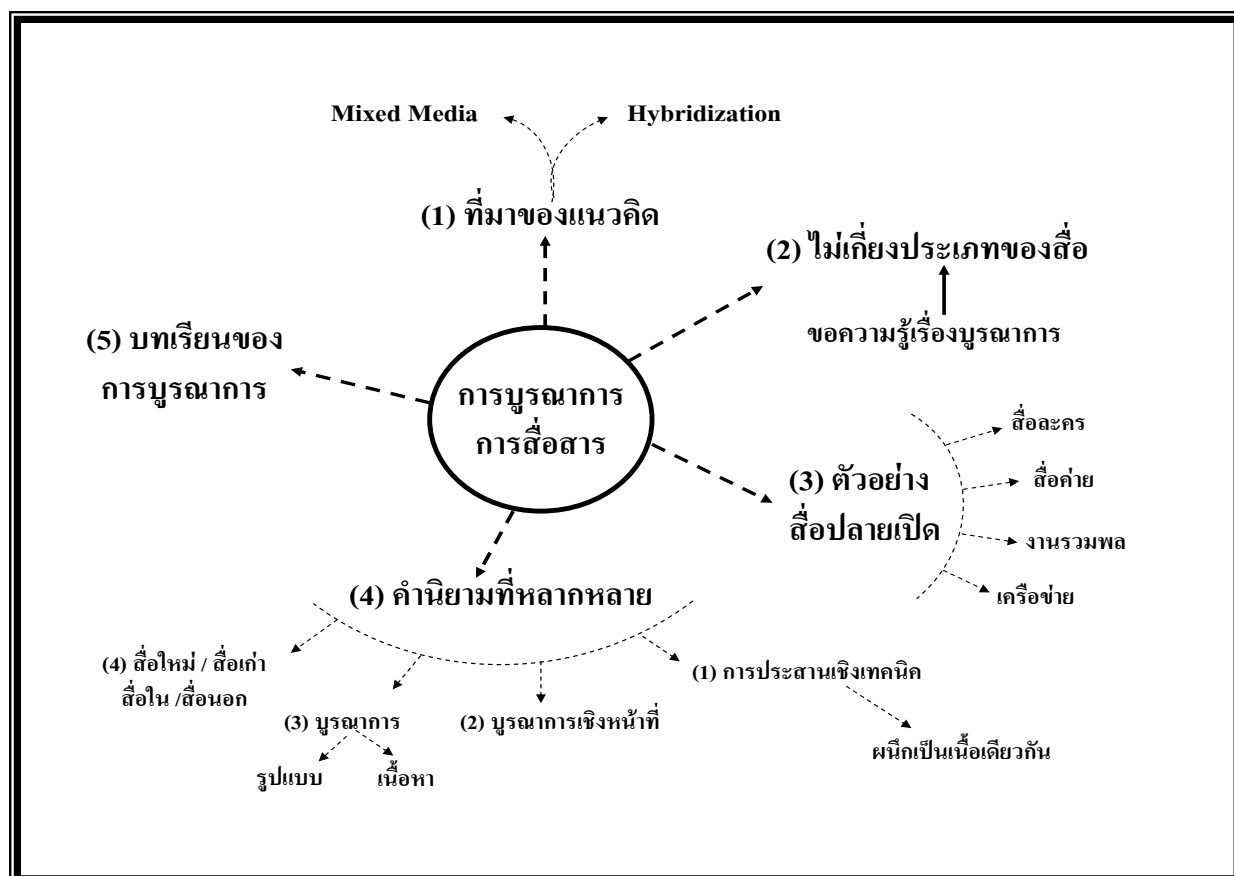
(iv) ในแง่ประสิทธิภาพ เนื่องจากคนทำสื่อเล็กๆ นั้นเป็นอาสาสมัคร มิใช่มีอาชีพ ดังนั้น ในแง่ประสิทธิภาพของการผลิตสื่อ เช่น กลุ่มเยาวชนที่ถ่ายทำวิดีโอปาฐกถาของตัวเอง อาจจะได้ภาพที่ไม่สวยงามเท่ากับบรรดาช่างกล้องมืออาชีพ ทำให้ความน่าดูชมอาจจะน้อยลงไป (สำหรับในประเด็นนี้ บทเรียนจาก “กลุ่มละครเพื่อการพัฒนาชุมชน” ได้เรียนรู้ว่า นอกจากจะมีการฝึกหัดด้านนักแสดงแล้ว ยังต้องมีการทำความเข้าใจกับคนดูในเรื่องประสิทธิภาพของสื่อเล็กๆ ด้วย)

(v) ในบางกรณีอาจจะใช้ไม่ได้ทันทั่วถึง เช่น เวลาที่มีภาวะวิกฤติ ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติ โรคระบาด ฯลฯ การจัดทำสื่อเล็กๆ อาจจะใช้ไม่ได้ทันเวลา

(vi) ประเด็นสุดท้ายนี้ มิใช่เป็น “ข้อจำกัดของสื่อเล็กๆ” โดยตรง หากแต่เป็น “จุดอ่อนของวิธีคิดใช้สื่อเล็กๆ” เนื่องจากสื่อเล็กๆ นั้นเป็นสื่อที่อยู่นอกปริมณฑลของอำนาจรัฐและอำนาจธุรกิจ ดังนั้น การเข้ามาใช้สื่อเล็กๆ เหล่านี้ จึงมักมีวิธีคิดที่ “จะใช้อย่างเดียวโดยไม่มีวิธีคิดเรื่องการทำนุบำรุงรักษาหรือช่วยพัฒนาให้ดีขึ้นตามมาด้วย” วิธีคิดดังกล่าวสร้างภาวะความเสี่ยงให้เกิดขึ้นกับสื่อเล็กๆ อย่างมาก

บทเรียนชุดที่ 3 : การบูรณาการการสื่อสาร

สำหรับบทเรียนเรื่อง “การบูรณาการการสื่อสาร” (Integration of communication) นั้นเป็นชุดความรู้ที่เพิ่งจะอยู่ในขั้นเริ่มต้นของโครงการฯ และยังจะต้องศึกษาค้นคว้าอีกต่อไป ในที่นี้จะขอทบทวนบทเรียนเรื่องการบูรณาการการสื่อสารในระยะแรกเอาไว้ดังนี้

แผนภาพที่ 7 การบูรณาการสื่อสาร

(1) ที่มาของแนวคิด ที่มาของแนวคิดเรื่อง “การบูรณาการการสื่อสาร” ในโครงการวิจัยฯ นี้มีที่มาจาก 2 แห่ง คือ แนวคิดเรื่อง Mixed media และแนวคิดเรื่อง Hybridization

สำหรับแนวคิดแรก คือ Mixed media นั้น เป็นแนวคิดที่นักนิเทศศาสตร์คุ้นเคยกัน แนวคิดนี้เกิดมาจากความตระหนักว่า ในสื่อแต่ละชนิดนั้นมีทั้งข้อเด่น / ข้อด้อย ในเชิงเทคนิค เช่น สื่อวิทยุนั้นผลิตได้ง่าย ค่าใช้จ่ายไม่สูง ใช้ได้บ่อย แต่ทว่าเป็นสื่อที่มีแต่เสียงไม่มีภาพ จึงสร้างผลกระทบด้านการจดจำได้น้อยกว่าสื่อโทรทัศน์ แต่สื่อโทรทัศน์นั้นจะใช้บ่อยไม่ได้เพราะค่าใช้จ่ายสูง ผลิตยาก ดังนั้นจึงต้องวางแผนผสมผสานสื่อทั้ง 2 ประเภทมาใช้ร่วมกัน

สำหรับแนวคิดเรื่องการผสมผสานสื่อ (Mixed media) นี้ ทางภาครัฐกิจได้นำไปใช้อย่างมาก ดังที่เราจะรู้จักกันในแนวคิดเรื่องการวางแผนการใช้สื่อ (Media Planning) หรือ กลยุทธ์การสื่อสาร แต่เนื่องจากกระบวนการทัศน์และเป้าหมายของการสื่อสารธุรกิจนั้น เป็นกระบวนการทัศน์เรื่องการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าว (Persuasive communication) และมีเป้าหมายเพื่อธุรกิจการค้า / กำไร (Commercial, profit-

oriented) ดังนั้นเมื่อโยกชุดความรู้เรื่องการผสมผสานการสื่อสารมาใช้กับเรื่อง “การสื่อสารชุมชน” ซึ่งใช้กระบวนการทัศน์อีกแบบหนึ่ง และมีเป้าหมายของการสื่อสารอีกแบบหนึ่ง เราจึงต้องตระหนักถึงความแตกต่างดังกล่าว

ส่วนแนวคิดที่สอง คือ hybridization นั้น เป็นแนวคิดที่มาจากทฤษฎี Cultural Reproduction ซึ่งเป็นหนึ่งในสามของทฤษฎีหลักของโครงการฯ อยู่แล้ว แนวคิดเรื่อง hybridization จากทฤษฎี Cultural Reproduction นี้ มีจุดยืนทางทฤษฎีที่แตกต่างจากทฤษฎีอื่น เช่น (คูสมสุข, 2548)

- มีจุดยืนที่คัดค้านทฤษฎีวิวัฒธรรมสายพันธุ์แท้ คือแนวคิดที่เชื่อว่ามีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งที่ “บริสุทธิ์” ไม่เคยผสมพันธุ์กับใคร เช่น ความเป็นไทยแท้ๆ นักวิชาการของสำนักวัฒนธรรมศึกษาเบอร์มิงแฮม เช่น Homi Bhabha เสนอความคิดว่า โดยธรรมชาติแล้ว ไม่เคยมีวัฒนธรรมใดที่เป็นหนึ่งเดียว แต่ทุกวัฒนธรรมจะมีลักษณะเป็นแบบ “พันธุ์ทาง / ลูกผสม” (hybrid) คือเปลี่ยนแปลงอย่างสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นอยู่ตลอดเวลา
- มีจุดยืนที่คัดค้านทฤษฎีการครอบงำวัฒนธรรม (Cultural Imperialism) ที่ระบุว่าหากเมื่อใดที่วัฒนธรรมใหญ่ / สื่อใหญ่ มาพบกับวัฒนธรรมย่อย – สื่อย่อย สื่อใหญ่ / วัฒนธรรมใหญ่จะสามารถครอบงำ / กลืนกินวัฒนธรรมย่อย – สื่อเล็กได้เสมอไป แต่จุดยืนของแนวคิด Hybridization เสนอว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมใหญ่ – เล็กนั้น อาจจะมีได้หลายรูปแบบตั้งแต่ครอบงำ ต่อรอง คัดค้าน ต่อต้าน ไปจนถึงปฏิเสธไม่ยอมรับ รวมทั้งผลลัพธ์สุดท้ายที่จะออกมาก็มีได้หลากหลายเช่นกัน

(2) คำตอบเกี่ยวกับ “ประเภทของสื่อ” ในระยะแรกนั้น ผู้เขียนเองได้รับอิทธิพลจากการอ่านงานเขียนของนักวิชาการด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในโลกที่สาม เช่น J.Lent J.V. Vilanilam (1993) A.Ghosh (2006) ฯลฯ จากประสบการณ์การวิจัย นักคิดเหล่านี้มักจะให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า เมื่อเปรียบเทียบคุณภาพในการพัฒนาชุมชนระหว่างสื่อใหญ่ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ดาวเทียม) กับสื่อเล็กๆ เช่น สื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน เวทีพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการในหมู่บ้าน ฯลฯ ผลการวิจัยก็พบว่า ประชาชนได้ใช้สื่อเล็กๆ ในงานพัฒนาให้เป็นประโยชน์มากกว่าสื่อใหญ่อย่างเทียบกันไม่ติด ดังนั้น ในระยะแรก ผู้เขียนจึงมีแนวโน้มที่จะมีจุดยืนที่จะ “เคียงประเภทของสื่อ” ว่า ควรต้องเป็น “สื่อเล็กๆ” เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา นักวิชาการกลุ่มดังกล่าวก็ได้พัฒนาความคิดไปอีกระดับหนึ่งว่า ข้อเท็จจริงก็คือ ในปัจจุบันนี้ สื่อทุกขนาดได้ถือกำเนิดขึ้นมาแล้ว และกำลังแสดงบทบาทของตนเองอยู่

รวมทั้งพยายามปรับตัวเองไปพร้อมๆกัน ดังนั้น โจทย์ที่สำคัญของการศึกษาวิจัยจึงน่าจะเป็นเรื่อง "การบริหารจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสื่อขนาดต่างๆ" เหล่านี้มากกว่า ซึ่ง J.V.Vilaniam(1993) ระบุว่า หากปล่อยให้ความสัมพันธ์ดำเนินไปตามธรรมชาติ ก็มีความเป็นไปได้สูงว่าสื่อที่มีขนาดใหญ่จะเข้ามาแทนที่ (Substitution) สื่อเล็กๆ เขาจึงเสนอว่า รูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสมควรมีการวางแผนให้ความสัมพันธ์ระหว่างสื่อทุกประเภทมีลักษณะเสริมและสร้างสรรค์ต่อกัน (generative) มากกว่าที่จะขัดแย้งและแข่งขันกัน (Conflictual) ในทางปฏิบัติ แนวคิดดังกล่าวได้ขยายออกมาเป็นยุทธศาสตร์ 3 รูปแบบของการพบกันระหว่างวัฒนธรรม / สื่อ 2 ประเภทคือ Substitution / Addition และ Hybridization (หรือ Integration) นั่นเอง

(3) บทเรียนเกี่ยวกับตัวอย่างของพวกเขา "สื่อปลายเปิด" (Open text) ดังที่กล่าวมาข้างแล้วว่า ในระยะเริ่มแรก จากประสบการณ์ของงานวิจัยชุด "การสื่อสารเพื่อชุมชน" (2542-2549) ทำให้คณะผู้วิจัยได้เลือกกำหนดประเภทของสื่อที่มีที่คำว่า "จะมีแววดี" ในการช่วยพัฒนาชุมชนคือ สื่อพื้นบ้าน สื่อวิทยุชุมชน และสื่อบุคคล/เครือข่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มทำวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการ ผู้เขียนก็ได้เรียนรู้ว่า มีสื่อประเภทอื่นๆ ที่ใช้งานได้อย่างดีกับการพัฒนากลุ่มคนและชุมชน โดยเฉพาะเมื่อเป็นการทำงานกับกลุ่มเด็ก/เยาวชน สื่อดังกล่าวได้แก่สื่อที่เรียกว่า "สื่อกิจกรรม" เช่น สื่อค่าย (คูณันทและคณะ, 2551) และสื่อละคร (คูศโสฬส, 2551)

สื่อกิจกรรม (ที่ปัจจุบัน ในแวดวงธุรกิจจะนำไปใช้อย่างมากภายใต้คำว่า "event") มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัวหลายอย่างที่น่าจะศึกษาค้นคว้าต่อไป (ดูกาญจนา, สื่อเล็กๆที่น่าใช้ 2552) อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ เราได้ค้นพบข้อเด่นของสื่อกิจกรรมว่า สื่อกิจกรรม เช่น สื่อค่าย สื่อละครนั้น เป็น "สื่อปลายเปิด" (open text) กล่าวคือ มีแต่การวางรูปแบบ" (form) เอาไว้ หากทว่าสำหรับ "เนื้อหา" (Message) นั้น สามารถจะใส่เนื้อหาเข้าไปได้เกือบทุกประเภท ดังนั้นจึงเหมาะที่จะเป็นการสื่อสารที่ใช้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การออกแบบเนื้อหา" (Message design) ได้เป็นอย่างดี

ในขั้นตอนนี้ เราได้ชุดความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสื่อกิจกรรมว่าเป็นสื่อที่ใช้ได้ผลอย่างยิ่ง และโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับ "การบูรณาการ" เนื่องจากลักษณะการเป็นสื่อปลายเปิด ทำให้สามารถนำเอาการสื่อสารรูปแบบอื่นๆ เข้าไปบูรณาการได้โดยง่าย และเป็นสื่อที่เปิดโอกาสให้ผู้สื่อสารที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมได้อย่างสูงมาก

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีคุณสมบัติเด่นหลายประการดังที่กล่าวมา แต่ทว่า สื่อกิจกรรมก็มีคุณลักษณะที่เป็นข้อเรียกร้อง (requirement) หลายประการเช่นเดียวกัน เช่น เป็นสื่อที่ต้องการมี “ขั้นตอนของการเตรียมการอย่างดีมาก” ต้องทุ่มเทพยายามทุกอย่างอย่างเต็มที่ ขั้นตอนการดำเนินการมักจะมีระยะเวลาด้านและดำเนินไปอย่างเข้มข้น (Intensive) หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นสื่อที่ต้องมีความรู้/ความเข้าใจในการบริหารจัดการอย่างมาก จึงจะสามารถใช้ได้อย่างบรรลุเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันนี้ มีการขยายตัวของการใช้สื่อกิจกรรมเหล่านี้อย่างมาก หากทว่าชุดความรู้เกี่ยวกับการใช้สื่อเหล่านี้ยังมีไม่มากเท่าที่ควร

(4) คำนิยาม/มิติที่หลากหลายของคำว่า “บูรณาการ” จากประสบการณ์ของงานวิจัยหลายๆ ชิ้นในโครงการได้ช่วยขยายคำนิยามหรือแสดงให้เห็นมิติที่หลากหลายของ “การบูรณาการของการสื่อสาร” ได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(4.1) จากการประสานเชิงเทคนิคสู่การผนึกเป็นเนื้อเดียวกัน ดังที่ได้กล่าวถึงที่มาของแนวคิดเรื่องการบูรณาการแล้วว่า เกิดมาจากความจำเป็นด้านเทคนิคของสื่อแต่ละประเภท จึงทำให้ต้องมาประสานกันเพื่อรักษา/เสริมข้อเด่น และลดทอนข้อด้อยของสื่อแต่ละประเภทจนกลายเป็น Mixed media แต่ทว่า การประสานสื่อ นั้นไม่จำเป็นต้องมาจากข้อจำกัดเชิงเทคนิคเท่านั้น เพราะมีการสื่อสารบางรูปแบบที่ถือกำเนิดมาเป็น “สื่อบูรณาการ” เลย ตัวอย่างเช่น สื่อละคร ที่เป็น composite media ซึ่งหมายความว่า เป็น “สื่อผสม” มาตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว

(4.2) การบูรณาการเชิงหน้าที่ (Functional integration) หมายถึงการประสานการสื่อสาร / สื่อประเภทต่างๆ เพื่อให้เข้ามาทำหน้าที่ที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในโครงการวิจัยเรื่องสื่อพิธีกรรม จะพบการประสานการสื่อสารหลายๆรูปแบบมาประกอบกันเข้าเป็นรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า Edu-ritual communication” (สนใจโปรดดูตัวอย่างกรณีสื่อพิธีกรรมกลืนเล่น, ปิพิชญา, 2551) ซึ่งอาจจะมีทั้งรูปแบบการสื่อสารแบบพิธีกรรม มีการจัดนิทรรศการให้ความรู้ มีสื่อการแสดง และอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อให้การสื่อสารแต่ละแบบทำหน้าที่ที่หลากหลายแต่ประสานไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

(4.3) การบูรณาการรูปแบบ/เนื้อหา จากแนวคิดเรื่อง hybridization ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ได้มีนักวิชาการรุ่นต่อๆ มาได้ศึกษาวิจัยในรายละเอียดมากยิ่งขึ้น และได้พบรูปแบบการบูรณาการโดยใช้เกณฑ์หลายๆ แบบ เช่น S.N.Paul (คูมิตราภรณ์, 2541) ศึกษากรณีการซึมซับและดัดแปลงสื่อวัฒนธรรมตะวันตกกับสื่อวัฒนธรรมดั้งเดิม (ของจีน) ในกรณีของประเทศฮ่องกง และพบว่าหากแยกด้วยเกณฑ์

“รูปแบบและเนื้อหา” แล้ว สามารถจะวัดแบบแผนการบูรณาการออกได้ถึง 4 รูปแบบ (รูปแบบนกแก้ว อะปีมา ปะการัง และผีเสื้อ) ในโครงการของเมธีวิจัยฯ ได้มีนักวิจัยบางท่าน เช่น จารุณี สุขชัย (2550) นำเอา แนวคิดของ S.N.Paul มาใช้ศึกษากรณีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ / เนื้อหาของการ์ตูนไทยที่ได้รับอิทธิพลจาก การ์ตูนตะวันตกและการ์ตูนญี่ปุ่น

(4.4) การบูรณาการสื่อสมัยใหม่ / สื่อดั้งเดิม หรือสื่อภายในกับสื่อภายนอก เนื่องจากสื่อประเภทที่ทางโครงการฯ ให้ความสนใจ มีสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นสื่อดั้งเดิม หากทว่าแนวทางการศึกษาวิจัยมี โจทย์ว่า จะส่งมอบสื่อพื้นบ้านที่ถือกำเนิดในคนรุ่นก่อนส่งต่อให้แก่เด็ก / เยาวชน ที่เป็นคนรุ่นใหม่ได้อย่างไร โจทย์ดังกล่าวทำให้เกิดทาบงคับที่จะต้องบูรณาการสื่อดั้งเดิมเข้ากับสื่อสมัยใหม่เพื่อให้สอดคล้อง กับความสนใจและรสนิยมของคนรุ่นใหม่ การใช้สื่อถ่ายเป็นช่องทางในการเรียนรู้สื่อพื้นบ้านจึงเป็นรูปแบบ การบูรณาการที่พบได้มากที่สุดในงานวิจัยของโครงการฯ

นอกจากนั้น การบูรณาการก็ยังสามารถจะหมายความถึงการบูรณาการ “สื่อจากภายในของชุมชน” เข้า กับ “สื่อที่นำมาจากภายนอก” ในประวัติศาสตร์ของกลุ่มละครเพื่อการพัฒนา “มะขามป้อม” ซึ่งในระยะ เริ่มแรกได้นำเอา “สื่อละคร” มาจากตะวันตกทั้งเนื้อหาและรูปแบบการแสดง แต่ในช่วงเวลาต่อมา กลุ่ม ละครมะขามป้อมก็ได้เริ่มบูรณาการเอา “เนื้อหาจากชุมชน” เช่น ตำนานชาดกจากพุทธศาสนา รวมทั้ง รูปแบบการแสดงของชุมชน เช่น การเปลี่ยนจากการใช้หุ่นมือหรือน้ำกามาเป็นการเล่นลิเกแทน เป็นต้น

(5) บทเรียนที่เป็นจริงของการบูรณาการสื่อสาร จากประสบการณ์วิจัยของประเทศอินเดีย A.Ghosh (2006) ได้ยกผลการศึกษาวิจัยที่ยืนยันว่า การวางแผนเพื่อการบริหารจัดการสื่อแบบบูรณาการนั้น เป็นเรื่องที่ทำได้จริง ไม่ว่าจะเป็นการบูรณาการสื่อใหญ่ๆแบบใหม่ เช่น สื่อมวลชนกับสื่อพื้นบ้าน การ ประชุมกลุ่มในชุมชน (ที่สังคมไทยมักเรียกว่า “เวทีเสวนา”) หรือการใช้วิทยุ โทรทัศน์ เคเบิลทีวีประสานกับ สื่อเล็กๆ ในชุมชน อย่างไรก็ตาม ศิวีไล ลิมจีระจรัสและคณะ (2552) ได้พบว่า การบูรณาการสื่อหลายๆ ประเภทในชุมชนนั้น ต้องดำเนินการอย่างมีกลยุทธ์ มีเทคนิค มีหลักการ หลักการที่สำคัญ ก็คือ การ ผสมผสานสื่อ นั้นจะต้องผ่านขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อเด่น / ข้อด้อยของสื่อแต่ละประเภทที่เรียกว่า “บูรณาการบน Research – based information “

อีกหลักการหนึ่งก็คือ การคำนึงถึงความสลับซับซ้อนและความยากง่ายในการใช้สื่อให้สอดคล้องกับ ศักยภาพในแต่ละขั้นตอนของผู้ใช้สื่อ รวมทั้งต้นทุน / ทรัพยากรที่ผู้ใช้สื่อมีอยู่ ตัวอย่างเช่น ศรีธรรม์

โรจนสุพจน์ (2547) พบบทเรียนที่ว่า ในการฝึกเยาวชนให้รู้จักผลิตสื่อเพื่อการรักษาป่าของชุมชนนั้น ควรเริ่มต้นด้วยการถ่ายภาพนิ่งเสียก่อน แล้วนำเอาภาพมาร้อยเรียงเป็นเรื่องเล่า (ต้องรู้จักสร้างบทเรื่องเล่าจากภาพ) จากนั้นก็ขยับขึ้นไปฝึกการถ่ายวิดีโอทัศน์และตัดต่อซึ่งมีความซับซ้อนด้านเทคโนโลยีมากกว่า แต่ก็อาศัยพื้นฐานจากการถ่ายภาพนิ่งและการสร้างบทจากภาพ ในขั้นที่ 3 เนื่องจากการใช้วิดีโอทัศน์นั้นต้องใช้ทรัพยากรสูงมากจึงไม่อาจทำได้บ่อยๆ แต่เนื่องจากเยาวชนมีทักษะเรื่อง “การเขียนบทสคริปต์” แล้ว ดังนั้นจึงบูรณาการความสามารถดังกล่าวไปสร้าง “บทวิทยุ” เพื่อออกอากาศในวิทยุชุมชน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

1. กาญจนา แก้วเทพ (2545)

เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง.

2. กาญจนา แก้วเทพ (2548)

“ทฤษฎีการสื่อสารตามทัศนะของสำนักหน้าที่นิยม” ในนิเทศศาสตร์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช, ประมวลสาระชุดวิชา ปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 1-7
, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

3. กาญจนา แก้วเทพ (2549)

ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านเพื่อสื่อสารสุขภาวะ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

4. กาญจนา แก้วเทพ สมสุข หินวิมาน (2551)

สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

5. กาญจนา แก้วเทพ (2551)

การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่อง “การสื่อสารชุมชน”, โครงการเมธีวิจัยอาวุโส, ฝ่ายวิชาการ,
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

6. กาญจนา แก้วเทพ (2552)

“คู “ละคร” ให้เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน สื่อเล็กๆที่นำไปในงานพัฒนา. โครงการเมธีวิจัย
อาวุโส, ฝ่ายวิชาการ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

7. กาญจนา แก้วเทพและคณะ (2552)

สื่อเล็กๆที่นำไปใช้ในงานพัฒนา. โครงการเมธีวิจัยอาวุโส, ฝ่ายวิชาการ,สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

8. กุลวิษณุ สำแดงเดช (2551)

“การใช้สื่อเพื่อสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์ของแฟนสโมสรฟุตบอลจังหวัดชลบุรี” วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

9. ขนิษฐา นิลผึ้ง (2550)

“การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีปุนปั้น จ.เพชรบุรี” วิทยานิพนธ์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตีพิมพ์ใน วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 25:2(2550) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

10. จารุณี สุขชัย

“มิติ “ความเป็นไทย” ในหนังสือการ์ตูนไทย”, วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

11. จำเริญ ไชยชิดและคณะ(2547)

“การสื่อสารในระดับชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาเอดส์ใน จ.เชียงราย” รายงานวิจัยโครงการชุดการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ,ฝ่ายชุมชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

12. ณฐมน บัวพรมมี (2551)

“การใช้สื่อพิธีกรรมแข่งชะนามเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีชาวไทโส้ บ้านโพนจาน อ.โพนสวรรค์ จ.นครพนม” วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตีพิมพ์ใน วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 26 : 3 (2551) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

13. เขียรชัย อิศรเดช (2547)

“ศักยภาพของโนราในการพัฒนาท้องถิ่น”,รายงานวิจัยโครงการชุดการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ,ฝ่ายชุมชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

14. ปพิชญา วรवारพิสุทธิ์ (2551)

“การสื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคีของชุมชนผ่านการทำงานบนเครือข่ายการสื่อสารและสื่อ
พิธีกรรมบุญจุลกฐิน” วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตีพิมพ์ใน วารสาร
นิเทศศาสตร์ ปีที่ 26 : 3 (2551) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

15. ภัททิรา วิริยะสกุลธรณ์(2551)

“บทบาทสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวน อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี”
วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

16. มโนรส จันทรพิทักษ์.ร้อยคำรวจเอก.(2550)

“การสื่อสารเพื่อการรื้อฟื้นและการสืบทอดการสวดสัทธัญญะของบ้านใหม่โนนสมบูรณ์ อำเภอ
หนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา” วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ตีพิมพ์ใน วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 26 : 3 (2551) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

17. มิตราภรณ์ อยู่สถาพร(2541)

“การซึมซับและดัดแปลงสื่อวัฒนธรรมข้ามชาติให้เข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิม : กรณีศึกษาประเทศ
ฮ่องกง” ใน โลกของสื่อ ลำดับที่ 2 (วัฒนธรรมสื่อสารเพื่อสานสร้าง) กาญจนา แก้วเทพ (บ.ก.) คณะ
นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

18. รัตติกาล เจนจัด (2548)

“ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง
ผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย”.วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตีพิมพ์ใน วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 24 : 3 (2549) คณะนิเทศ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

19. ศศโสฬส จิตรวานิชกุล (2551)

“การใช้กระบวนการละครเพื่อเสริมสร้างการรู้เท่าทันสื่อโฆษณาแก่เยาวชน กรณีศึกษาโครงการ
“วัยมันส์ เท่าทันสื่อ” รายงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กระทรวง
วัฒนธรรม.

20. ศิวีไล ลิมจิระจรัสและ คณะ (2552)

“การพัฒนาสื่อบุคคลในชุมชนสำหรับการสื่อสารเพื่อสุขภาพ ของหมู่บ้านปากกล้วย ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” โครงการวิจัยสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

21. สมสุข หินวิมาน(2548)

“ทฤษฎีสำนักรวณธรรมศึกษา” ในนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **ประมวลสาระชุดวิชา ปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 8-15 , นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.**

22. สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์(2549)

“การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีทุ่งตุ้ก จ.จันทบุรี” วิทยานิพนธ์(ปริญญาเอก)คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

23. อภินันท์ ธรรมเสนา สายทอง บุญปัญญา และสุรางค์ ศิริมหาวรรณ (2551)

“กระบวนการใช้สื่อกิจกรรม “ค่าย” เพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน : กรณีศึกษาชุดโครงการการสื่อสารเพื่อสุขภาพ” รายงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กระทรวงวัฒนธรรม.

ภาษาอังกฤษ

24. Ghosh,A vik (2006)

Communication Technology and Human Development. Sage Publications.

25. Hobsbawm,E&Ranger,E.(eds)(1992)

The Invention of Tradition. Cambridge University Press.

26. Melkote S.R.&Rao,S.(2001)

Critical Issues in Communication. New Delhi : Sage Publications.

27. Schramm.W.(1977)

Big Media, Little Media Sage Publications.

28. Vilanilam,J.V.(1993)

Science Communication and Development. Sage Publications.

สัญญาเลขที่ RTA4980003

**โครงการ : การสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการใช้และการเสริมความเข้มแข็งแก่
การสื่อสาร เพื่อการพัฒนาชุมชน (SC4C)**

สรุปรายงานความก้าวหน้า ปีที่ 3 ครั้งที่ 2

(20 มกราคม 2552– 19 กรกฎาคม 2552)

ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ

รายงานในช่วงตั้งแต่วันที่ 20 มกราคม 2552 ถึงวันที่ 19 กรกฎาคม 2552

1. กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

ในช่วง 6 เดือนหลังนี้มีการจัดกิจกรรมประเภทการประชุมทั้งสิ้นรวม 63 ครั้ง

(ภาคผนวก ก) ดังนี้

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
1.	20 มกราคม 2552	อ.เอกธิดา เสริมทอง แจ้งความก้าวหน้าในการรับทุนอุดหนุนงานวิจัยเรื่องทัศนคติของผู้ชมสตรีต่อการนำเสนอภาพลักษณ์สตรีในรายการข่าว และรายการละครโทรทัศน์	2
2.	23 มกราคม 2552	ให้คำปรึกษาแก่นักวิจัย ประเด็นคุณกุลนารี นักวิจัยสื่อวิทยุชุมชนได้ลงเก็บข้อมูลมาเกือบเสร็จแล้ว และได้เริ่มร่างรายงานการวิจัยรอบแรกให้รศ.ดร.กาญจนาดู หลังจากที่รศ.ดร.กาญจนาได้อ่านเอกสารแล้ว ได้ให้ข้อคิดเห็นพร้อมทั้งให้คำปรึกษาในประเด็นที่นักวิจัยพบปัญหาในสนามดังนี้ 1.หน่วยการเก็บข้อมูล 2.การสรุปผลภาพรวมงานวิจัย	2

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
3.	24 มกราคม 2552	การบรรยายของนักวิจัยใน โครงการวิจัยการใช้สื่อพิธีกรรมแข่ง ชนะนาม คณะนิเทศศาสตร์ ดิ็กพินิต ชั้น ห้อง1208 จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เนื่องจาก รศ.ดร.กาญจนา กำลังสอน วิชาการเปรียบเทียบการวิจัยเชิงคุณภาพ แก่นิสิตปริญญาเอกและโท คณะ นิเทศศาสตร์มาแล้ว ประมาณ 14 ครั้ง และเห็นว่า น่าจะให้ผู้เรียนได้ เห็นกรณีตัวอย่างที่เป็นของจริงจาก รุ่นพี่ จึงได้เชิญคุณณฐมน ซึ่งเป็น นักวิจัยในโครงการเมธีฯ ไป บรรยายให้ผู้เรียนฟัง	ประมาณ 30 คน
4.	29 มกราคม 2552	ประชุมคณะกรรมการจัดการประชุม ประจำปีมหาวิทยาลัยศรีปทุม ณ โรงแรมสยามซิตี้ ประเด็น ตามที่มหาวิทยาลัยศรีปทุมได้เรียน เชิญ รศ.ดร.กาญจนา เข้าร่วมเป็น คณะกรรมการจัดงานการประชุม วิชาการประจำปีของทาง มหาวิทยาลัย ทางเลขานุการได้ จัดการประชุมคณะกรรมการขึ้นเป็น ครั้งแรก เพื่อระดมความเห็นของ คณะกรรมการ	8
5.	31 มกราคม 2552	ประชุมเมธีกับหัวหน้าทีมย่อย ประเด็น 1.การต่อยอดโครงการวิจัยของ สวช. 2.การกำหนดกิจกรรมของโครงการ เมธีในช่วง 6 เดือนสุดท้ายของปีที่ 3	3
6.	1 กุมภาพันธ์ 2552	ปรับแก้สัญญาของ สวช.	2

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
7.	5 กุมภาพันธ์ 2552	เมธีให้คำปรึกษาคุณธเนศนักวิจัย CBR	2
8.	6 กุมภาพันธ์ 2552	การประชุม 10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและก้าวต่อไปในอนาคต	นักวิชาการ 60 ชาวบ้าน 300 รวม 360
9.	6 กุมภาพันธ์ 2552	ประชุมเมธีกับหัวหน้าทีมย่อย สืบเนื่องจากการที่ สวช. สนใจที่จะต่อยอดโครงการวิจัยที่ทางโครงการเมธีได้ร่วมทำกับ สวช. ในการฝึกอบรมนักวิจัยของ สวช.จนได้โครงการจากนักวิจัย สวช. ทั่วประเทศ จำนวน 47 โครงการ สวช. จึงเสนอให้ทางโครงการเมธีดำเนินการต่อใน 2 โครงการย่อยคือ 1. การสังเคราะห์งานวิจัยทั้ง 47 โครงการเพื่อขยายฐานความรู้ของนักวิจัย สวช. ให้กว้างขวางขึ้น 2. การเผยแพร่และการนำประโยชน์จากงานวิจัยไปใช้ ทั้งนี้ ดร.กาญจนาเห็นว่าโครงการนี้ จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัย สวช. รวมทั้งได้โอกาสประสบการณ์การทำงานที่เคยมีมาทั้งหมดของทางโครงการ เช่น บทเรียนเรื่องการสังเคราะห์งาน บทเรียนเรื่องการเผยแพร่ และการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อติดตั้งเสริมศักยภาพของนักวิจัย สวช. ได้ในระยะยาวต่อไป	4
10.	7 กุมภาพันธ์ 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัย อ.เอกธิดาซึ่งได้ร่างโครงการวิจัย	3

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีใน รายการโทรทัศน์ และขณะนี้ ได้รับ ทุนสนับสนุนจากทางมหาวิทยาลัย ศรีปทุมแล้ว โดยมี รศ.ดร.กาญจนา เป็นที่ปรึกษา อ.เอกธิดาได้ส่ง โครงร่างสุดท้ายที่ผ่านการปรับแก้ หลังจากที่ได้รับคำแนะนำจาก รศ.ดร.กาญจนาแล้ว มาส่ง รศ.ดร.กาญจนาได้อ่านและให้ ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย	
11.	8 กุมภาพันธ์ 2552	เมธีให้คำปรึกษานักวิจัย 2 ท่าน ได้แก่ อ.สุคนธ์จิตกำลังศึกษาระดับ ปริญญาโทและทำหัวข้อศึกษาเรื่อง เครือข่ายของกลุ่มละครเพื่อการ พัฒนา” และ อ.พวงชมพู ทำวิจัยเรื่อง”การบริหาร จัดการวิทยุชุมชน จ.ขอนแก่น	3
12.	13 กุมภาพันธ์ 2552	ประชุมหัวหน้าทีมย่อย ประเด็น 1.ติดตามการส่งเคราะห์งานวิจัยของ อ.สมสุข 2.การเตรียมโครงการวิจัย ประเมินผลบุญหรือของ สสส.	3
13.	18 กุมภาพันธ์ 2552	ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ CBR เรื่อง “โลกาภิวัตน์กับการวิจัยท้องถิ่น” ที่มา สืบเนื่องจากการที่ฝ่ายวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น(CBR) สกว.ต้องการจะ ขยายแนวคิดของเจ้าหน้าที่เพื่อให้ ตอบรับกับภารกิจในทศวรรษที่สอง ขององค์กรซึ่งจะขยายแนวคิดและ แนวทางการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	ทีมเมธี 3 เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิจัย เพื่อท้องถิ่น 70 รวม 73

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		จากฐานชุมชนชาวบ้านไปสู่สถาบัน อื่นๆ เช่น องค์กรปกครองท้องถิ่น สถาบันการศึกษาท้องถิ่น ดังนั้น จึง ได้เรียนเชิญทีมวิจัยเมธีอาวุโสไป ช่วยนำเสนอแนวคิดเรื่อง "โลกาภิ วัตน์กับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น"	
14.	20 กุมภาพันธ์ 2552	ประชุมเมธี ประทีน เนื่องจากคณะกรรมการประเมินผล สสส.ได้ทาบทามให้ผศ.กำจร นักวิจัยในโครงการเมธีซึ่งเคยทำ วิจัยประเมินผลสถานการณ์และ บทบาทของ สสส.ในการลดการสูบ บุหรี่เมื่อปี พ.ศ.2550 ขณะนี้ สสส. ได้ดำเนินงานบุหรี่มาเป็นเวลา ประมาณ 8 ปีแล้ว ดังนั้น คณะกรรมการชุดดังกล่าวจึงเห็นว่า น่าจะมีการประเมิน ผลลัพธ์ ผลกระทบ ผลสืบเนื่อง ของการ ทำงานดังกล่าว และได้ทาบทามให้ ทีมวิจัยของผศ.กำจรไปเป็นผู้ ประเมิน อ.กำจรได้ร่างconcept paper ออกมาเมื่อวันที่ 17 ก.พ. 52 โดย รศ.ดร.กาญจนาให้ข้อเสนอแนะ	2
15.	23 กุมภาพันธ์ 2552	ประชุมพิจารณาความก้าวหน้า โครงการวิจัย สกว. เนื่องจาก อ.บุญธรรมและ คณะวิจัยได้นำเสนอโครงการวิจัย และพัฒนาเครือข่ายศิลปินพื้นบ้าน (ดูรายละเอียดโครงการที่แนบมา) โดยที่เครือข่ายนี้ได้ก่อตั้งมานาน มหาวิทยาลัยชุมชนศิลปินพื้นบ้าน	30

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		ศรีวิชัย “มาเป็นเวลา20กว่าปีแล้ว ในปี 2551ทางโครงการฯมีวัตถุประสงค์ที่จะสำรวจและแสวงองค์ความรู้ในการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อขยายเรื่องศิลปะพื้นบ้านไปยังเด็กและเยาวชน และได้ทำโครงการนำเสนอต่อ สกว. ขณะนี้ทางโครงการได้ดำเนินงานไปแล้วเป็นเวลา 6 เดือน และต้องรายงานความก้าวหน้าแก่ สกว. ทาง สกว.จึงได้เรียนเชิญ รศ.ดร.กาญจนาไปเป็นผู้ทรงวุฒิติดตามและประเมินโครงการนี้ เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมา เมื่อ รศ.ดร.กาญจนาได้ทำโครงการวิจัยกับ สกว.นั้น ก็ได้เป็นภาคีกับมหาวิทยาลัย การประชุมที่ผ่านมาจึงมีเป้าหมายและเนื้อหาเพื่อเป็นการติดตามและให้ข้อคิดเห็นแก่ทางโครงการวิจัย	
16.	25 กุมภาพันธ์ 2552	การบรรยายในการประชุมโครงการการบริหารจัดการการสนับสนุนทุน CBMAG ที่มา เนื่องจากคุณรัตนาวดี ซึ่งเคยเป็นนักวิจัยในโครงการเมธีปัจจุบันนี้ ได้ไปทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น และรับผิดชอบโครงการการสนับสนุนทุนแก่นักศึกษาระดับปริญญาโท CBMAG ของภาคเหนือ ซึ่งเริ่มดำเนินการเมื่อปี 2551 และ	77

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		จะทำต่อไปในปีที่ 2 คือ ปี 2552 เท่าที่ผ่านมา ทั้งคณาจารย์ และนักศึกษายังไม่ค่อยเข้าใจในแนวคิดของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้การร่วมงานกับทางโครงการยังไม่ราบรื่นมากนัก คุณรัตนาวดีจึงเห็นว่า หากมีการติดตั้งความเข้าใจ เรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น(CBR)ให้ดีขึ้นแล้ว ก็น่าจะช่วยให้การดำเนินงานต่อไปราบรื่นตรงเป้าหมายมากยิ่งขึ้น จึงเรียนเชิญ อ.กาญจนาไปบรรยาย ผลการสังเคราะห์งาน CBR ซึ่งได้สกัดทั้งแนวคิดและวิธีวิทยาของ CBR ออกมาแสดงได้อย่างชัดเจน และสามารถเป็น guideline สำหรับทำความเข้าใจกับงานCBMAGต่อไปได้	
17.	25 กุมภาพันธ์ 2552	ประชุมนักวิจัยที่มา เนื่องจาก รศ.ดร.กาญจนา ได้เดินทางมาในงานฝึกอบรมอาจารย์และนักศึกษาของโครงการ CBMAG ที่เชียงใหม่ จึงได้ถือโอกาสติดตามงานวิจัยของทีม นักวิจัยทางภาคเหนือ รวมทั้งถือโอกาสสร้างเครือข่ายนักวิจัยในโครงการเมธีซึ่งเข้ามาในโครงการด้วยสถานภาพที่แตกต่างกัน เช่น ดร.ภัทรา เข้ามาในสถานะนิสิตปริญญาเอก อ.ศรัทธาและคณะเข้ามาในโครงการวิจัย ของ สสส.สำนัก 6 เพื่อให้ให้นักวิจัยที่อยู่ในพื้นที่	8

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		ใกล้เคียงกันๆ ได้หนุนช่วยกันต่อไป ประเด็น 1.ผลจากการติดตามงานวิจัยของ สสส. จากทีมวิจัย ม.พายัพ 2.ทีมวิจัย ดร.ภัทรา 3.ทีมวิจัย มรภ.นครศรีธรรมราช	
18.	26 กุมภาพันธ์ 2552	ประชุมคณะทำงานโครงการการ ประเมินผลการทำงานการลดการ บริโภคบุหรืของ สสส.	7
19.	1 มีนาคม 2552	เมธีวิจัยให้ข้อคิดเห็นต่องานวิจัย บ้านปากกล้วย	2
20.	2 มีนาคม 2552	เมธีให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนา TOR โครงการการประเมินผลลัพธ์ และผลกระทบต่อการควบคุมการ บริโภคยาสูบของ สสส.	4
21.	3 มีนาคม 2552	เมธีให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการวิจัย ชุดโครงการ “มาเลเชีย : นัยที่ สำคัญต่อไทย รุ่นที่ 2”	2
22.	3 มีนาคม 2552	การประสานงานนัดประชุมโครงการ บุหรื	9
23.	10 มีนาคม 2552	เมธีให้คำปรึกษานักวิจัย ประเด็น 1.งานวิจัยเรื่องการประกอบสร้าง ความหมายของตัวละครในสื่อ ภาพยนตร์ 2.งานวิจัยเรื่องการใช้สื่อพื้นบ้านสืบ ชะตาเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก 3.งานวิจัยเรื่องการเรียนรู้คุณค่า ทางบวกและปฏิสัมพันธ์ถึงความ จริงของแฟนคลับเกาหลี 4.งานวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อการ เยียวยาผู้ป่วยโรคมะเร็งในเม็ด	5

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		โลहित	
24.	13 มีนาคม 2552	การประชุมคณะทำงานโครงการการประเมินผลการทำงานการลดการบริโภคบุหรืของ สสส.	7
25.	13 มีนาคม 2552	สรุปประเด็นโครงการประเมินผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) ของ สสส. ต่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ	
26.	17 มีนาคม 2552	ข้อคิดเห็นต่องานวิจัยสื่อบุคคลของ อ.จินตวิรัช มหาวิทยาลัยศรีปทุม	2
27.	20 มีนาคม 2552	ประชุมเมธีวิจัยกับนักวิจัย (อ.เจริญเนตร แสงดวงแข)	2
28.	20 มีนาคม 2552	ข้อเสนอแนะของที่ประชุม (โครงการบุหรื)	
29.	24 มีนาคม 2552	ประชุมกลุ่มนักวิจัยบุหรื ประเด็น 1.แจ้งความคืบหน้าในการประสานกับ สสส. 2.แผนการทำงานต่อไป	8
30.	28 มีนาคม 2552	เมธีให้ข้อเสนอแนะกับนักวิจัย (อ.เอกธิดา)	2
31.	28 มีนาคม 2552	นักวิจัย คุณขจิตขวัญสรุปข้อคิดเห็นของคณะกรรมการในการสอบข้อเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความหมายของการขัดขืนอำนาจของสังคมผ่านการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 – 2550”	
32.	10 เมษายน 2552	ประชุมกลุ่มนักวิจัยบุหรืเพื่อศึกษาแนวคิดในการประเมินผลร่วมกัน	9
33.	13 เมษายน 2552	เมธีวิจัยให้ข้อเสนอแนะการเขียนโครงร่างงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	3

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
34.	27 เมษายน 2552	เวทีคืนข้อมูลและถอดบทเรียน โครงการวิจัยติดตามประเมินผลและ พัฒนาชุดความรู้เพื่อนำไปใช้จัดทำ เป็นหลักสูตรด้านการพัฒนาเด็ก และเยาวชนในการดูแลของกรมคุม ประพฤติด้วยกระบวนการละคร	20
35.	27 – 28 เมษายน 2552	กิจกรรมภายใต้โครงการเมธีวิจัย นักวิจัย ⇨ กุลนารี เสือโรจน์ เป็นกิจกรรมสร้างความรู้ ความ เข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการ วิทยุชุมชนให้กับนักศึกษาทั้งความ เข้าใจตามกรอบแนวคิดทางวิชาการ และความเข้าใจจากประสบการณ์ จริงหลังจากลงไปสัมผัสวิทยุชุมชน ภาคสนาม เพื่อ นำ มา สู่ การ คิด วางแผนโครงการวิทยุชุมชน ธรรมชาติศาสตร์ตามที่ได้รับมอบหมาย งาน	70
36.	3 พฤษภาคม 2552	ประชุมเมธีกับหัวหน้าทีมย่อย ประเด็น 1.การเตรียมงานประชุมประจำปี 2552 2.การแบ่งความรับผิดชอบและการ จัดประชุมสัปดาห์เพื่อแบ่งงาน	3
37.	10 พฤษภาคม 2552	เมธีวิจัยให้ข้อเสนอแนะกับงานบ้าน ปากล้วย	3
38.	15 พฤษภาคม 2552	ประชุมศึกษาข้อมูลร่วมกันของกลุ่ม นักวิจัยบุรี	8
39.	15 พฤษภาคม 2552	การประสานงานประชุมงานบุรี	12
40.	15 พฤษภาคม 2552	ประชุมเตรียมความพร้อมในการจัด กิจกรรมประชุมวิชาการ	6
41.	16 พฤษภาคม 2552	การกำหนดวิทยากรเพื่อนำเสนอ	18

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		ผลงานในการประชุมวิชาการ	
42.	17 พฤษภาคม 2552	เมธีวิจัยให้ข้อคิดเห็นต่อ แบบสอบถามของ อ.เอกธิดา	2
43.	17 พฤษภาคม 2552	การติดตามเอกสารและการเงินของ โครงการบุหรี	4
44.	27 พฤษภาคม 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัย (อ.เอกธิดา)	2
45.	28 พฤษภาคม 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัย 2 ท่าน คือ อ.สุคนธ์จิต วงษ์เผือก และ อ.ศศิสพส จิตรวานิชกุล	3
46.	3 มิถุนายน 2552	ประชุมปรึกษาโครงการบุหรี	5
47.	4 มิถุนายน 2552	เมธีให้ข้อเสนอแนะการปรับแก้ ผลงานวิจัยโครงการบ้านปากกล้วย	5
48.	5 มิถุนายน 2552	เมธีให้ข้อเสนอแนะต่อการประเมิน โครงร่างงานวิจัยของ อ.จินตวีร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม	2
49.	6 มิถุนายน 2552	เมธีให้ข้อเสนอแนะต่อการเขียน แบบสอบถามของ อ.เอกธิดา	2
50.	10 มิถุนายน 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัย (ผศ.บุษยากร ตีระพฤติกุลชัย)	2
51.	10 มิถุนายน 2552	ได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายใน การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อทำ ความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โครงการสนับสนุนทุนพัฒนาคนรุ่น ใหม่ด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นระดับ ปริญญาโท (CBMAG) และ CBR นักวิชาการ ในวันที่ 26 มิถุนายน 52	2
52.	12 มิถุนายน 2552	การให้ข้อคิดเห็นของเมธีวิจัยต่อ แผนงานการสื่อสารของสภาวิจัย แห่งชาติ	2
53.	12 มิถุนายน 2552	ประชุมโครงการวิจัยบุหรี ประเด็น	8

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		1. รายงานความก้าวหน้าการ เช้นสัญญา 2. ติดตามเอกสาร 3. แบ่งภาระหน้าที่ 4. ติดตามงาน	
54.	13 มิถุนายน 2552	เมธีวิจัยรับเป็นที่ปรึกษางานวิจัย เรื่อง “แนวทางการพัฒนาบทบาท และศักยภาพการสื่อสารของศูนย์ เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในภาค การเกษตรตามความต้องการของ ชุมชนลุ่มน้ำ อ.บางเลน จ.นครปฐม” โดย สุชาดา แสงดวงดี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม	2
55.	25 มิถุนายน 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัยในการ ร่างโครงการวิจัยเรื่อง “การสื่อสาร เพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วน ร่วม” บ้านอีเซ จ.ศรีสะเกษ โดย รัตติกาล เจนจัด	2
56.	27 มิถุนายน 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัย ประเด็น เนื่องจาก รศ.ดร.สมสุขได้รับทุน สนับสนุนการทำวิจัยเรื่อง “การ สังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องสื่อ พิธีกรรม” จาก สกอ./สกว. และจะ ไปนำเสนอผลการวิจัยในปีที่ 1 ใน เดือนตุลาคมนี้ รศ.ดร.สมสุขได้นำ ร่างผลการวิจัยมานำเสนอเพื่อให้ รศ.ดร.กาญจนาให้ข้อเสนอแนะ ดังนี้ 1.การใช้แนวคิดเรื่องRitual as communication 2.วิธีวิทยา	3

ลำดับที่	วันที่	รายละเอียดกิจกรรม	จำนวน ผู้เข้าร่วม (คน)
		3.การใช้เกณฑ์จัดสถานภาพ 4.การตอบโจทย์เรื่องบทบาทหน้าที่ นักวิจัยยังเกาะติดกับฐานความรู้เก่า 5.การใช้ตัวแปรเรื่อง”บริบทชุมชน”	
57.	1 กรกฎาคม 2552	ประชุมกลุ่มนักวิจัยบุรี ประเด็น 1. การติดตามเอกสาร 2. การทบทวนวัตถุประสงค์ 3. ผลการวิเคราะห์ 4. การจัดประเภทเครือข่าย 5. ลักษณะพิเศษของการวิจัย ประเมินผล	7
58.	3 กรกฎาคม 2552	เมธีวิจัยการให้คำปรึกษานักวิจัย (ผศ.กำจร หลุยยะพงศ์)	2
59.	4 กรกฎาคม 2552	เมธีวิจัยให้คำปรึกษานักวิจัย (รศ.ดร.สมสุข หินวิมาน)	2
60.	10 กรกฎาคม 2552	เมธีวิจัยให้ข้อเสนอแนะต่อการ ปรับแก้แบบสอบถามของ อ.เอกธิดา	2
61.	12 กรกฎาคม 2552	การประชุมวิชาการโครงการเมธี วิจัยอาวุโส ปีที่3/2552 “บทเรียนดีๆ ใน 3 ปีที่ได้รับ : การ สื่อสารเพื่อชุมชน”	256
62.	16 กรกฎาคม 2552	การติดตามงานของโครงการบุรี	9
63.	19 กรกฎาคม 2552	ประชุมเพื่อปิดโครงการเมธี	9

2.ผลงาน

2.1ผลงานนักวิจัย (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.)

ในช่วง6 เดือนสุดท้ายนี้ เป็นช่วงที่มีผลงานของนักวิจัยจำนวนมาก ในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็น
โครงร่างวิทยานิพนธ์ ตัวเล่มวิทยานิพนธ์ โครงร่างการวิจัย รายละเอียดวิชาการสอน จำนวน 29 ชิ้น
ดังนี้

1) โครงร่างงานวิจัยของ อ.เอกธิดา เสริมทอง คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม เรื่อง “ทัศนคติของผู้ชมสตรีต่อการนำเสนอภาพลักษณ์สตรีในรายการข่าว และรายการโทรทัศน์”

2) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของ นายอภิชา น้อมศิริ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีเครือข่ายสุขภาพ” โดยกองสุขศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพกระทรวงสาธารณสุข

3) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของ นัฏกร บุญมาเลิศ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “พัฒนาการการแสดงสิทธิและเสียงของ “เครือข่ายคนดูหนึ่ง”

4) วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของ พวงชมพู ไชยอาลา นิสิตปริญญาเอก คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “การศึกษาเรื่องการบริหารจัดการสื่อเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย ศึกษากรณีวิทยุชุมชนเมืองนครขอนแก่น”

5) รายงานการวิจัยของ อ.สุคนธ์จิต วงษ์เผือกและคณะ เรื่อง “โครงการติดตามประเมินผลและพัฒนาชุดความรู้เพื่อนำไปใช้จัดทำเป็นหลักสูตรด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนในการดูแลของกรมคุมประพฤติด้วยกระบวนการละคร” ได้รับการสนับสนุนทุนจากกรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม

6) เอกสารเรื่องบทแนะนำ "คุณลักษณะ" และ "วิธีวิทยา" ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เอกสารประกอบการนำเสนอการสัมมนาเรื่อง "10 ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและก้าวต่อไปในอนาคต" วันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ 2552 ณ โรงแรมสยามซิตี้ ถนนศรีอยุธยา กรุงเทพฯ

7) เอกสารสรุป การสังเคราะห์เรื่อง “8 ปีของงานภาคกลาง/ตะวันตก/ตะวันออกใน 10 ปี แห่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)” โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มีนาคม 2552

8) โครงร่างวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ น.ส.พัชรา เอี่ยมกิจการนิสิตปริญญาเอก คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “การพัฒนาแบบจำลองการผสมผสานพลังการรณรงค์-การให้การศึกษาเพื่อควบคุมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แก่เด็กและเยาวชนในสถานศึกษา” มีนาคม 2552

9) ประมวลการสอน (Course Syllabus) รายวิชา 800 – 407 วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อชุมชน (Community Broadcasting) จำนวนหน่วยกิต 3 (2-2-5) โดย อ.เจริญเนตร แสงดวงแข คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

10) แบบเสนอโครงการวิจัยประกอบการเสนอของบประมาณของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2553 ประเภททุนวิจัยนวัตกรรม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ป่าไม้) เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา ป่าชุมชนโนนใหญ่ กิ่งอำเภอศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ โดย อาจารย์ ดร.นิษฐา หุ่นเกษม มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และ รัตติกาล เจนจัด

11) โครงร่างการวิจัยเรื่อง “ศักยภาพของสื่อบุคคลกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน” เสนอโดย ดร.จินตวีร์ เกษมสุข หัวหน้าสาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยศรีปทุม

12) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของ ผศ.กำจร หลุยยะพงศ์ เรื่อง “การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในสังคมไทย”

13) แบบเสนอโครงร่างการวิจัยเรื่อง “ การวิจัยและการพัฒนา ‘ซีดะ’ สู่ชุมชนป่าชิง อ.จะนะ จ.สงขลา” โดย อ.ปรีดา นัคนะ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นำเสนอต่อฝ่ายวิจัยท้องถิ่น สกว. 6 เมษายน 2552

14) โครงการวิจัยเรื่อง “โครงการเผยแพร่ และนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ของชุดโครงการ “การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรม และชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม” โดย ผศ.ดร.ภัสวดี นิติเกษตรสุนทรและคณะ นำเสนอต่อ สวช. (ฉบับส่ง สวช. 3 ก.พ.52)

15) ข้อเสนอโครงการการประเมินผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) จากการทำงานของ สสส. : ด้านการควบคุมการบริโภคยาสูบ โดย ผศ.กำจร หลุยยะพงศ์และคณะ ได้รับทุนสนับสนุนจาก สสส. 30 เมษายน 2552

16) ผลการสังเคราะห์แบบlogic model โครงการประเมินผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) จากการทำงานของ สสส. : ด้านการควบคุมการบริโภคยาสูบ โดย อ.ทิมพร เอี่ยมเรไร 2 มิ.ย. 2552

17) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของ ณัฐวิภา สีนสุวรรณ เรื่อง “การวิเคราะห์ตัวบทและถอดรหัสความหมายเชิงสัญลักษณ์ของโฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในสังคมไทย”

18) โครงร่างการวิจัยเรื่อง “ทัศนคติของคนมาเลเซียเชื้อสายไทยในรัฐไทรบุรีต่อบทบาททางสังคมและแนวทางการสืบสานวัฒนธรรมไทย” โดย ทศนาดี แก้วสนิท นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำเสนอเพื่อขอรับการสนับสนุนจากฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว.

19) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของ นพวรรณ ดุจศรีวัชร นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรื่อง “การเปรียบเทียบวิธีการนำเสนอของผู้ประกาศข่าวตระกูลต่าง ๆ ในรายการข่าวโทรทัศน์”

20) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของ ผศ.บุษยากร ตีระพุดติกุลชัย เรื่อง “กระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายในพิธีกรรมงานศพ”

21) วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเรื่อง “บทบาทสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวน อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี” ของ น.ส.ภัททิรา วิริยะสกุลธรณ์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

22) วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์

หัวข้อวิทยานิพนธ์ “การบริหารจัดการวิทยุชุมชนภาคประชาชนเพื่อการพัฒนาสู่ความยั่งยืนกรณีศึกษา วิทยุชุมชนปฐมสาคร จังหวัดสมุทรสาคร” โดย น.ส.กุลนารี เสือโรจน์

23) ผลการสังเคราะห์โครงการประเมินผลผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) จากการดำเนินงานของ สสส. : ด้านการควบคุมการบริโภคยาสูบ โดย น.ส.ขจิตขวัญ กิจวิศาละ นักวิจัยในโครงการประเมินผลบูรณาการ สสส.

24) รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “การพัฒนาสื่อบุคคลในชุมชนสำหรับการสื่อสารเพื่อสุขภาพของหมู่บ้านปากกล้วย ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” โดย อ.ศิริไล ลิ่มจิระจรัส อ.ศรัทธา ไรจนสุพจน์ อ.จารุณี สะอาดไพร คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ ได้รับสนับสนุนจาก สสส.

25) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เรื่อง “ความเป็นจีนในการเล่าเรื่องของภาพยนตร์จีนแผ่นดินใหญ่นายระดับสากลระหว่างปี ค.ศ. 2000-2008 โดย ภัทรภร ัญญูเสรี นิสิตปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

26) โครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เรื่อง “กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์โครงการสร้างสรรค์คนพันธุ์อาของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา” โดย น.ส.รินทร์ขวัญ เอี่ยมสะอาด นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

27) สรุปรายงานการวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้วิทยุชุมชน: กระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน จ.อ่างทอง” โดย ดร.มล.สรสิริ วรวรรณ ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกอ./สกว.

28) ร่างโครงร่างแรกโครงร่างวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของ อ.ทิมมพร เอี่ยมเรไร เรื่อง “การสื่อสารอัตลักษณ์ “ความเป็นชาติไทย” ผ่านศิลปะมวยไทย”

29) ความก้าวหน้าของนักวิจัยในโครงการ อ.วาริพิน มงคลสมัย 23 มิถุนายน 2552

2.2 ผลงานที่ตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ค)

จำนวน 13 ชิ้น

1) กัจจกร หลุยยะพงศ์ (2552)

“อัตลักษณ์และความสามารถในการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ อ.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตรในการทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชน” วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 1:1 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

2) กัจจกร หลุยยะพงศ์ (2552)

“วาทกรรมความงาม/ไม่งามของสตรีสูงอายุในหนัง” ใน รวมบทความและบรรณานุกรมว่าด้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ปิยดา ชลวร (บรรณาธิการ) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3) ภัททิรา วิริยะสกุลธรณ์ กาญจนา แก้วเทพ

“บทบาทสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไท-ยวน” วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 2552/4 คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4) กาญจนา แก้วเทพ “บทแนะนำ “คุณลักษณะ” และ “วิธีวิทยา” ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ตีพิมพ์ใน จดหมายข่าว “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ปีที่10 ฉบับที่1 มกราคม-กุมภาพันธ์ 2552 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

5) พีรภา สุวรรณโชติ กาญจนา แก้วเทพ

“การสื่อสาร ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง และการเรียนรู้คุณค่าทางบวกจากศิลปินนักร้องเกาหลีของกลุ่มแฟน” วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่2552/4 คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6) กาญจนา แก้วเทพ (2552)

“โทรทัศน์กับวัฒนธรรมแห่งเวลา” วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 2552/4 คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7) ทิพย์พัญญู กฤษณสุนทร (2552)

การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 2552/4 คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8) ภัทรา บุรารักษ์ (2552)

“โทรทัศน์ส่วนภูมิภาค : การกำเนิด การดำรงอยู่และการพัฒนา ” วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 2553/1 คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

9) powerpoint ของ คุณกุลนารีบรรยายนักศึกษาปริญญาโท คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 25 มกราคม 2552

10) powerpoint ผศ.กำจร บรรยายแก่นิสิตปริญญาโท นิเทศศาสตรพัฒนการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 27 มิถุนายน 2552

11) กาญจนา แก้วเทพ (2552)

8 ปีของงานภาคกลาง/ตะวันตก/ตะวันออกใน 10 ปี หน่วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีนาคม 2552

12) powerpoint รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ชุติวิชาการสร้างสรรค์ในงานนิเทศศาสตร์ หน่วยที่ 2 “ทฤษฎีการสื่อความหมาย” เดือนมีนาคม 2552

13) powerpoint รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ชุติวิชาทฤษฎีการสร้างสารในงานนิเทศศาสตร์ หน่วยที่ 3 “ทฤษฎีการสร้างสาร” เดือนมีนาคม 2552

2.3. ผลงานเอกสารประกอบการอบรม (ภาคผนวก ง)

รายชื่อเอกสารที่ใช้ในการอบรม/ ประกอบการบรรยาย	หมายเหตุ
1) Powerpoint บทแนะนำ "คุณลักษณะ" และ "วิธีวิทยา" ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ	เอกสารประกอบการนำเสนอการสัมมนา เรื่อง "10 ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: คุณค่า และความหมายต่อสังคมไทยและก้าว ต่อไปในอนาคต" วันที่ 6-7 ก.พ. 2552 ณ โรงแรมสยามซิตี้ ถ.ศรีอยุธยา กรุงเทพฯ
2) Powerpoint คุณลักษณะและวิธีวิทยา ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ	การประชุมโครงการการบริหารจัดการ สนับสนุนทุน CBMAG สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ท้องถิ่น) วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2552 ณ โรงแรม ฮอลิเดย์ การ์เด็นท์ เชียงใหม่
3) การใช้สื่อพิธีกรรมแซงชะนาคเพื่อ เสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีชาวไทโส้ บ้านโพนจาน อ.โพนสวรรค์ จ.นครพนม โดย ณฐมน บัวพรหมมี	บรรยายแก่นิสิตปริญญาโท devcom วันที่ 24 มกราคม 2552
4) ทฤษฎีการสื่อความหมาย โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ	ชุดวิชาการสร้างสารในงานนิเทศศาสตร์ หน่วยที่ 2 : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
5) Powerpoint เติมความรู้ “โลกาภิวัตน์” สำหรับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รศ.ดร.สมสุข หินวิมาน	18 กุมภาพันธ์ 2552 กลุ่มศึกษานักวิจัย เพื่อท้องถิ่น (CBR)
6) การบริหารจัดการวิฑูรุษชุมชน โดย กุลนารี เสือโรจน์	เอกสารประกอบการบรรยาย 27 เมษายน 2552
7) หน่วยที่ 11 ทฤษฎีการสื่อสารกับโลกา ภิวัตน์ โดย รศ.ดร.สมสุข หินวิมาน	เอกสารประกอบการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ CBRเรื่อง”โลกาภิวัตน์กับการวิจัย ท้องถิ่น” วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552 ห้องลิต 1 มรภ.สวนดุสิต กรุงเทพฯ
8) Powerpoint บทแนะนำ “คุณลักษณะ” และ “วิธีวิทยา” ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ	การประชุม “10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น : คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและ ก้าวต่อไปในอนาคต” วันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ 2552

รายชื่อเอกสารที่ใช้ในการอบรม/ ประกอบการบรรยาย	หมายเหตุ
	โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพฯ
9) ทฤษฎีการสร้างสาร โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ	ชุดวิชาการสร้างสารในงานนิเทศศาสตร์ หน่วยที่ 3 : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
10) บทแนะนำ "คุณลักษณะ" และ "วิธีวิทยา" ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ	เอกสารประกอบการบรรยาย โครงการการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อทำ ความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วันที่ 26-28 มิถุนายน 2552 ห้อง C411 อาคารเจ้าคุณทหาร คณะ เทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณ ทหารลาดกระบัง

2.4. งานบริการ(ภาคผนวก จ)

วันที่	รายการ
22 ธันวาคม 2551	อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีปทุมแต่งตั้ง รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เป็น คณะกรรมการที่ปรึกษาจัดงานประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยศรีปทุม ครั้งที่ 4 ปีการศึกษา 2552
31 มกราคม 2552	รองอธิการบดี ปฏิบัติหน้าที่แทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีปทุมเรียนเชิญ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในงานวิจัยเรื่อง"ทัศนคติของ ผู้ชมสตรีต่อการนำเสนอภาพลักษณ์สตรีในรายการข่าว และรายการละคร โทรทัศน์" โดย อ.เอกธิดา เสริมทอง
4 กุมภาพันธ์ 2552	คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ให้ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ พิจารณา ตรวจแก้ไขและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหลักสูตรศิลปศาสตรมหา บัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ
18 กุมภาพันธ์ 2552	Power Point "เติมความรู้โลกาภิวัตน์ สำหรับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" สำหรับกลุ่มนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น CBR โดย รศ.ดร.สมสุข หินวิมาน
26 กุมภาพันธ์ 2552	ให้การสนับสนุนด้านเอกสารกับคุณรัตนวดี
24 เมษายน 2552	อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีปทุมประกาศแจ้งการดำเนินงานวารสาร ศรีปทุมปริทัศน์โดยมอบหมายให้ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เป็น

วันที่	รายการ
	บรรณาธิการฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
28 เมษายน 2552	รองอธิการบดี ปฏิบัติหน้าที่แทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีปทุมทำหนังสือเชิญ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เป็นกองบรรณาธิการวารสารศรีปทุมปริทัศน์
10 มิถุนายน 2552	ผศ.พีรชัยได้เรียนเชิญ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เป็นวิทยากรบรรยายในการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อทำความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการสนับสนุนทุนพัฒนาคณะรุ่นใหม่ด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นระดับปริญญาโท (CBMAG) และ CBR นักวิชาการ
29 มิถุนายน 2552	ผู้ช่วยผู้อำนวยการสำนักงานมาตรฐานวิชาการ ม.รังสิต เรียนเชิญ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพเป็นผู้ทรงคุณวุฒิประเมินผลงานทางวิชาการ
	รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ได้รับเชิญให้เป็นกองบรรณาธิการวารสารภาษาและวัฒนธรรม ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

3.ความเห็นของผู้วิจัย

3.1.กิจกรรมหลักที่ดำเนินการ

เนื่องจากในช่วงระหว่างเดือนมกราคม – กรกฎาคม 2552 นี้ เป็นช่วง 6 เดือนของปีที่ 3 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของโครงการฯ ดังนั้น กิจกรรมหลักๆ จึงแตกต่างจากช่วงเวลาที่ผ่านมา กล่าวคือทางโครงการฯ ไม่ค่อยมีการจัดการประชุมพบปะขนาดใหญ่ (ยกเว้นการจัดประชุมประจำปีเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2552) เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่นักวิจัยส่วนใหญ่กำลังเขียนวิเคราะห์รายงานการวิจัย ดังนั้น กิจกรรมหลักจึงเป็นการให้คำปรึกษาของเมธีต่อนักวิจัยเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มย่อยๆ อย่างไม่กี่ตาม เนื่องจากเป็นช่วงสุดท้ายของโครงการ จึงพบว่า ผลงานของนักวิจัยและผลผลิต (output/outcome) ของโครงการจะมีมากอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับช่วงก่อนหน้านี้ output/outcome เหล่านี้ มิได้จำกัดอยู่ที่ตัวเมธีเท่านั้น หากแต่นักวิจัยทั้งระดับรุ่นกลางและรุ่นใหม่สามารถสร้างสรรค์ได้ตามระดับของตนเอง เช่น การเขียนรายงานการวิจัย การเขียนบทความเผยแพร่ การเป็นวิทยากร เป็นต้น

3.2.การประเมินงานตามวัตถุประสงค์

3.2.1 การพัฒนานักวิจัย

ผู้รับผิดชอบโครงการมีความเห็นว่า เป้าหมายของการพัฒนานักวิจัยให้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถทำวิจัยตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนานั้น สามารถดำเนินการได้สำเร็จอย่างมาก นักวิจัยเกือบ 70 ท่านที่มาร่วมในโครงการฯ มีความสามารถที่จะเขียนโครงร่างวิจัยที่ได้รับการ

สนับสนุนจากสถาบันต่าง ๆ (ดูผลงานวิจัยของนักวิจัยในช่วง 3 ปีในเอกสาร "ข้อมูลโครงการเมธี 2549-2552" ประกอบ) และในโครงการนี้สามารถสร้างงานวิจัยทั้งขนาดเล็ก (ระดับบุคคล) และระดับชุดโครงการได้เกือบ 20 โครงการ

สำหรับนักวิจัยที่เป็นนิสิตนักศึกษาก็สามารถพัฒนาหัวข้อโครงร่างการวิจัยเพื่อทำวิจัยได้สำเร็จ รวมทั้งหลายท่านสามารถทำวิทยานิพนธ์โดยสอบผ่านได้ในระดับดีมาก ซึ่งผู้รับผิดชอบโครงการวิเคราะห์ว่า การเรียนรู้การทำงานวิจัยในบรรยากาศที่มี "พี่เลี้ยง" (Mentor) ในหลาย ๆ ระดับ ทั้งระดับอาวุโส ระดับกลาง และระดับใหม่ เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของนักวิจัยให้มีความรวดเร็วขึ้นแต่ยังรักษาประสิทธิภาพ/คุณภาพของนักวิจัยไว้ได้ รวมทั้งนักวิจัยรุ่นพี่ที่ได้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเอง ก็ได้พัฒนาตัวเองอย่างมากเช่นกัน

ความสามารถของนักวิจัยในโครงการนั้น แสดงออกได้ในหลายรูปแบบเช่น

- สามารถเขียนโครงการวิจัยที่ดีจนได้รับการพิจารณาให้การสนับสนุนด้านเงินทุนจากสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันการศึกษาที่สูงศักดิ์ สกอ. สกว. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และ สสส. เป็นต้น
- สามารถเขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์หรือเขียนรายงานวิทยานิพนธ์ได้แล้วเสร็จและสอบผ่านได้คะแนนในระดับดีมาก
- การได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรหรือผู้ทรงคุณวุฒิในการบรรยายให้แก่ นิสิตนักศึกษา ระดับปริญญาเอก/ปริญญาโท นักวิจัยท้องถิ่น นักพัฒนา เจ้าหน้าที่รัฐหรือชาวบ้านทั่วไป ถึงแม้ว่านักวิจัยในโครงการจะสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโทเท่านั้น
- นักวิจัยสามารถเขียนผลงานการศึกษาค้นคว้าที่มีคุณภาพในระดับที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการที่มีผู้อ่านประเมินได้จำนวนมาก
- นักวิจัยของโครงการฯ สามารถเข้าทำงานในสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียง ได้รับการเลื่อนขั้นทางการงาน (ดูข้อมูลความก้าวหน้าของนักวิจัยจากเอกสาร "ข้อมูลโครงการเมธี 2549-2552" ประกอบ)
- นักวิจัยสามารถดำเนินการวิจัยได้หลายประเภทมากขึ้น ทั้งงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิทยาทั่วไป งานวิจัยแบบถอดบทเรียนซึ่งต้องใช้การวิจัยเอกสารเป็นหลัก การวิจัยประเมินผลซึ่งต้องการความแม่นยำในการทำวิจัยอย่างมาก

จากผลงานที่พิสูจน์เป็นรูปธรรมดังกล่าว ทำให้ทางโครงการฯ ได้รับการติดต่อจากทั้งระดับนักวิจัยเป็นรายบุคคลและสถาบันการศึกษา (เช่น สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยศรีปทุม คณะธุรกิจ การเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีเจ้าคุณทหารลาดกระบัง มรภ.นครปฐม มรภ.พระนครศรีอยุธยา) ขอเข้ามาร่วมงานกับทางโครงการฯ อยู่ตลอดเวลา จำนวนนักวิจัยใหม่จึงเพิ่มขึ้นอยู่อย่างสม่ำเสมอ

3.2.2 การสร้างชุดความรู้เรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในกระบวนการทัศน์ใหม่

เป้าหมายนี้ก็สามารถบรรลุได้เป็นอย่างดี ชุดความรู้ใหม่ทั้งในทางทฤษฎีและแนวทางการวิจัยนั้น นอกจากจะถูกติดตั้งในตัวบุคคลแล้ว ก็ยังแสดงอยู่ในเอกสารงานเผยแพร่ของโครงการ ทั้งเป็นบทความและหนังสือเล่ม ๆ ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 50 ชิ้น (ดูงานเผยแพร่ของโครงการฯ จาก

เอกสาร "ข้อมูลโครงการเมธี 2549-2552"ประกอบ) ชุดความรู้เหล่านี้มิได้ถูกผลิตโดยเมธีเท่านั้น หากแต่มาจากการร่วมกันผลิตของนักวิจัยทุกระดับในโครงการฯ

สำหรับชุดความรู้ที่โดดเด่นนั้น จะประมวลอยู่ในหนังสือเล่มล่าสุดของโครงการฯ คือ "สื่อเล็กๆ ที่น่าใช้ในงานพัฒนา" (กรกฎาคม 2552) และเอกสารของ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ในการประชุมประจำปี (12 กรกฎาคม 2552) ที่ระบุว่า ชุดความรู้ที่ตกผลึกนั้น มีอยู่ 3 เรื่องใหญ่ คือ เรื่องไตรลักษณ์ทางทฤษฎีที่ต้องใช้ในการวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนา การค้นพบคุณูปการของ "สื่อเล็กๆ" และการบูรณาการการสื่อสาร ชุดความรู้ดังกล่าวนี้จะเป็นโคมช่วยส่งทางการวิจัยในสาขาวิชานี้ต่อไปในอนาคต

3.2.3 การพัฒนาเครือข่ายและประชาคมวิชาการ

ตลอดเวลา 3 ปีที่ผ่านมา ทางโครงการฯได้ทำหน้าที่เสมือนเป็น "ตัวเชื่อมต่อ" และ "ผู้สนับสนุน" (Promoter) ให้ผู้ที่มีความสนใจเรื่องกระบวนการใหม่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ได้มา"พบปะกัน"ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์ประชาคมวิชาการขึ้นมา

สำหรับนักวิจัยที่ได้มีโอกาสร่วมมือกันทำงานใน"ชุดโครงการ" เช่น ชุดโครงการวิจัยของ สวช. การวิจัยประเมินผลการบริโภคบุหรี่ย ของ สสส. รูปแบบนี้เป็นเครือข่ายนักวิจัยที่มีความเข้มข้นอย่างยิ่ง นอกจากนั้น ก็ยังมีรูปแบบอื่นๆ เช่น การจัดประชุมวิชาการต่างๆ เช่น การจัดประชุมการสนับสนุนทุนแก่นักศึกษาของฝ่ายวิจัยท้องถิ่น (CBMAG) เป็นต้น

กิจกรรมการหนุนช่วยกันในความสัมพันธ์แบบเครือข่ายนั้นมีปรากฏอยู่ตลอดเวลา เริ่มตั้งแต่ การเชิญนักวิจัยในเครือข่ายไปเป็นวิทยากร ไปช่วยบรรยาย เป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัย ผู้เขียนบทความลงวารสาร การแลกเปลี่ยนเอกสารทางวิชาการ การแจ้งข้อมูลเรื่องแหล่งเงินทุน ฯลฯ ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายดังกล่าวนี้เป็นกลไกที่สำคัญของการพัฒนาวิชาการให้เข้มแข็งต่อไป

ความสำเร็จของการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งนั้น ปรากฏเป็นหลักฐานในการจัดงานประชุมประจำปี ที่ 3 ของโครงการเมธี ซึ่งได้รับความร่วมมือจากเครือข่าย เริ่มตั้งแต่การเป็นเจ้าภาพร่วมกับการช่วยประชาสัมพันธ์ การมาร่วมนำเสนอผลงาน การสนับสนุนงบประมาณ สถานที่ และบริการต่างๆ จำนวนคนที่มาประชุมมีถึง 300 กว่าท่าน ซึ่งเป็นทั้งนิสิตนักศึกษาในทุกระดับ (ปริญญาเอก โท ตรี) จากสถาบันการศึกษา เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ ผู้ปฏิบัติงานจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน จากสถาบันทั่วประเทศ มากกว่า 70 แห่ง

3.2.4 การนำความรู้จากงานวิจัยไปใช้

รูปแบบหลักของการใช้ประโยชน์ของความรู้ในโครงการฯนั้น จะเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์ใน 2 ลักษณะ คือ การใช้ในสถาบันการศึกษา และใช้ในหน่วยงานภาคปฏิบัติ

สำหรับการใช้ประโยชน์ในแบบแรก นอกเหนือจากการนำเสนอของผลงานวิจัยไปสอนแล้ว ทางโครงการฯได้รับรายงานจากนักวิจัยว่า ได้นำเอาเนื้อหาจากการวิจัยไปเปิดสอนเป็น"รายวิชา"ในหลักสูตรเลย ซึ่งทำให้มีสถานภาพที่มั่นคงยิ่งขึ้น

สำหรับการใช้ประโยชน์ในแบบที่สอง หน่วยงานภาคปฏิบัติการที่เป็นกัลยาณมิตรของทางโครงการฯ เช่น สวช. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่นนั้น อาจถือได้ว่า ทางโครงการฯ ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา"นักวิจัย"ของสถาบันเหล่านี้ ดังที่ปรากฏว่า ในการจัดประชุมประจำปีที 3 (12 กรกฎาคม 2552) ที่ผ่านมานักวิจัยของ สวช.สามารถนำเสนอผลงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างน่าพอใจ และเนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ ผลจากการวิจัยจึงจะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างทันที

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้รับผิดชอบโครงการและนักวิจัยที่ร่วมในโครงการฯต่างให้ความเห็นที่เป็นเอกฉันท์ว่า การมีโครงการเมธีวิจัยอาวุโสเช่นนี้ เป็นประโยชน์อย่างสูงสุดและล้ำค่าต่อการ "สร้างคน สร้างงาน สร้างความรู้ และสร้างเพื่อน" ทางโครงการฯมีความมั่นใจว่า อีกสักราว 5 ปี ในอนาคต โฉมหน้าของวงการการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะต้องปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดี ไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และเป็นการสื่อสารเพื่อความดีงามของสังคมไทยอย่างแท้จริง

3.3.บทเรียนที่ได้รับ

3.3.1 ขอบเขตของการสร้างนักวิจัย

ในโครงการเมธีฯนี้ได้ทดลองที่จะสร้างนักวิจัยที่มีขอบเขตกว้างขวางจากทุกระดับชั้น ตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงเอก ตั้งแต่บัณฑิตศึกษาถึงระดับครูในท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบพบว่า วิธีการสร้างนักวิจัยที่หลากหลายประเภทมีความยากง่าย มีคุณูปการที่ต่างกัน กล่าวคือ สำหรับนักศึกษานั้นสามารถพัฒนาความรู้และทักษะการวิจัยได้ง่าย เนื่องจากสามารถทุ่มเทเวลาและทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ แต่ทว่า เมื่องานวิจัยเสร็จแล้ว ทั้งตัวบุคคลและผลงานอาจจะมีผลต่อภาคปฏิบัติการได้น้อยหรือได้ยาก ส่วนบรรดาคณาจารย์ในท้องถิ่น (เช่น อาจารย์ มรภ.หรือ ครูในโรงเรียน) จะทำการวิจัยได้ลำบากเพราะมีเงื่อนไขบีบรัดหลายประการ แต่หากสร้างได้สำเร็จแล้ว จะมีคุณูปการโดยตรงและทันทีต่อการพัฒนาชุมชน

หรือกล่าวได้ง่ายๆว่า หากหวังผลระยะสั้นทันที การทำงานกับคณาจารย์ในท้องถิ่นอาจจะดีกว่า แต่หากคาดหวังถึงการสร้างบุคลากรระยะยาว คงต้องเน้นการสร้างนิสิตนักศึกษา อย่างไรก็ตาม ในอนาคต ควรมีการแยกกลุ่มนักวิจัยให้เป็นประเภทเดียวกันสลับกันไปบ้าง

3.3.2 การสร้างคนและสร้างงานเขียน

แม้ว่า จะมีการผลิตผลงานเขียนออกมามาก แต่ทว่า ผลงานที่เป็นลักษณะตำราที่มีคุณภาพสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนได้ ก็ยังมีอยู่น้อยมาก ทั้งๆที่ ในสาขาการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามทัศนะใหม่นี้ ยังมีงานตำราอยู่น้อยมาก ที่มีอยู่ก็กระจัดกระจาย ผู้ที่สนใจไม่สามารถเข้าถึง ดังที่ปรากฏเสมอว่า นักวิจัยในท้องถิ่นไม่สามารถเข้าถึงงานวิจัยที่ต้องการได้ แต่เนื่องจากตัวเมธีมีภารกิจการสร้างคน ซึ่งกินทรัพยากรเวลาอย่างมาก จึงไม่สามารถผลิตผลงานเขียนได้มากนัก แม้จะมีองค์ความรู้อยู่มากมาย ในอนาคต ผู้รับผิดชอบโครงการฯคิดว่า จะต้องสานภารกิจที่ยังค้างค่านี้อย่างต่อเนื่องต่อไป

3.3.3 การขยายขอบเขตของสาขาวิชา

เนื่องจากโครงการเมธีนี้ได้ทดสอบการนำกระบวนการทัศน์ใหม่ของสื่อสารศึกษามาใช้เฉพาะในสาขา"การสื่อสารเพื่อการพัฒนา" เท่านั้น เพื่อต้องการทราบผลว่า สามารถใช้ได้จริงไหม ได้ผลหรือไม่ และต้องมีแนวทางในการใช้อย่างไร ผลจากการทำโครงการมา 3 ปีก็ได้ให้คำตอบที่ทำให้มั่นใจได้

แต่เนื่องจากกระบวนการทัศน์ใหม่ในสื่อสารศึกษานั้น ครอบคลุมขอบเขตที่กว้างขวางกว่าเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เช่น การสื่อสารการศึกษา การสื่อสารสุขภาพ การสื่อสารสิ่งแวดล้อม การสื่อสารเพื่อการเตือนภัย ฯลฯ ดังนั้น ในอนาคต น่าจะมีการขยายขอบเขตให้กว้างขวางออกไป

4. เอกสารแนบ ซีดีรวบรวมผลงาน

- 4.1. ภาคผนวก ก กิจกรรมการประชุม
- 4.2. ภาคผนวก ข ผลงานนักวิจัย
- 4.3. ภาคผนวก ค ผลงานตีพิมพ์เผยแพร่
- 4.4. ภาคผนวก ง เอกสารการฝึกอบรม
- 4.5. ภาคผนวก จ งานให้บริการและรายงานกิจกรรม
- 4.6. ภาคผนวก ฉ โพสต์เตอร์โครงการฯ
- 4.7. ภาคผนวก ช ประมวลภาพกิจกรรมต่างๆ
- 4.8. ภาคผนวก ซ ผลงานเมธี 3 ปี (2549 - 2552)

ลงนาม _____

(รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ)

หัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน